

## The Project Gutenberg eBook of Murtavia voimia, by Santeri Alkio

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at [www.gutenberg.org](http://www.gutenberg.org). If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Murtavia voimia

Author: Santeri Alkio

Release date: December 7, 2004 [EBook #14292]

Most recently updated: December 18, 2020

Language: Finnish

\*\*\* START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MURTAVIA VOIMIA \*\*\*

Produced by Matti Järvinen and Distributed Proofreaders Europe.

# MURTAVIA VOIMIA

KUVAUKSIA KATOVUODEN 1867 AJOILTA

Santeri Alkio

Ensimmäisen kerran julkaissut  
Werner Söderström Osakeyhtiö 1896

Katovuosina

UUPUNEITTEN UHRIEN MUISTOLLE

omistaa nämä rivit

nöyrimmällä kunnioituksella

Tekijä

*Tämä teos liittyy jatkona »PUUKKOJUNKKARIT»-teokseen, ollen kuitenkin siitä riippumaton,*

# I

Oli sunnuntaipäivä toukokuun lopulla vuonna 1867. Ei missään näkynyt vielä kevään esikoisia. Paksuina kinoksina peitti lumi Pohjanmaan lakeita vainioita. Sen lisäksi nujutti ja ryöpytti lunta, ajaen eräälle Etelä-Pohjanmaan kirkolle tulevat ihmiset etsimään suojaa joko kirkosta tai likeisistä taloista.

Kirkonkellojen kumea pauke sai hyvin vähän juhlallisempaa muutosta aikaan, sillä niiden äänet tuntuivat kaiuttomina kuolevan jo hautuumaan äärimmäisellä nurkalla. Sitä vastoin paisuva myrsky yhä äänekkäämmin anasti puhevallan ja vaikutuksen. Vanha tuuliviiri multaushuoneen katolla kituutti ja valitti niin kuin senkin olisi ollut vilu. Kirkko näytti melkein tavallista pienemmältä, kun sen rajapiirteet alkoivat kadota sakean lumiryöpyn sekaan. Hautuumaan ympärillä kasvavat halavat, pihlajat ja tuomet huojuivat alastomina tuulen mukana etelää kohti. Suunta näytti niitä ikäänkuin suututtavan, sillä jokaisen syvemmän, pakollisen kumarruksen perästä ne rajusti suoristivat lehdettömät latvansa, ravistelivat ja puistelivat niitä kuin vanhat, kärtyiset ukot hapsiansa.

»Tämä näyttää kauhealta», taikka jotain sen tapaista sanoivat kirkkomäellä toisiansa tapaavat ihmiset. Niitä kokoutuikin huomattavat määrät, mitkä jalkaisin, mitkä hevosilla. Vanhan tavan mukaan keräysi parvi tyttöjä kirkon eteiseen, missä muutama hymyilemään luotu suu koetti noudattaa luontaista taipumustaan. Mutta hymyily pakeni niin kuin omantunnon tuskissa ja kirkon eteinen jäi pian tyhjäksi.

Kirkkoon kokoutui runsaasti kansaa, kaikkien kasvoilla vakava, totinen ilme. Aamuvirren sävel soi kaiuttomasti ja tuntui ikäänkuin arastelevan sitä terävää, viheltävää ulvahtelemista, minkä ulkona pauhaava myrsky synnytti rikkeimissä ikkunaruuduissa. Hataroista ikkunoista tuprusi lumi kirkkoon, kooten paksuja kinoksia ikkunalaudoille ja synnyttäen hienon lumipyryn niiden tienoilla istuvain ympärille.

Jumalanpalveluksen aikana, jonka kirkkoherra toimitti, oltiin hyvin hiljaa. Pappi ihmetteli seurakuntansa käytöksen muutosta. Nuorilla oli ollut aina niin paljon toisilleen kuiskaamista itse saarnan aikana, nyt ainoastaan harvat päät kumartuivat siinä tarkoituksessa. Pappi otaksui tässä näkevänsä Kaikkivaltiaan mahtavan käden kurituksen seurauksia. Hänen sydämensä heltyi. Yhtäkkiä, itsekään muutosta huomaamattaan, tunsu hän olevansa samaa lihaa, samaa verta tuon kansan kanssa, joka nöyränä, äänetönnä hänen puhettansa kuunteli. Ulkona nyt niin tavattomaan aikaan pauhaava lumimyrsky ja sen omituiset, peloittavat äänet muuttuivat hänen heltyvässä mielikuvituksessaan ikäänkuin välittömiksi Jumalan vanhurskaan vihan ääniksi. Oma syyllisyys, oma osallisuus noiden veljien ja siskojen kanssa samoihin rikoksiin nousi vuoren tapaiseksi painoksi. Itse sitä huomaamattaan muutti pappi puhetapansa: alussa oli hän puhunut \*teidän\* synneistänne, nyt hän puhui \*meidän\* synneistämme. Puhe ei enää ollut ankaraa, tuomitsevaa lainsaarnaa, vaan yhtäjaksoista nöyrää rukousta. Hänen asemansa Jumalan ja ihmisten suhteen oli muuttunut: tavanmukaisesta Jumalan käskynhaltijasta oli tullut kanssaveljiensä lähettiläs, niiden sydämellä ja suulla puhuva, palava esirukoilija...

Seurakunta itki.

Kun tuli aika rukoilla maanhedelmästä ja kansa kumarsi päänsä rukoukseen, alkoi äänekkäitä nyyhkytyksiä kuulua ympäri kirkon.

Kaikki hymy ja leikki oli kaukana. Satalukuihin nousevan kansan sydän sykki sillä hetkellä yhdelle ainoalle tunteelle:

»Herra Jumala, anna aurinkosi paistaa!»

Lumituiskun välissä pilkisti voimaton, kuultava auringonsäde kirkkoon. Mutta ikäänkuin se olisi rikollisin keinoin päässyt irti, riehahti myrsky heti uudella voimalla. Räiskyen, niin että kuului kirkkoon asti, repesi hautuumaan vanhimmasta, suurimmasta halavasta toinen haara.

\* \* \* \* \*

Kun ihmiset palasivat kirkosta, makasi halava poikkiteloin tiellä. Vanhat ravistivat pelästyneen näköisinä paitansa ja sanoivat: »Tuo ennustaa pahaa ... suurta kuolovuotta.» Mutta yksi sanoi:

»Katsokaas miten paksulta on lunta, kun se ulottuu ihan tuohon halavan haaraan, josta tämä on katkennut. Minä olen monta kertaa kesällä seisonut tuon puun alla ja pääni on ulottunut tuohon haaraan.»

Siinä oli lunta siis lähes kolme kyynärää.

\* \* \* \* \*

Sakaristossa tuli olla pitäjän kokous. Kirkonmenon päätyttyä alkoi sinne kokoutua miehiä. Paitsi isäntiä, jotka sujottelivat seisomaan oven puolelle, istui tuoleilla muutamia herrasmiehiä. Likinnä pöytää, nojaten siihen kyynärpäätään, istui suuressa susiturkissaan nimismies Grönberg ja kappaleen matkaa hänestä toisella tuolilla kapteeni Stolt, pienen talon omistaja pitäjässä, hänkin susiturkissa. Nurkassa hämärän puolella, ikäänkuin itseänsä piilotellen kyyhötti »Kaleniuksen herra», huononlaisissa pukimissa ja nähtävästi viluissaan. Eräässä välissä näkyi tämä kuiskutellen puhuttelevan kapteeni Stoltia, joka muutamalla sanalla vastasi ja käänsi sitten selkänsä.

Rovasti, vähäinen, ystävällisen näköinen ukko, aloitti kokouksen. Ensimmäinen kysymys oli, otetaanko pitäjään läänin karjakko opettamaan voin valmistusta. Miehet eivät nähtävästi oikein tajunneet mistä oli kysymys. »Mikä karjakko?» »Ettäkö sellainen, joka opettaisi voita tekemään?»

Vakava tuuli, jolla miehet olivat olleet, hälveni hiukan, kun ruvettiin laskemaan leikkiä siitä, että voin tekemistäkin nyt alkaisivat herrat opettaa. Varpulan Valeella tiesivät toissa vuonna olleen pari viikkoa sellaisen, punatanttuaisen, lihavan rouvan »opettamassa» emäntää kirnuamaan veivikirnulla ja kylän pojat olivat sen »frouvan» ristineet »voi-piruksi».

»Pysyköön pois täältä sellaiset.»

»Niin, ja kuka sen tietää, jos sellaisia otetaan pitäjään, kun ne aikansa täällä herroittelevat ja konstailevat, niin ottaa kruunu pian omaksi hyväksensä koko voinvalmistuksen, samoin kuin viinankeitonkin.»

Tämä lausuttiin vinkuvalla, terävällä äänellä. Kumma kyllä, etteivät useammatkaan helakammin nauraneet. Jotkut sitä vastoin loivat mieheen vihanpuhuvia katseita, ikäänkuin ajatellen että »Lempoako tuossa kiljuu, miehinen mies jos olet!»

Mies oli vähäinen, keski-ikäinen, terävä katse, jos äänikin. Iso koirannahkaturkki oli arvokkaan näköinen ja nähtävästi monessa polvessa perintönä kulkenut. Tämä oli pitäjän kestikievari, Siikalahden Mikko. Ja vaikka hän ei mitenkään näyttänyt komealta, pikemmin päinvastoin, jaloissakin kun oli häränkoipiset punaiset karvakengät, — tunsikin kuitenkin, hetkisen häntä katseltuaan, että mies on varakas, ja jollei vielä ole, niin varmaan aikoo siksi tulla.

Tarttumatta sen enempää kiinni Mikon arveluun päätettiin yksimielisesti, ettei karjakosta huolita, ei millään ehdolla.

Sitten seurasi kysymys: »Suostutaanko ottamaan viinanmyyntipuotia pitäjään?»

Vallitsi kummallinen hiljaisuus hetkisen sen jälkeen kun kysymys oli esitetty. Katseet kääntyivät omituisen johdonmukaisesti Siikalahden Mikkoon, joka ei tätä ollut huomaavinaanakaan, niin hyvin kuin hän sen huomasi ja koetti sen johdosta tekeytyä ihan välinpitämättömän näköiseksi. Mutta yhtäkkiä alkoi Mikosta äänettömyys tuntua tuskalliselta. Hän loi kehoittavasti silmänsä Kaleniukseen, joka jo olikin noussut ja alkoi puhua:

»Minun mielestäni ei tässä voi olla muuta kuin yksi mieli siitä että sellainen otetaan (Tässä loi nimismies yliolkaisen katseen Kaleniukseen), sillä viinaa on tärkeimpiinkin tarpeisiin hyvin vaikea saada aina kaupungista. Ja lain kannalta katsoen on salapolton ehkäisemiseksi paras keino, että laitetaan julkinen viinapuoti. Salapoltto ei ole ainoastaan laitonta, vaan sekin on sen huono puoli, että hyöty tulee siitä yksityisille, mutta tästä tulisi hyöty koko kunnalle, sillä Kilströmin patruuna on sitoutunut maksamaan kunnan kassaan kaksisataa markkaa vuodessa, jos hänelle annetaan oikeus asettaa tänne viinapuoti. Patruuna sanoi, ettei hän muualla viitsisi maksaa sellaisesta oikeudesta kuin korkeintaan sata markkaa, mutta kun hän on niin hyvä ystävä meidän pitäjän isäntäin kanssa ja herra provastinkin kanssa, niin hän sanoi, ettei hän haluaisi paljon itse hyötyä tämän pitäjän viinakaupasta.»

Taas oltiin hiljaa, ja Siikalahden Mikko, nähtävästi innostuneena, näki sopivaksi huomauttaa:

»Kaksisataa markkaa on jo paljon rahaa tällaisina aikoina.»

»Se on paljon rahaa», kertasi Kalenius ja kakisti kurkkuaan jatkaaksensa. Mutta aivan odottamatta kuului ääni miesjoukosta:

»Paljonko Kalenius saa kun soittaa täällä suutansa?»

Kaleniuksen suu jäi auki ja sana sanomatta. Muiden suut vetäysivät hymyyn ja katseet kääntyivät sinne, mistä ääni kuului. Siikalahden Mikko pani huulen hammasten väliin ja suuntasi katseensa muiden mukaan mutisten itsekseen jotain, josta sai kuitenkin selville vain viimeisen sanan:

»Sarvikuono!»

Mies, joka näin oli saanut huomion puoleensa vedetyksi, seisoikin hyvin näkyvillä, miesten eturivissä. Kooltaan hän oli suuri ja karkeatekoinen, vanhemmanpuoleinen. Siikalahden Mikko varmaankin tarkoitti sarvikuonosta puhuessaan miehen nenää, sillä se oli suuri. Pörröinen tukka oli valahtanut silmille, joilla hän pisteliäästi nauraen häikäilemättä katseli Kaleniusta, odotellen vastausta.

Kalenius oli niin epäröivä, kun huomasi kuinka huvittavan vaikutuksen häntä tarkoittava pilkka oli mieliin tehnyt, että häneltä lopuksi ei tullut muuta vastausta kuin:

»No sitä ei ole Hautalan Jannen moisen miehen asia kuulustella.»

»Eipä olekaan», myönsi Hautalan Janne suu hymyssä ja sylki sakaristonlattialle, »mutta kun sinä tässä niin koreita puheita pidät, niin arvelin, että kun et sinä siihen kuitenkaan palkatta ryhdy, niin olispa sopiva tietää, paljonko sellaisesta on tuloa.»

»Pidä sinä vähän soukempaa suuta!» ärjäisi kapteeni Stolt. »Aina sinä tahdot täällä komentaa niinkuin sinulla olisi koko pitäjän sananvalta. Kirkkoherran asiana on pitää järjestystä kokouksessa. Ei tämä asia tarvitse sen pitempää selvitystä eikä keskusteluja, se päätetään vain, että patruuna Kilströmin hakemukseen suostutaan.»

»Ei sitä niin vaan päätetä, on täällä muillakin sananvaltaa, tiedänmä», keskeytti kirkonvartija Perälä, joka oli äsken tullut kirkosta ja paraiksi ehti kuulemaan Stoltin käskevää puhetta. Perälä oli vanha, pieni, kórttipukuun puettu talonpoika, joka puheissaan ja liikkeissään osoitti suurta itsetietoisuutta. Stolt ei ottanut keskeytystä mihinkään huomioon, vaan jatkoi;

»Ei sellaisia rahasummia sovi näin köyhinä aikoina tyhmän itsekkäästi tuuleen heittää. Herra rovasti kirjoittaa vaan päätöksen.»

»Mutta tuopa nyt on merkillistä ahtamista, kun päätös vaan pitäisi kirjoittaa, vaikka useimmat tässä ovat vastaan... Eihän ole vielä ollut puhetta siitäkään, mihin se kapakka tulisi sijoitettavaksi», ihmetteli Varpulan Valee, keski-ikäinen, terhakan näköinen isäntä. Hyväntahtoisen näköisesti naurahtaen katsoi hän Siikalahden Mikkoon, joka punottaen näkyi koettavan kuohuvaa kiukkuansa hillitä. Mitään vastausta ei kuulunut, mutta Siikalahden Mikko näytti olevan useimpain katseiden tähtäystauluna. Oli alkanut syntyä melua, joka yhä kasvoi. Kuulosti siltä, että miehiä oli puolella jos toisellakin. Kirkkoherran hienopiirteiset kasvot elivät ja poskille oli noussut punaa. Hän katsahti tuon tuostakin nimismies Grönbergiin, joka omituisesti välinpitämättömän näköisenä kuunteli jupakkaa, mikä paisumistaan paisui yhä suuriäänisemmäksi. Vanha pappi oli puheenjohtajana tottunut siihen, että antoi miesten hetkisen oikein mielinmäärin sohista, niin että he saivat puhkunsu siinä ulos ajetuksi; vasta sen jälkeen saattoi toivoa rauhallisen päätöksen tekoa. Nytkin hän, noudattaen samaa tapaa, vasta kotvasen kuluttua alkoi vaatia järjestystä, mutta hänen äänensä sammui, kuulumatta yleisessä melussa.

Vihdoin työntäysi Hautalan Janne esiin pöydän ääreen, riitelemisestä jo hikisenä. Hän koetti puhua, mutta melun tähden ei sitä kukaan kuullut. Luonto jo alkoi nousta. Hän hypähti tasajalassa ja karjaisi niin että sakariston honkaiset seinät kumahtelivat.

»Olkaa hiljaa!»

Ja miehet todellakin alensivat ääntänsä siksi, että hyvin kuuli, mitä Kalenius ja Stolt tuolla joukolleen syöttivät. Janne veti paperin esiin taskustaan, laski sen papin eteen ja virkkoi:

»Kun meidän kylällä on käynyt huhu, että se kapakka pitäisi laitettaman tämän kestikievarin, Siikalahden Mikon taloon, niin pitivät meidän kylän miehet eilen illalla kokouksen ja antoivat minulle valtakirjan, jonka perusteella minun pitää heidän puolestansa vastustaa kapakkaa. Arveltiin, että kun nyt kerran on viinanpoltto-oikeus otettu pois talonpojilta kruunulle, niin pitäköön herrat viinansa. Se on huonompaakin ja hinta niin kallis, että jos varsinainen kapakka laitetaan, niin näin kovina aikoina se vie kaikki rahat pitäjältä. Ollaan nyt kerrankin miehiä eikä anneta aina noiden vetää meitä nenästä. Tuo vaivainen kahdensadan markan syötti on niin mitätön, että pitää olla hyvin vähän älyä sillä, joka siihen todenteolla tarttuu. Niin ne arvelivat meidän kylässä ja tässä on minun valtakirjani. Muuten huomautan vielä, että tämä kestikievari ei kelpaakaan saamaan kapakanpito-oikeuksia, kun sitä jo viime talvena sakotettiin luvattomasta viinan myynnistä.»

Olisi kelvannut katsoa Siikalahden Mikkoa ja nähdä, miten myrkyllisesti hän silmäili Hautalaista.

»Kyllähän se täällä tietään ilman sun sanomattasikin, murehdi sinä vain omia sakkojasi!» vinkaisi Siikalahden Mikko. »Ei siinä sen valtakirjassa monta nimeä ole.»

»No tottapa sun nimes edes on?» kuului joukosta. Syntyi naurunrähäkkiä.

»Ja kysymyshän nyt onkin vain siitä, otetaanko se pitäjäan vai ei. Sehän on Kilströmin patruunan vallassa panna sitte puoti täällä mihin itse tahtoo», muistutti Siikalahden Mikko.

»Sepä se juuri onkin pitäjäläisten vallassa määrätä. Ja kun anomusta tehdessä pitäjän kokoukselle olisi pitänyt selittää, mihin se kapakka aiotaan ja kuka sitä pitämään, niin jos ei täällä ole näistä seikoista mitään tietoa, niin eihän tässä ole muuta tehtävää kuin mytätä koko hakemus, joka sellaisena, vaillinaisena on laiton», selitti Varpulainen.

»Ja jos ei sitä asiaa mytätä, niin minä valitan siitä vaikka keisariin asti!» vakuutti Hautalan Janne.

Se oli lujaa puhetta. Meteli paisui uudestaan. Ylt'yleensä alkoi kuulua ääniä, että koska herrat ovat kerran viinan valmistusoikeuden vieneet, niin pitäkööt viinansa, ei tässä kuitenkaan viinan janoon kuolla. Muuan harmaahapsinen vanhus, puvusta päättäen heränneisiin kuuluva, jonka heikko ääntä kirkkoherra sai yleisön kuulemaan, pyysi Jumalan nimen tähden, ettei viinapuotia otettaisi pitäjäan nyt kun kerran on päästy vähemmälle siitä kirouksesta, jota viina on tällekin paikkakunnalle tuottanut. Hän viittasi edessä olevaan varmaan katovuoden uhkaan, kun tavallisena ohrankylvön aikana vielä kyynärän paksuinen hanki peittää pellot. Sanoi, että nyt ei ole aika ajatella huvituksia viinan ääressä, nyt tulee tosikädessä kysymys siitä, mistä saadaan leipää. Ukko puhui vanhan kansanmiehen kaunopuheliasta, mutta samalla vakuuttavaa kieltä, huomauttaen vielä, miten Jumalan viha etsiskelee nyt syntistä kansaa, kun olemme niin kauas hänen tieltänsä eronneet, ja kehoitti yksimielisesti hylkäämään kerrassaan koko viinan villitsevän nauttimisenkin, eikä ainoastaan tätä kavalaa esitystä, joka ei ollut hänen mielestään muuta kuin perkeleen paula...

Mutta Stolt ei jaksanut kuulla loppuun. Hän keskeytti ukon sanoen, ettei tässä kylmässä sakaristossa nyt viitsitä kuunnella tunninpituisia körttisaarnoja, ja selitti vieläkin huomauttavansa, että juuri köyhän ajan vuoksi olisi patruuna Kilströmin ehdotukseen suostuttava, sillä vaivaiskassa kyllä tulee tarvitsemaan varoja. Ehdotti, että koetettaisiin kunnan vaatimus koroittaa 400 markkaan. »Otetaan siltä niin paljon kuin saadaan, mutta millään ehdolla emme hylkää sellaista rahan tuloa.» Hän aikoi jo istua, mutta kiukultaan ei saattanutkaan olla jatkamatta: »Te kyllä olette aina osanneet tehdä kollomaisia ja tyhmiä päätöksiä, mutta koettakaa nyt kerrankin sitä välttää, jos teissä vähänkin on älyä jälellä.»

Kaikki tiesivät, että Stolt oli Kilströmin patruunan sukulainen.

Stoltin perässä innostuen alkoi Kalenius loukostaan puhua ääntänsä korottaen. Hän pohjautui siihen, että tämän asian vastustajat aikovat salapolttolla ja salakapakoimisella hyötyä, koska niin mielettömästi hylkäävät pitäjälle edullisen tarjouksen, j. n. e.

Mutta nyt tuli joukko levottomaksi. Useita pörrötukkaisia miehiä, Hautalan Janne etunenässä, alkoi lähestyä Kaleniusta nyrkit puuskassa ja syytäen suustansa arvoisan herran silmille sellaisen ansioluettelon, että moni linnassa oleva lurjus olisi tuntenut itsensä enkeliksi hra Kaleniuksen rinnalla. Stoltille oli suureksi eduksi, että hän oli näiden miesten kanssa kirkon sakaristossa, eikä missään vähemmän kunnioitettavassa paikassa. Välinpitämättömätkin, ne, jotka olivat kokoukseen saapuneet aikeissa myöntyä ottamaan pitäjäan kapakka ja ensin naureskelleet vastustajain kiukulle, asettuivat nyt yhtenä miehenä vastustajain joukkoon. Kalenius oli koskettanut liian arkaa kohtaa syyttäessään lainrikkomisesta näitä miehiä.

Kirkkoherran täytyi pyytää nimismiestä rauhoittamaan kokousta.

»Hiljaa!»

Se räjähti kuin ukkonen ja miehet hillitsivät paikalla pauhunsa, kääntäen katseensa nimismieheen, mahtaneeko tuo jotain muutakin sanoa. Itse mieskin oli kyllä näkemisen arvoinen: kolmikyynäräinen, ryhtevä, iältään noin 35:n tienoissa.

»Mitä tässä rupeette riitelemään, ei tämä ole mikään markkinapaikka», jatkoi hän maltillisella, kiihkottomalla tavallaan.

Aivan niin, ajattelivat Stolt ja Kalenius ikäänkuin pelastuneina uhkaavasta vaarasta silmäillen nimismiestä nyt ystävällisesti; sillä tavallisissa oloissa olivat nimismiehen välit Stoltin ja Kaleniuksen kanssa huonot ja riitaiset. Ukot taas miettivät: noiden sudenruokain syy se oli, kuka käski ruveta

haukkumaan, kuka jo! Se oli ensi hetken vaikutus. Mutta Grönberg jatkoi:

»Jos tahdotte minua kuulla, pitäjän miehet, niin älkää koskaan ottako ja puolustako kapakkaa pitäjäänne, ei julkista, ei salaista. Te itse tiedätte, että murhat ja tappelut tämän vuoden kuluessa, kun ei viinaa enää ole ollut niin helposti saatavissa, ovat silminnähävästi vähentyneet, ja olot yöllisiin aikoihin tulleet rauhallisemmiksi. Minun tehtäväni on pitää täällä järjestystä, ja sitä miestä, joka uskaltaa ottaa kartanoonsa kapakan, pidän minä yleisen järjestyksen ja hyvien tapojen rikkojana. Ja sen te tiedätte kyllä, että jota minä pidän sellaisena, sen miehen elämästä on leikki kaukana niin kauan kuin ei hän tyydy olemaan ihmisten lailla.»

Kun Grönberg oli lopettanut, kuului yleistä hyväksymisen murinaa ja muutamat jo ilmaisivat äänekkäämminkin mielihyväänsä.

»No samaa minä olen sanonut.»

»Kas sillä lailla sitä reirumiehet puhuvat, mutta mitä nuo tuolla...»

»Kapakkaa ei oteta!»

»Kun viinaa tarvitaan, niin kyllä sitä kaupungistakin saadaan!»

»Siikalahden kitupiikinkö sitä sitten pitäisi kaikki sellaiset tulolähteet ja koirarin konstit itselleen saada?»

»Kaleniuksen herralle pitäisi nyt jo laittaa ruoti, ettei sen tarvitsisi aina rahan ja palkan edestä olla kaikkien juonia ajamassa.»

»Olis toinen paikka, niin ottaisın sun säärihis! ja...» kuiskutti muuan hammasta purren ja irvistellen Kaleniuksen edessä.

»Se nahka kyllä sen parkin tarvitsisi», hymyili vieressä seisova.

Kalenius ei ollut mikään hätäpoika. Hän nousi uhkaavana ja kysyi nimismieheen kääntyen:

»Kuinka täällä on oikeus nimismiehen läsnä ollessa tuolla tavalla uhkailla ihmisiä?»

»Pidä suus kiinni!» ärähti Grönberg hiljaa, mutta sen kuitenkin suureksi riemukseen jotkut kuulivat.

Hyvin jo näki minkälaiseksi päätös tulisi. Kirkkoherra, joka asiassa ei vielä ollut lausunut juuri mitään, olihan vaan antanut ukkojen kiistellä, otti hänkin lopuksi lausuakseen ajatuksensa; Ja hän kiitti kuntalaisia siitä, että olivat niinkin yksimielisiä kapakkaa vastustaessaan, ja toivoi, ettei äänestys tulisi kysymykseen. Ilman äänestystä päätös tehtiinkin ja vastalauseensa ilmoitti ainoastaan Stolt.

Sakariston ovi oksensi ulos miehet. Kirkkopihassa selitti Hautalainen isoäänisesti muutamassa ryhmässä miehille, miten koko tuo kapakan touhu oli lähtenyt Siikalahden Mikosta, joka halusi laillistuttaa viinakauppansa, kun ei salakapakoiminen enää oikein vedellyt. Mikko sattui siinä menemään ohitse. Ei vilaukseltakaan hän katsonut Hautalaiseen, mutta hampaat rauskuivat kuin suoloja purren. Toinen jatkoi juttuaan, välittämättä siitä, vaikka Mikko kuulikin. Kuulkoon! Kernaastihan Janne sen soi, oikeastaan hän sitä tarkoittikin.

Myrsky oli jo asettunut. Sakaristossa äsken näytti siltä, kuin ukot olisivat hetkeksi unhoittaneet sen tuskallisen, kamaloita aavistuksia herättävän tunnelman, joka heitä oli rasittanut jo pari viikkoa ja mikä äsken kirkossa, Kaikkivallan silmäin alla, sulii nöyräksi, avuttoman rukoukseksi. Paino palasi nyt uudelleen sydämille. Kokouksessa riehahtaneet intohimot ja niiden synnyttämät kiihkon vireet pakenivat kasvoilta täällä ulkona kuin siivillä sivuen. Jällelle jäi miehiä, joiden otsilla häämöitti synkeän huolen mustanpuhuvat merkit ja silmät surullisina tuijottelivat kohti kylmää, harmaata, talvista taivaslakea. Puheluistakin miltei kokonaan katosivat rajuuden ilmeet, äänet sortuivat nöyriksi ja vaatimattomiksi. Sillä ilma oli todellakin hirveän kylmä ja lumikinokset paksut tämän aikaisiksi, jolloin tavallisissa oloissa maamies jo kylvi peltoonsa kevättoukojensa siemenet.

## II.

Nimismies Grönberg oli ollut pitäjässä vasta toista vuotta. Mutta jäntevyydellä, pelkäämättömällä rohkeudella ja ennen kaikkea järkähtämättömällä rehellisyydellään oli hän saanut oloissa suuren

muutoksen aikaan. Varkaudet, rosvoukset ja tappelut olivat käyneet jo harvinaisemmiksi entiseen verraten. Tämän huomion tehtyään järjestystä rakastavat ihmiset uskalsivat jo nostaa paitansa, ilmaista puhtaampia, siveellisempiä katsantotapojaan ja avustaa nimismiestä mikäli mahdollista, sillä luottamus esivallan voimaan alkoi elpyä.

Grönberg oli heti ensi syksynä sattunut eräässä huutokaupassa saamaan pienen maatilan kirkonkylässä. Siinä oli tavallinen, talonpoikaismalliin rakennettu kartano, missä hän asui.

Nyt hän asteli kirkosta kotiinsa, Hautalan Jannen kanssa vierekkäin, vilkkaasti haastellen. Kun oli saavuttu Grönbergin kamariin, pyysi hän Janneakin ottamaan pois turkin päältä ja istumaan. Piiput saatiin palamaan ja Grönberg aloitti keskustelun:

»No ketä te arvelette niiden kauppias Klitsin jyvän varkaaksi?»

»Hm», pani Janne ja painoi kynnellään piipusta kuohuvaa poroa. »Se on tapahtunut kummallisen viekkaasti. Varastaa kylän keskellä olevasta makasiinista 30 tynnyriä jyviä, — sen on täytynyt tapahtua saakurin sukkelaasti.»

Grönberg myönsi sen.

»Tässä muutamia vuosia takaperin», jatkoi Hautalainen, »varastettiin kerran aivan samalla tavalla Savilahden aitasta sianlihat, useampia vartaallisia leipiä, kaikki jauhot ja vielä viiden tynnyrin paikoille rukiita.»

»Tuliko selville, kuka varasti?»

»E—he—hei», nauroi Janne, »täällä kun oli silloin vielä sen Lindblomi-parka nimismiehenä.»

»Oliko mitään aavistusta siitä, mihin ne tavarat joutuivat, kuka ne sai?»

»Kyllä!... Saatiinhan se jotenkin selville urkituksi, että ne, samoin kuin monet muutkin tavarat, Vennu Karissa tasailtiin. Ketä jakamassa oli, sitä ei niin tarkkaan kukaan tiedä. Mutta se Saviojan äijä kuoli sitten samaan aikaan, eikä kukaan asiaan kuuluva uskaltanut ryhtyä toimittamaan epäluulon-alaisia syytteeseen. Se jäi siihen.»

»Luuletteko, että ne voisi saada vielä todistetuksi?»

»Ettäkö te alkaisitte...?»

»Tietysti!»

»Kyllä minä luulen, jos vaan ne todistajat saisi todistamaan. — Ja kuinka lie, eikö useimmat niistä ole todistamaan kelpaamattomia.»

»Siitä otetaan selvä. Mutta missä luulisitte jaetun nämä Klitsin jyvät?»

Janne kopisti piipusta tuhkan kouraansa, heitti suuhunsa ja sanoi vähäisen odotuksen perästä:

»Minä pahoin luulen, että Karin Vennulla on siitäkin asiasta varmat tiedot.»

»Niin minäkin luulen!» huudahti Grönberg ja nousi kävelemään.

»Se Vennu on osannut hyvin säilyttää nahkansa», lisäsi Janne, »sitä kun ei ole varkauksista minun tietääkseni edes tositeolla koskaan oikeudessa syytetty. Ja siitä murhastakin se pääsi viime syksynä irti oltuaan vain kaksi vuotta tunnustuksella.»

Nimismies käveli mieltävän näköisenä lattialla.

»Minä olen koko talven pitänyt häntä hyvin tarkoin silmällä», alkoi hän harmin ilme kasvoilla sanoa, »mutta minä en ole saanut häntä kiinni sellaisista teoista, että olisin voinut hänet *kytkeä*. Vasta äskettäin minulle kerrottiin siitäkin tavasta, jota Vennu useain toisten kanssa on edellisinä vuosina harjoittanut, siitä nimittäin, että he uhkauksilla salaa ovat pakoittaneet ihmisiä antamaan heille lahjoja, milloin mitään. Tiedättekö te siitä mitään?»

»Kyllä siitä aina puhuttu on.»

»Niin, tekin olette kuullut ettekä kuitenkaan ole koskaan minulle siitäkään mitään puhunut.»

»Kun ei ole johtunut puheeksi.»

»Niin, mutta semmoiset \*pitäisi\* johtua puheeksi. Sillä ymmärrättehän sen, etten minä, vasta äsken pitäjään tulleena, voi millään tavalla päästä rikollisten jälille, ellei minulle kerrota, ilmoiteta ja sillä tavalla minua auteta. Sillä sen minä voin teille vakuuttaa, että minä en todellakaan pelkää Vennua enkä tusinaakaan hänen kaltaisiansa, kun minä vaan saan selvät syyt käydä kimppuun.»

Kun hän nyt paitahihassillaan, silmät innostuksesta sähköyksen seisoi Jannen edessä, niin saattoi todella uskoa täydellisesti hänen vakuutuksensa.

Jannekin nousi seisomaan ja hänenkin silmissään alkoi sähköyä. Kymärä hartioissa oli tosin jo käynyt hyvin huomattavaksi, sillä selkä oli alkanut koukistua. Mutta hän näytti sittenkin mieheltä, jolla on voimaa.

»Jos niin on kuin sanotte», virkkoi hän, »niin teillä on todellakin oikeus syyttää minua jonkun verran. Mutta pelkuruuden tähden en ole ollut puhumatta, en Jumal'auta! — sillä minä en ole ikänä Vennua, enempiä kuin ketään muutakaan ihmistä pelännyt. Mutta minä olen, niin kuin tiedätte, saanut elämässäni herroista sen kokemuksen, että talonpojan ei sovi niihin luottaa. Olen elämässäni käynyt niiden kanssa monta käräjäjuttua ja enimmäkseen tapannut, vaikka asiani olisi ollut kuinkakin oikea. Lindblomin syyllisyyden törkeisiin virkavirheisiin ja petoksiin näytin, mutta silloinkin minulle annettiin sakkoja. No niitä en harmitellut, sillä Lindblom menetti kuitenkin virkansa. Samasta asiasta koitui minulle käräjäjuttu tuomarin kanssa, joka syytti minua oikeuden solvaamisesta. Sakkoa sain taas, vaikka minä en ollut sanonut muuta kuin että sellainen oikeus, joka viitsii tuomita sakkoihin siitä, että olin sanonut Lindblomia lurjukseksi ja näyttänyt sen toteen, sellainen oikeus on suurin vääryys. Ja siihen useita muita juttuja lisäksi. Minä olen, parhaillani ollessani, esiintynyt täällä varasten ja tappelijain syyttäjänä, olen koettanut saada järjestyksestä silloinkin, kun nimismies ei uskaltanut hengellensä hiiskahtaa järjestyksen puolesta. Mutta minä alan tulla vanhaksi, minun käsivarressani ei ole enää nuoruuden tarmoa, että voisin itseni puolustuksessa siihen täysin luottaa. Minä olen halunnut saada levätä minäkin, kun olen huomannut, ettei yksi mies voi aivankaan huomattavasti maailmaa ylösalaisin kääntää. Siitä vähästä, mitä olen ollut teidän kanssanne tekemisissä ja mitä olen tullut teitä tuntemaan, olen kyllä huomannut, että te olette kymmenen kertaa rehellisempi ja miehuullisempi kuin nuo muut, joita olen tuntenut. Ja sentähden olen minä luottanut teihin enemmän kuin kehenkään muuhun herrasmieheen elämässäni. Mutta kun en ole teitä likemmin tuntenut, en ole voinut luottaa pohjattomasti, sillä minä olen vanha ja epäluuloinen.»

Nimismies kuunteli ja katseli mieltyneenä vanhaa miestä ja sanoi hymyillen:

»Toivon, että opitte minuun luottamaan.»

»Niin minäkin toivon, oikein sydämestäni. Mutta sanokaapa totuus, eikö teillä ollut tänne tullessanne huonoja ennakkotietoja minusta, eikö minua ollut teille kuvernöörin virastossa kuvattu riitelijä-lurjukseksi?»

Grönberg myönsi sen.

»Kas sitä, minä sen arvasin. Te olette katselleet minua karsain silmin aina viime kuukausiin.»

Sekin täytyi toisen myöntää.

»Niin! Mutta nyt te jo minuun kuitenkin luullakseni vähän luotattekin?»

»Paljonkin.»

»Herroilla kuvernöörin virastossa oli siis minusta teille eväitä.»

»Sen minä olen jo heille selvittänyt.»

»Vai niin. Ne tuskin sitä uskovat. Minä olen muuten kuullut, että kaikki talonpojat, jotka vain ovat maalaisvirkamiesten kanssa riidoissa, ovat virastossa hyvin huonossa maineessa.»

»Jaa ... melkeinpä...»

»Niin se on, kyllä minä sen tiedän. Ja syynkin siihen minä tiedän. Meidän talonpoikain asioita herroja vastaan eivät ota ajaakseen muut kuin sellaiset nurkkasihteerit, kaiken arvonsa ja luottamuksensa menettäneet siat. Ne tulevat huonosti ajetuiksi. Meidän omaa kieltämme ei siellä ymmärretä, eikä kuunnella. Jo asiamiehemme huono maine vaikuttaa sen, että asiamme aina saa pitää menetettynä, kun ne vähänkin mutkistuvat. Suurten lurjusten maine meidän joukostamme leviää kauimmas, ja herrat päättävät, että me olemme kaikin sellaisia. He eivät tunne eivätkä tahdo tuntea meitä likemmin.»

Tuli hetkiseksi äänettömyys, sillä Janne pani piippuun. Grönberg oli tarkan huomaavaisesti kuunnellut.



»Kyllä siinä on paljon totta.»

»Siinä täytyy olla. Ja minä olen varma siitä, että jos esimerkiksi meillä olisi ollut teidän kaltaisenne nimismies jo 10—20 vuotta takaperin, niin täällä olisivat olot perin toisella kannalla. Sillä huonot tavat eivät sitten olisi päässeet kasvamaan, kun vallattomia, hurjia luonteita olisi väkevällä lainkouralla pidetty aisoissa ja opetettu ihmisten tavoille.»

Siihen suuntaan jatkui keskustelu. Monta vuotta jälkeenpäin, kun Grönberg ihastuneena puhui Hautalan Jannesta eräälle ystävälleen, tunnusti hän, että juuri tuona sunnuntai-iltana Janne avasi hänen silmänsä ja järkensä ymmärtämään kansaa sekä pääasiallisesti määritteli sen suunnan, mitä hän sitten useina vuosina kulki, ollessaan kansan keskuudessa siihen aikaan merkitsevimpänä virkamiehenä.

Keskustelu kääntyi sittemmin takaisin Klitsin jyvän varkausjuttuun. Tähän eivät he kuitenkaan voineet aivan paljon valoa saada. Mutta Janne tiesi ja luuli olevan todistettavissa niin paljon kaikenlaisia pienempiä ja isompiakin rikoksia Vennun syntiluettelossa, että Grönberg päätti vangita Vennun. Yhteisen neuvottelun perästä katsottiin kuitenkin parhaaksi antaa sen hiljaisuudessa lykkäytyä muutamia viikkoja, jos sattuisi ilmaantumaan jotain varmemmin todistavia asianhaaroja.

Alkoi jo hiukan hämärtää. Janne hankkiusi pois lähtemään.

Vähäinen, laihankalpea mies tuli sisään, tervehti ja seisahti ovipieleen lakki kourassa. Hänen silmänsä välähtivät omituisesti, kun hän huomasi Hautalan Jannen täällä istumassa. Katse seisahtui nimismieheen, ja melkein heti, kun oli oven peräänsä kiinni saanut, hän virkahti:

»Vallesmanni oli kutsunut minua tänne?»

»Jassoo. Te olette Esa Karhu?»

»Niin.»

»Istukaa.»

»En oikein joudakaan.»

Hautalan Janne lähti. Esa siirteli levottomasti jalkojaan ikäänkuin kiirehtien nimismiestä asiaansa selittämään, sillä häntä ei todellakaan näyttänyt huvittavan olla täällä.

»Onko se Esa aivan jyrkkä siinä päätöksessä, ettette tule minulle voudiksi?» kysyi nimismies.

Esa ei vastannut kohta. Ikäänkuin pakottamalla näytti hän saavan itsensä sanomaan:

»En minä taida tulla.»

Grönberg lähti otsanahkaansa rypistellen kävelemään lattialla.

Esan kalvakoille poskille nousi punaa. Levottomista ruumiinliikkeistä päättäen oli hänelle olo täällä hyvin tuskallista.

»Minun taitaa pitää mennä», äänsi hän ja kääntyi lähteäkseen.

»Älä mene vielä. Tuota, jos minä maksaisin sinulle 150 markkaa, etkö sittenkään tulisi?»

Mies tuumi vähän aikaa.

»En minä tule», sanoi ja lisäsi omituisesti naurahtaen: »Minä en sovi rengiksi.»

»Miksi ei, kun palkka on hyvä? Nyt on raha lujassa.»

»Minä tiedän sen, mutta ei sittenkään?»

»Minä en muuten niin paljoa välittäisi», jatkoi nimismies kärsimättömästi, »mutta tuo, mikä minulla on, on sellainen vetelys, eikä niitä tahdo kunnollisia olla. Sinua olen kuullut kiitettävän.»

»Ei kestä kehua», keskeytti Esa ja sieraimet hiukan laajenivat.

»No no, ei niin kuumasti.»

»Minä vaan en kärsi kehuja.»

»Etkö? Mutta jos panen palkaksi sinulle vielä vähän ohramaata, etkö tule sittenkään?»

Esa loi tutkivan katseen nimismieheen ikäänkuin sadakseen selville, oliko tämän puheessa ehkä

jotain ivaa. Luultavasti ei hän siinä sitä huomannut, koska jotenkin rauhallisesti vastasi:

»Se nyt on sillä lailla, että minä olen ollut kerran vankeudessa. Ja minä sain siellä päähäni sen, että jos vaan joku keino elämiseen auttaa, niin minä en koskaan enää menetä vapauttani. Ja minulla on sellainen luonto, että meille voisi tulla riitoja ja...»

Siihen se jäi. Lopun siitä, mitä hän aikoi sanoa, voi kyllä arvata jokainen, ken vähänkin ennestään tunsu Karhun Esaa.

Nimismies käveli kärsimättömän näköisenä edestakaisin lattialla.

»Hyvästi», sanoi Esa ja lähti. Eikä häntä enää estetty. Tultua ulos välkkyi miehen silmissä jonkinlainen uhkamielisyyden tuli. Mutta kun siellä kylmä vihuri heti ovesa vinkuen puhalsi vastaan, laskeusi silmäin päälle ikäänkuin sumua ja rinnasta kohosi syvä huokaus samalla kuin mies napitti pientä takkiensa. Hän oli kyllä hyvä puuseppä, mutta työt olivat nyt huvonneet arveluttavan harvinaisiksi. Kenties loppuvat kokonaan?... Tästä \*täytyy\* nyt tulla katovuosi, jos sitä tulee milloinkaan... Millä sitten elävät vaimo ja lapset? Nimismies oli kauan pyytänyt häntä isäntärengiksi ja nyt viime viikolla oli se ajatus häntä kovasti kiinnittänyt. Toiselta puolen taisteli vapaudentunne jyrkästi sitä vastaan, toiselta puolen taas perheen elämisen kysymys ikäänkuin väkipakolla tuntui vaativan panemaan kaulansa ikeenalaiseksi. Tuossa kun käveli nimismiehen pihan poikki, juoksi yht'äkkiä mieleen muuan ikävä kohta vankeus-ajoilta. Tunnelmat, jotka vankeusmuistot Esassa aina synnyttivät, olivat aivan kuin vereen syöpyneet. Tälläkin hetkellä niiden vaikutus heti näyttäisi olevan valtaavampi kuin tukalalta näyttävän tulevaisuuden pelko... Jaloissa ei ollut rautoja! Ikäänkuin vakuuttautuakseen siitä otti Esa pari kolme hyppyaskelta. Sydäntä väräytti omituisesti innostava ajatus, joka valtavuudellaan pani hänet mutisemaan, eloisain silmäin tulisesti hehkuessa.

»En ikänä mene rengiksi!... vaikka ennen nälkään näännyttäisiin.»

\* \* \* \* \*

Iltapäivällä liikkui nimismiehen luona vilkkaasti ihmisiä kaikenlaisissa asioissa. Kävi toisia, jotka tahtoivat jättää velkakirjoja uloshaettaviksi. Niitä Grönberg melkein järjestänsä kehoitti heittämään hakupuuhan tuonnemmaksi ja onnistuikin muutamiin nähden. Toisia kävi myös sellaisia, joiden omaisuutta jo oli takavarikkoon kirjoitettu tahi huutokauppakin jo kuulutettu, kyselemässä nimismiehen neuvoja, eikö millään tavalla voisi heidän huonoa asiaansa parantaa. Ja vaikka ne useallakin olivatkin parantamattomalla jalalla, menivät he kuitenkin paremmalla mielellä kotiin kuin olivat tänne tullessaan, sillä heitä ikäänkuin omissa silmissäänkin rohkaisi ja varmisti nimismiehen kohtelias käytös. Muuan lautamies kävi tuomassa melkein hyödyttömiä tietojaan Klitsin jyväin varkausjutussa. Mutta Grönbergiä nämä tiedot kuitenkin miellyttivät paljonkin, sillä hän huomasi miehen panneen huolta ja vaivaa asian selville saamiseksi.

Grönbergin tultua pitäjään oli nimismiehen konttori nähtävästi tullut paikaksi, jota kelpo ihmiset lähenivät luottamuksella, mutta rikolliset ja syyn alaiset kauhulla.

Noin k:lo 7:n ajoissa aikoi Grönberg heittäytyä pitkäkseen sohvalle siinä toivossa, että vieraitten käynti täksi päiväksi olisi loppunut. Mutta samassa alkoi eteisestä kuulua vitkallista astuntaa. Huonoon turkkiin puettuna astui pitkä mies sisään.

»Jassoo, Kuivasen Ella!» virkahti Grönberg katsahdettuaan ovensuuhun, missä mies koetti silittää pörröistä tukkaansa pysymään pystyssä olevan turkin kaluksen alla. Mies ryähti näyttääksensä miehuulliselta. Saatuaan kynttilät kuntoon pisti nimismies kätet housujen taskuihin, astui suu juhlallisessa kierteessä Ellan eteen ja virkkoi:

»Vai niin, siinäkö se Ella nyt on. Kuulut äsken aikalailta taas juopotelleenkin?»

»No ... ei niin kovin... Vaikka kyllähän sitä nyt aina vähin tulee ryypättyäkin.»

»Niinpä niin. Sun velkojasi näyttävät rupeavan hätyyttelemään sinua.»

»Joo ... ne ovat nyt niin nälkäisiä kaikki, joilla vähänkin on toiselta saatavaa. Mutta ei nyt, herra vallesmanni, auta velkojen kanssa mitään, kun on näin kova aika. Maamies ei saa rahaa mistään. Ne vähät, mitä jostain saakin, menevät syömiseen.»

»Ja juomiseen.»

»Noo ... en minä paljoa omallani juo ... väliin tulee ryypätyksi muiden omaa, oikein siitäkin harmista kun on näin köyhät ajat.»

»Siitäkö harmista olet akkaasikin lyönyt taas?»

»Koska?»

»Itsepähän Ella sen paraiten tietää.»

Ella näytti joutuvan vähän hämille, että mitä tuohon sanoisi, kieltäisikö vai myöntäisi?

»Voi herra vallesmanni», alkoi hän vihdoinkin sanoa, »se on sellainen akka, että jos teillä olisi sellainen, niin löisitte tekin ihan varmaan. Se juo enemmän kuin minä... Jos mulla olisikin ihmistenmoinen emäntä, niin ei mun asiani olisi näin.»

Ella huitasi pitkiä hiuksia otsaltaan ja näkyi otaksuvan, että hän oli kerrassaan lumonnut nimismiehen. Tämä taas käveli pitkine piippuineen lattialla ja alkoi jutella:

»Minä kutsutin sinut tänne sitä varten, että antaisin sinulle selkäsauvan, kun et sinä lakkaa kurittamasta sitä akkaasi. Olen sinulle siitä jo niin monta kertaa puhunut ja varoittanut, etkä sinä näy ottavan puheesta vaaria niin... Riisu nyt turkki ja takki päältäsi.»

Ella soperteli jotain, josta ei oikein saanut selvää, mitä se oli. Hädissään näkyi olevan, mutta ei siltä ryhtynyt riisuutumaan. Grönberg kun huomasi tuon, jatkoi äskeiseen nuottiin:

»Etkö sinä usko, mitä minä sanon? Tunteehan Ella minua niin paljon, etten minä tällaisissa asioissa aivan usein turhia jaarittele. Ota nyt vaan ja riisu, ettei minun tarvitse suuttua.»

»Antakaa nyt anteeksi, herra vallesmanni, tämä kerta.»

»Mitä joutavia ruikuttaa, täysi mies! Kun kerran olet tätä tahtonut, etkä ole ennen tyytynyt, niin ota pois selkäsauva. Sittenpähän paremmin osaat arvata, kuinka kovaa se akan selkä kestää.»

Tätä sanoessaan nimismies asetti kolme tuolia rinnakkain, otti kasakanpampun seinältä ja kävi Ellan eteen, joka nyt vastahakoisesti riisuutui.

»Pane tuohon pitkällesi!»

Luultavasti oli Ella, jolla oli siksikin väättyri luonto, jo ennenkin kokenut tämän tulikoetuksen, muuten ei voisi mitenkään käsittää, miten hän niin vikkellästi suoriutui suulleen makaamaan noille tuoleille koko loistavassa pituudessaan.

Ja silloin alkoi leikki. Nimismiehen pamppu lauloi tuttua nuottiaan. Ella rupesi valittamaan:

»Armahtakaa, herra vallesmanni kulta!»

»Olkoon sitten, samoin kuin sinäkin akkaasi armahdat, ettet sitä yhtä myötään lyö.» Nimismies sytytti piippunsa ja alkoi taas käydä edestakaisin lattialla puhellen, Ellan yhä maataessa pitkällään tuoleilla:

»Se nyt on vähän ihme, ettet sinä jo, vaikka sulla on ikääkin jo enempi kuin minulla, osaa ruveta elämään ihmisittain. Koetapas nyt ajatella, eikö se olisi mukavampaa sinullekin, että saattaisit katsoa muita ihmisiä silmiin kuin rehellinen mies, eikä tarvitsisi koskaan ottaa selkääsi minun pampustani, joka luultavasti käy kipeästi kun niin huudat.»

Ella ruikutti jotain myöntymykseksi ... »mutta kun sitä on niin hullu luonto...»

»Sepä se, hullu luonto tarvitsee sekä opetusta että kuritusta. Käytkö ahkerasti kirkossa?»

Ella sanoi, että eipä siellä tahdo usein tulla käydyksi.

»Hm, minun täytyy siitakin antaa sulle selkään, että muistaisit useammin käydä siellä opetusta kuulemassa ... rakkari!»

Ja sitten alkoi pamppu taas tanssia selän päällä. Tällä tavalla jatkettiin aina pienten väliaikain perästä siksi, kunnes Ella oli saanut erityisen erän vielä siitakin, ettei antaisi lapsillensa pahaa esimerkkiä, ettei joisi, ei menisi yöllä ajolle, ja vielä viimeiseksi siitä, että kun ei Ellakaan armahda vaimoansa, niin nimismieskään ei aio Ellaa armahtaa.

Kyllä Ellan selkä nyt oli niin pehmeä, ettei tahtonut takkia kestää. Mutta ulos hän sentään riennätti minkä ennätti, kun kerran luvan sai.

### III.

Saman sunnuntain iltapuolella, josta edellä kerrottiin, päästeli Siikalahden Mikko hevostansa kapteeni Stoltin tallin ovipielessä olevasta renkaasta, puhui hevoselle hyvittelten, taputti sen lautasia ja näytti olevan hyvällä tuulella. Saatuaan kaikki lähtökuntoon nyökäytti hän vielä päätänsä Stoltille, joka oli tehnyt Mikolle sen harvinaisen kunnian, että tuli portaille katsomaan tämän lähtöä.

»Hyvästi, hyvästi, Siikalahti!» kuului Stoltin ääni, myöskin tyytyväiseltä helähtäen. Mikko istui vanhanaikaiseen, kummallisen muotoiseen pulkkaansa ja lähti. Se pulkka oli soukka ja pitkä, maalattu punaiseksi, koristettu sinisillä, keltaisilla ja valkoisilla lohikäärmeen ja muiden hirviöiden kuvilla.

Mikko alkoi heti pihasta lähtiessään viheltää hänelle omituisella suhisevalla tavalla. Tämä viheltelemisenkin oli merkki siitä, että Mikko oli hyvällä tuulella. Sillä kun hän vihantiestä vihelsi, vinkuivat huulet niin terävästi ja vihaisesti kuin ääni olisi kulkenut neulansilmän läpitse.

Ja olikin Mikolla syytä riemuun. Kun kapakka-yrityksen oli pitäjän kokouksessa niin huonosti käynyt, vasten hänen ja kapteenin melkein varmoja otaksumisia, olivat he tavanneet toisiansa kokouksen päätyttyä ja silloin oli kapteeni ehdottanut hänelle uuden kannattavan liikeyrityksen, nim. oluttehtaan perustamista. Mikko otti ensimmäisenä selvän siitä, tarvitaanko siihen myöskin kunnan lupa. Ei tarvita, tiesi Stolt. Mikkoa asia kohta innosti siihen määrään, että vaikka olikin vasta viikolla luvannut tulla Stoltin kanssa asiasta likemmin puhumaan, hän kuitenkin, viivyttyään hetkisen kirkolla asioillaan, vielä samalla kertaa ajoi Stolttilaan. Häntä kiihoitti asiaan erityisesti juuri se, että hän arvasi vastustuksen pitäjän kokouksessa lähteneen etupäässä siitä, että häntä kadehdittiin, ja juuri \*siksi\* vihattiin, kuten hän uskoi. Oli kyllä koetettu pitää salassa, että hän itse aikoi saada viinakaupan omaan haltuunsa. Jollain tavalla oli se kuitenkin tiedoksi tullut. Stoltia vihattiin, senkin hän ymmärsi asiaa huonolle tolalle vieneen, kun tämä esiintyi asiassa hänen puolellaan. Näihin saakka oli Stoltilla ollut suuri valta pitäjän kokouksissa, mutta viime aikoina olivat miehet ruvenneet esiintymään ihmeen yksimielisinä häntä vastaan. Mikko pahkiloi itseään, ettei ollut vetänyt toisesta köydestä: olisi vaan edeltäpäin vaatinut kaikkia velallisiansa, joita hänellä oli paljon, tulemaan kokoukseen, niin hänellä olisi ollut talonpoikia puolellaan. Nyt ne olivat poissa melkein järkiään.

»Mahtoivatkohan olla poissa juuri tämän asian vuoksi?» Siitä päätti Mikko ottaa selvän.

»Sitten Kalenius-hyväkäs vielä!... Piruko minut saattoikin esittelemään juuri häntä asiamieheksi Kilströmin patruunalle!... Jos olisi ollut vaan oikea asiamies kaupungista, herra komeissa turkeissa, ja sitten Kalenius ja Stolt poissa, niin varmaan olisi läpi mennyt!»

Niin Mikko mietti. Tosin hän sitten muisti naapurinsa, Hautalan Jannen ja Varpulan Valeen, ja ymmärsi, etteivät ne eikä kirkkoväärti Perälä myöskään olisi herraa pelänneet. Mutta kun ei olisi ilmoitettu, että lupaa pyydetään juuri hänelle, Siikalahden Mikolle, niin läpi olisi mennyt.

Kovin kävi aatamille, että asia oli tullut ymmärtämättömyydellä pilatuksi. Sitä ei käynyt enää millään kurilla auttaminen. Ainoa lohdutus oli hautoa sielussa monihaaraisia, vielä kypsymättömiä ja sekavia kostontuumia.

Mutta yhä suuremmaksi kasvoi hänessä sen ohessa uteliaisuus oluttehtaan suhteen. Hän ei ollut ennen koskaan johtunut sitä ajattelemaan. Ennen kuin lähti kirkonkylästä, päätti hän ajaa Stolttilaan vielä samana päivänä saamaan asiasta tarkempaa selvää.

Nyt sieltä palatessa oli hänellä siihen kuuluvat asiat selvänä. Hän ja Stolt yhdessä rakentavat oluttehtaan. Molemmat olivat asiaan niin innostuneita, että jos olisivat aavistaneet talvea riittävän vielä 3 viikkoa, olisivat heti ruvenneet hirsii ajattamaan. Mutta kun he pelkäsivät, ettei se enää monta päivää kestä, päättivät lykätä sen tulevaan talveen — ja olla siihen asti kellekään sanaakaan asiasta hiiskumatta.

Tänään olivat Siikalahden Mikko ja kapteeni Stolt tulleet mainioiksi ystäviksi, vaikka ennen useinkin olivat riidoissa olleet. Mutta yhteinen puuha, joka kumpaisellekin näytti olevan niin edullinen ja jossa he molemmat toisiaan välttämättömästi tarvitsivat, sysäsi syrjään kaikki vanhat riidat. Kapteeni ei kyllä olisi Mikkoa milloinkaan kutsunut puuhaan osalliseksi, jos hänellä olisi ollut itsellään varoja. Mutta kun varain puolesta oli hyvinkin ahtaalla, turvausi hän Mikkoon, aikoen käyttää hyväksensä niin paljon kuin mahdollista Mikon taitamattomuutta.

Mikko puolestansa tunsu varsin hyvin Stoltin raha-asiat. Kun hän nyt yksikseen ajeli metsätaivalta, jota oli Stoltin asunnolta noin 6 kilometrin matka kirkolle, ja siinä unelmoi tulevaisuudenkuvia, naurahteli hän tuontuostakin. Hän ajatteli, että tuo ylpeä — »ja köyhä» sanoi hän aina ääneen —

kapteeni ei olisi milloinkaan häntä tullut kehoittamaan yhtiöön, jollei juuri siksi, että hänen luottonsa kaupungissa oli jo huono, ja täällä taas ei monella muulla olisi riittämään asti varoja. Hätätilassa oli herra hänet armoihinsa ottanut, epäilemättä aikoen sitten, kun alkuun päästään, karkoittaa hänet pois yhtiöstä, kun on saanut petkuttaa. Hän nauroi.

»Petkuta vaan jos saat!... petkuta jo.»

Se oli Mikolla jo aivan selvillä, että hän käyttää Stolttia »asian ymmärtävänä» neuvonantajana ainoastaan niin kauan kuin tarvitsee. Nauroi taas ajatellessaan:

»Ruveta nyt ottamaan voitto-osakkaaksi miestä, joka ei kykene panemaan penniäkään liikkeeseen!»

Mutta sitten johtui hänen mieleensä, että tuo liike tulee olemaan sellaista, jossa pitää hoitaa kirjanpitoa, — eikä hän osaa kirjoittaa. Se oli vaikea pulma. Kun hän sitä oikein moneenkertaan mielti, tuli hän täysin selville siitä, että juuri siinä kapteeni voisi häntä oikein petkuttaakin... Mutta hänpä opettelee kirjoittamaan ja laskemaan. Klitsin Kastori se varmaan mielelläänkin opettaa. Nyt on joutilasta aikaa, kun ei ole enää metsäajoja eikä sovi maatöihin mennä. Tämä uusi tuuma, oppia kirjoittamaan ja laskemaan, häntä taas innosti niin että huulet oikein rupesivat huhuilemaan.

Hänet havautti miellyttävistä tunnelmistaan »Hallin-Janne»-laulu, jota ainakin pari miestä kuullosti räähkynä tuolia metsän varjossa. Mikkoa puistatti, mihin osaltansa vaikutti kylmäntunne, osaltaan tulossa oleva kohtaaminen. Hän ei voinut siinä erehtyä: toisen noista äänistä täytyi lähteä Karin Vennun vanhasta, rämisevästä kurkusta. Mikko mielti: jos ajan kovasti heidän vastaan tullessaan, ei se auta, Vennu kun kuitenkin tahtoo seisauttamaan; jollen seisahdu, on se vastaisuudessa edessä. Hän päätti ajaa hiljaksen näyttämättä mitään pelkoa.

Räähkynä lähenei yhä mutkaisella metsätiellä. Kun ne vihdoinkin tavoittivat Mikon ja ajoivat ohitse, niin tämä melkein pidatti hevosesensa ja ajoi niin kauas hankeen, että koko tie jäi huutajain käytettäväksi.

»Tpruu!... mitä helvettiä se kestikievari metsään ajaa ja ... tpruu!»

Vennu nousi reestä, johon toinen, Mikolle tuntematon mies jäi istumaan. Molemmat olivat päissänsä. Vennulla oli päällään komea supiturkki, minkä kauluksen alta harmahtava paksu tukka pisti esiin ja teki miehen ulkomuodon omituisesti kunnianarvoisen näköiseksi. Kun hänen käytöksensä samalla oli niin rajua, herätti ensi näkeminen omituisia, ristiriitaisia mielikuvia.

Mikko huusi vastaan kirkkaalla äänellään ja tutunomaisesti hymyillen:

»Annan tietä herroille.»

»Herroille!» Vennu oli ehtinyt jo Mikon ääreen.

»Tule pois!» käski Vennun toveri.

»Pidä sinä suus, iso roisto! Ota ryyppy kestikievari.» Vennu tarjosi Mikolle pulloa, otettuaan ensin itse ryyppyn.

»Sinä olet sellainen hienohousu!» muistutti Vennu Mikon ryyppätessä ja silmistä välkkyi Vennun kaikkein kurillisin ilme.

Mikko koetti naureskella ja hyväksi tehdä.

»Saakurin kitupiikki!» Vennu tempasi kauluksesta hangelle Mikon, joka ähri ja mutisi.

»Pirujako sinä, kun sitä Kuivasen Ellaretaletta hätyyttelet?» tutki Vennu.

»Enhän minä ole sitä...»

»Älä kieräile! Ootko sinä pannut sen velkakirjat hakemukseen?»

»Een!»

»Etkö? Äläkä vaan panekaan, taikka!»

Vennu otti taaskin kaulukseen.

»En minä ole ajatellutkaan», vakuutti Mikko.

»Tiedä seh!»

»Niin mikä?»

»Seh!»

Vennun käsi kohosi taas uhkaavasti ja toveri nauroi niin että metsä kajahteli.

»Naapuries kanssa koiraillet, sika!»

Mikko ei enää tiennyt mitkä sanat olisivat oikein sopivia tässä käytettäväksi, joten katsoi parhaaksi olla vaiti.

»Onko sulla jyviä?»

Olihan Mikolla niitä, se täytyi tunnustaa. Vennu saa panna renkinsä huomenna hakemaan kolme tynnyriä, sovittiin.

»Muista nyt, että kirjoitat sen Jumalan maksun päälle!»

Mikko hymyili luottavasti ja sanoi:

»Kyllähän te aina maksatte.»

»En maksakaan. Mutta tiedä vaan antaa hyviä rukiita!»

Vennu vielä potkaisu Mikkoa sääreen ja retuutti kauluksesta suu niin ilkeänkurisessa naurussa, että Mikko ehdottomasti jo oli kadottamaisillaan viimeisenkin häivän miehuuttansa. Samassa kuitenkin Vennun huomio kääntyi Mikon pulkkaan.

»Vaihdetaan rekeä!» sanoi hän äkkiä satunnaisesta mielijohteesta, »minun tekee niin mieleni sun rekeäsi. Tuolla roisiolla olisi sun mukavampi kyytiä tehdä.»

Vennulla oli rikkinäinen, kurja lohna-roisio. Kun Mikko yritti tehdä vaihtoa leikiksi, oli hän vähällä saada selkäsaunan. Ykskaks päästettiin hevoset ja vaihdettiin rekiä. Jo oli Vennu lähtemässä tiehensä, kun pulkasta vielä huusi:

»Pane huomenna mun renkini mukaan 5 pulloa olutta harjakkaisiksi!»

Mikko lupasi empimättä, päästäkseen niin pian kuin mahdollista erilleen Vennusta. Ja kun hän nyt pääsi rekeen, antoi hän hevoselle suitsenperiä ja ajoi niinkuin paholaista pakoon. Hänen korvissansa soi vielä ison aikaa Vennun ja tämän kumppalin lähtönauru, johon kuusen latvassa krakottavan harakan tirskena lisäsi omituista väritystä.

Mikko meni kotiin tuimalla tuulella. Renki tuli riisumaan hevosta, ja hän itse meni tupaan. Siellä hänen sisarensa, Eliina, noin 30-ikäinen nainen, ihmeellisesti veljensä näköinen ja puettuna heränneitten pukuun, istui pöydän luona raamattua lukemassa. Muuan hollimies erään kyläläisen kanssa pelasi tammea ovi-ikkunan luona penkillä. Toisen hollimiehen kuorsaus kuului ovisängystä. Takassa kytelehti pieni valkea ja siinä lapset, 8-vuotias Mikku, ja 5-vuotias Liisa, jotain innokkaasti askarehtivat. Kissa kierteli takkakiven ympäri hiipivin askelin, tähdäten katseitaan takalle ja päästäen tuon tuostakin vihlovan mau'unnan.

Isännän tupaan astuessa ei kukaan muu katsahnutkaan häneen kuin kissa.

»Maa-u!» sanoi se ja astui muutamia askeleita Mikon perästä, kun tämä astui peräloukkoon päin.

»Pirujako tuo kissa raakuu», älähti Mikko ottaessaan turkkia päältänsä. Sitte hän pani piippuun ja kysyi lapsia silmäillen:

»Mitä siinä takassa nyt turhaan puita poltetaan? ... ja mitä ne kakarat tuhrivat?»

Mikku selitti:

»Meillä on pääsky, kylmettynyt pääsky, mutta se rupeaa elämään.»

»Se räpyttää jo siipiänsä», selitti Liisu.

»Mitä piruja?» Lasten isä lähenei otsa rypyssä vikkellästi takkaa, näki siinä rievun päällä kaukaa tulleen matkustajan raottelevan pieniä kauniita silmiään, aukovan nokkaansa ja hiljaa räpäyttelevän siroja, ihmeen kauniita siipiään. Lasten silmistä hohti ilo. Juuri kun Liisu ojensi pienet sormensa hellien silittäkseen sen hienoista pukua ja aikoi selittää, että Mikku oli löytänyt linnun tallin ylisiltä kylmettyneenä, — sieppasi isä pääskyn pyrstöön ja viskasi sen tuimalla vauhdilla penkin alle. Kissa ponnahti kuin nuoli perään ja kohta alkoi penkin alta kuulua murinata. Liisu parahti, mutta tukki kohta

suunsa ja pistäysi peräsänkyyn edustan taakse itkemään. Mikun käsi meni nyrkkiin, silmissä välähti lapsen silmille outo tuli. Eliina nosti katsettaan raamatusta, mutta kiinnitti sen jälleen välinpitämättömän näköisenä sinne. Tammen pelaajat heittivät leikkinsä kesken ja lähtivät pihalle.

Mikko itse istui pöytäpenkille ja katseli siitä ensin kissaa, joka saaliineen oli siirtynyt sängyn alle, ja sitten poikaansa, joka muurin nurkassa totisen, ajattelevan näköisenä kyyhötti ja loi häneen tuontuostakin luihun syrjäsilmyksen.

Lapset olivat orpoja, sillä niiden äiti oli kuollut toista vuotta sitten.

Tupaan tuli nuori vaimo ja seisahti muurin viereen. Eliina käski istumaan.

»Siellä on, tuolla ulkona, nyt aina vain niin kylmä, että mitä hyvä Jumala tarkoittaneekaan», alkoi vaimo valittaa.

Ei kukaan vastannut. Pieni Liisa kun kuuli tutun äänen, raotti sängynedustaa, pisti päänsä ulos ja kysyi vaimolta:

»Onko teidän Miina kotona?»

»Pysy siellä!» ärjäisi isä. Vaimon vastauskin lapsen kysymykseen jäi puolitiehen ja lapsi vetäysi takaisin sänkyyn.

Vieras oli erään Siikalahden maalla olevan mäkitupalaisen Tuomi-Kustaan vaimo.

»Mitä sillä Annalla on nyt asiaa?» kysyi Mikko vihdoin. Mutta ennen kuin Anna ehti vastaamaan, lisäsi hän:

»Sano sille Kustaalle, että hänen pitää nyt pian pitää huolta sen velan maksusta.»

»Mutta eikö se ollut puhe, että saa työllä maksaa?» kysyi vaimo nähtävästi hiukan pelästyneenä.

»Ei siitä mitään eri puhetta ollut... Eikä nyt kannata työväkeä pitääkään tänä kesänä.»

»Mutta milläs köyhä maksaa, jos ei kukaan työtä anna?»

Sen sanoi Anna itkunvoittoisella äänellä, eikä isäntä vastannut siihen mitään. Vähän ajan kuluttua lähti hän pois. Ulos tultua pillahti itku. Oikeastaan oli hän tullut aikeessa pyytää vastaiseksi työllä maksettavaksi puoli tynnyriä rukiita. Mutta nyt ei voinut olla siitä puhettakaan. Päästyään tiehaaraan seisahti hän hetkiseksi ja itki.

»Hyvä Jumala, kun ei tule kesää ollenkaan!»

Jo hämärsi. Taivaalla pilkottivat kirkkaina tähdet. Tuulenhengi kävi pohjoisesta. Lyijyraskaana painoi Annan sydän kun hän hiljaa, syvissä ajatuksissa asteli mäelle, kotoansa kohti.

## IV.

Päivä toisensa perään kului kesäkuuta, mutta ilmat pysyivät yhä talvisina, luonto jäykkänä ja kuolleena. Ihmisten huulet alkoivat näyttää omituisen sinisiltä, ilo ja nauru olivat käyneet harvinaisiksi. Sen johdosta tuntuikin siltä kuin kuolema olisi käynyt jo salaisilla partioetkillään maassa, puristanut ensimmäisenä kevättären rinnan mehuttomaksi ja tyhjäksi, sitten, ilkkuileva hymy kolkossa naamassaan, kulkenut mökistä mökkiin, talosta taloon värjäilemässä ihmisten huulia mieliväreillään.

Oli ihmisiä, jotka eivät enää odottaneet kevättä ja kesää koskaan tulevaksi, vaan luulottelivat maailman lopun kohta olevan edessä. Sitä tosin oli ennustettu tulevaksi siten, että silloin elementit »palavuudesta sulavat». Mutta saattoihan jääkin palavuudesta sulaa!

Kerjäläisiä tulvaili sisämaasta päin yhä suurempia laumoja. Kun he täällä vielä löysivät suurusleipää, ja kun he jo pitemmän aikaa olivat eläneet pettuaineilla, tuntui heistä elämä likempänä rannikkoa ruhtinaalliselta!

Kukaan ei oikeastaan tehnyt mitään työtä tänä aikana. Nekin, joita ei nälkä vielä rasittanut, nekin päivä päivältä yhä kalpenivat, sillä sydämessä itsepintaisesti elävä ja palava toivonahjo näytti hiljalleen jäähtyvän.

Mutta eräänä iltana alkoi tuuli nahista. Itäiselle taivaanrannalle nousi sinisiä vesipilviä.

Kyläkuntain ihmiset kokoutuivat tätä ihmettä katsomaan. Keskellä valoisaa kesäkuun yötä he seisoivat ryhmissä lumisilla pihilla ja kujilla haastellen, tarinoiden ja jännityksellä seuraten pilvien kulkua, jotka vitkallisesti nousivat ja täyttivät taivaslaen. Ihmisten äänistä huomasi selvään, että toivo oli rinnassa syttynyt uudelleen ja paloi jo niin, että äänet värähtelivät...

Aamupuoleen yötä rupesi satamaan, ja sitten satoi koko seuraavan päivän niin rajusti, että saattoi luulla koko keväisen vesivaraston tulevan alas tänä yhtenä vuorokautena. Muutamien päivien kuluttua osoitti lämpömittari jo 25 astetta lämmintä varjossa.

Muutos luonnossa oli varsin hämmästyttävä; ikäänkuin parina, kolmena vuorokautena olisi astuttu helmikuulta kesän ihanimpaan aikaan. Talvi, joka oli paatuneena maannut tiloillaan tunnotonna kuin muumio, näytti yhtäkkiä saaneen sellaisen selkäsaunan, että se, vetäen perässään raajarikkoisia jäseniään, ryömi pois näkymöltä taakseen katsomatta. Ruhtinaallisena punertavassa valossaan näytti aurinko melkein yhtä myötään asuvan keskitaivaalla sellaisella paikalla, mistä se saattoi valaa omia tunnelmiaan kesän odottajille maan varjoisimpiinkin piilopaikkoihin. Äsken valtavat lumikasat sulivat silmissä, muuttuen kirkkaaksi vedeksi, joka tanssien ja laulaen vapautuksen riemulauluja tuhansina puroina riensi jokia ja järviä kohti, huuhtomaan ja kulettamaan paatuneita jäätönkkiä merten avaroihin helmoihin.

Viikon päivät kesti tätä luonnon vapautuksen riemullista kevätjuhlaa, ja silloin jo vihoitti maassa pitkä tuore nurmenoras, puut olivat saaneet ikäänkuin taikavoiman avulla vihannat kesäpuvut, tuore, keväinen tuoksu täytti ilman.

On kesä.

Ja nyt eivät ihmiset enää olleet laiskoina. Pienet pikkaraiset poikanaskalitkin häärivät peltotöissä, toiset karjanpaimenessa, karjan, joka horjuvana ja nälkiintyneenä oli vihdoin päässyt laitumille tuorehtimaan ja nyt iloiten aamusilla mylvi kellojen helistessä. Liejuiset pellot muuttuivat auringon, auran ja äkeitten vaikutuksesta kuohkeiksi, mureiksi ja multaisiksi. Rukiin oras kasvoi silmissä sekini.

Kellä ohransiementä oli muille antaa, se sai siitä nyt hintaa. Luottosuhteet olivat jo edellisinä vuosina niin huonontuneet, että heikkovaraisempain oli vaikea saada enää velaksi. Ne, jotka ilman nylkyvoittoja lainasivat siementä, antoivat mieluummin sellaisille, joilta ilman uloshakua toivoivat saavansa takaisin. Sitävastoin ne, jotka halusivat korkeampia voittoja, saivat lainailla niille, joilla tarve oli suurin, velkakirjoilla, joissa oli \*hyvin varmat\* takaukset.

Ihanat kesäiset ilmat virkistivät mieliä kuitenkin siihen määrään, että jokainen, toivoa täynnä, tahtoi saada siementä millä hinnalla hyvänsä. Tuntui kyllä tuskalliselta myöntää nylkijälle kaksinkertaisia hintoja, mutta jättää peltoa kylvämättä oli vielä tukalampaa.

Siikalahden Mikolla oli viljaa. Kyllä hänkin sai muutamia kuormia lainata tänä aikana, mutta ne olivat verrattain harvoja, sillä hän osasi pitää hintaa. Eikä Mikko sitä harmitellut vaikka hänen viljansa säästy, sillä hän aavisti olevan tulossa ajan, jolloin vilja maksaa. Sitä seikkaa hän yksistään piti silmällä. Toisten tarve ei häntä liikuttanut.

Siikalahden kylässä oli enimmäkseen toimeentulevia talollisia, ja nekin, jotka siellä näihin saakka olivat muiden apuja tarvinneet, olivat koettaneet karttaa joutumista Siikalahden Mikon asioihin. Tästä johtui, että kun Mikolla ei ollut mitään »asioita» kyläläistensä kanssa, elivät he hänestä ja hän heistä jotenkin täydellisesti erossa ja alituudessa riidassa, joka johtui siitä, että Mikko ei koskaan suostunut mihinkään, mikä ei tuottanut hänelle yksityistä etua.

Sen lisäksi pidettiin häntä pikku varkaana, joka ei tietänyt mitään metsänrajoista, takamailla vei toisten siltapuita j. n. e. Näistä syistä ei hänen ja kylänmiesten välillä ollut mitään yhteistä. Mikko eli yksikseen omaa elämäänsä, jos lukee pois kylän kauppiaan Mikko Klitsin, jonka kanssa Siikalahti jonkun verran piti seuraa.

Siikalahden Mikko muuten nähtävästi rakasti yksinäisyyttä. Usein hän sunnuntaipäivätkin juoksenteli metsissä kirves kainalokoukussa. Ja silloin aina kokoutui joku karahkakimppu jonnekin oman luhtaladon alle taikka taas seiväskasa. Siihen aikaan oli vielä metsiä kyllä. Siksipä kyläläiset, kun tunsivat Mikon hommat ja tapasivat noita kätköjä, eivät häntä edesvastuuseen vaatineet, kiroilivat ja nauroivat vain miehen turhanpäiväistä ahneutta, haukuivat, pistelivät ja pilkkasivat vasten silmiä, kun siksi tuli ja niin sopi. Mutta sen lisäksi epäiltiin Mikon noilla kulkuretkillään sunnuntaisin takamailla tekevän kaikenlaista muutakin pikkupahaa, aukovan reikiä muiden viljelyksiin, että laitumella olevat elukat niihin esteettömästi pääsisivät, kaatelevan halkopinoja, y. m. Joku kerta oli häntä sellaisesta tavattu, ja siksipä hän saikin sitten kantaa syyn kaikista sellaisista kolttosista.



Mikko ei ollut vanha mies. Hänen vaikutuksensa ei ollut vielä ehtinyt mihinkään ulottua. Erittäin vaaralliseksi ei häntä missään suhteessa katsottu. Itsekseen, yksikseen hän eleli omaa elämäänsä, nautti ja riemuitsi omista mielikuvituksistaan, ei etsinyt tuttavuutta eikä myöskään tarjonnut. Ei häntä harmittanut sekään, että hän tiesi kyläläisten häntä halveksivan, sillä hän otaksui sen vain kateudesta ja vihasta lähteväksi, kun hänellä oli vähin varoja. Eikä se siltä kannalta katsottuna ollut hänen mielestään mikään paha.

Hautalan Jannea hän vihasi syvemmin kuin muita siksi, että tämän pilkka koski häneen aina kipeämmin kuin muiden. Ei hän oikein itsekään tajunnut, miksi niin oli. Ehkäpä siksi, että hän oli aina tuntenut itsensä niin varjottomaksi ja voimattomaksi Jannen suhteen, sekin kun oli omavarainen mies, väkevä, pelkäämätön, hyväsuinen ja — ennen kaikkea: kun Janne oli päässyt kuntalaisten suhteen sellaiseen luottamusasemaan.

Eräänä päivänä, ilmojen ollessa yhä edelleen lämpimiä, tuli Mikko takamailta metsän poikki, kirves kainalokoukussa, ja vihelteli hiljaa; Hänen polkunsu osui kulkemaan läpi Hautalan aituksen, missä harventuneet rukiinoraat nyt jo ennustivat huonoa satoa, tuli kesä minkäläinen tulikin. Hänen suunsa vetäysi nauruun, silmistä pilkisti esiin iloinen tunnelma, kun hän aitauksesta tuli jälleen metsänpuolelle. Siinä ruokailivat juuri Varpulan Valeen lehmät. Yhtäkkiä Mikko pyörähti, katseli vakoilevasti tarkastellen, ympärilleen. Ei nähnyt muita silmiä kuin lehmäin, jotka mulkoilevina ja totisina katselivat häntä. Mikko ilettivät nuo katseet. Miksi niissä olikin niin tyhmän vakava ilme? Hän irroitti kuitenkin kohta itsensä tuosta omituisesta, ikäänkuin kantelevasta lumouksesta, astui vikkellä takaisin aidan luokse, tempasi veräjän selkiselälleen ja rupesi ajamaan karjaa ruisvainioon, uhitellen kirvesvarrellaan. Mutta lehmätpä alkoivat juoksennella kaikkialle, sinne tänne paeten, ei vaan sisään avatusta reiästä. Mikko ponnisteli ja riehui niiden kimpussa hieken asti. Mutta yhtäkkiä kiintyi huomioon, että kellurin kello pauhasi hänen mielestään aivan hirveästi. Pelästyneenä katseli hän vakoilevasti ympärilleen, eikö paimenta jo näy jossain pensaassa? Saatuaan heikon, puolinaisen varmuuden siitä, ettei ketään ihmistä ollut likitienoilla, juoksi hän hiipien ja keveästi kuin kärppä tiheimpään pensaikkoon. Kappaleen matkaa kulettuaan hän teki suorakulmaisen käännöksen ja tuli siten aivan toisaalta päin kylään, ettei kukaan olisi voinut aavistaakaan hänen oikeita polkujaan.

Ehdittyään metsästä aukean reunaan, jonka keskellä kylä oli, istahti hän kovasti hikoillen kivelle. Siitä näki kylän kaikki talot. Hänen oma punainen kartanonsa oli uhkeimpia, mutta ei parempi kuin Varpulan ja Hautalan. Märkäsen kartano oli paljon ala-arvoisempi. Se oli niin näkyvällä paikalla, että talvella ajettu hirsikas portin ulkopuolella näkyi sekin. Mikon ajatukset kiintyivät erikoisella tavalla tähän. Sillä hänen vaimonsa oli Märkäsen tytär. Vanha Antti hoiti itse taloutta, joten siellä oli vielä perintöä toivossa Mikollakin, jolla oli useita lapsia. Sitäpaitsi oli Mikko kiinnittänyt huomionsa Märkäsen toiseen tyttäreeseen Annikkaan ja ruvennut jo hautomaan päässään ajatusta, ettei olisi hullumpaa, jos hän saisikin periä koko Märkäsen rahoineen, tavaroineen, tyttärineen. Hän ei ollut ennen kiirehtinyt asiaansa ilmaisemaan Märkäsessä. Mutta nyt hiljakkoin oli korvaan saapunut huhuja, että Hautalan Matti, Jannen poika, oikein tositeolla olisi ruvennut lähentelemään Annikkaa. Huhu oli häneen tehnyt kiusallisen vaikutuksen. Matti oli nuori ja pulska. Hän taas... Noo, hän käsitti, ettei hän ollut kaikkein miellyttävimpiä. Ja tytöt usein katsovat enemmän mieheen kuin hänen rikkauksiinsa, »niin tyhmää kun se onkin», arveli Mikko puoliääneen.

Sitäpaitsi, ajatteli hän, jos minä saisin Annikan, olisi aivan turhaa ruveta kartanoa siinä korjailemaan ja siihen rahoja tuhlaamaan... Kyllähän tuo niille vanhoille kelpaa niin kauan kuin elävätkin.

Siinä istuessa rupesi häntä Hautalan Matista ja Annikasta liikkuva huhu yhä enämpi kiusaamaan. Sellaisissa tapauksissa supistuivat hänen pienet silmänsä melkein umpeen ja terävä nenä näytti vielä terävämmältä. Mutta kun mietiskely loppui, aukenivat silmät, niiden pohjalta loisti tarmokas päättäväisyys, ja pienen ruumiin jokainen hermo näytti ehdottoman johdonmukaisesti asettuvan tämän tahdon nöyräksi ja vilpittömäksi palvelijaksi.

Niin kävi nytkin. Hän jätti rivakasti paikkansa ja alkoi vainion poikki oikaista suoraan Märkästä kohti.

## V.

Märkäsen Antti, jonka kartanoa Siikalahden Mikko äsken tuolta metsän reunasta tarkasteli, oli vanha mies. Ensimmäisestä naimisestaan oli hänellä ollut yksi tytär, joka oli ollut emäntänä Siikalahden Mikolla, mutta kuollut toista vuotta takaperin. Antti-ukko oli ollut toisissa naimisissa jo 20 vuotta ja tuloksena tästäkin oli ollut vain yksi, Annikka-niminen tytär, joka nyt parhaassa naimisijässä oli ja eli

isän ja äidin kanssa kotona, kiinnittäen itseensä niinkin vakavan miehen kuin Siikalahden Mikon huomiota. Kuten äskeisestä tiedetään, oli talossa varoja.

Ukkoa vaivasi sulkutauti, joka oli kestänyt ja kiduttanut häntä noin 15 vuotta. Usein kun selkä kastui rukoilemisesta, tahi jalat märissä ojissa jäähtyivät, joutui äijä sängyn omaksi.

Tätä nykyä oli hän taasen maannut useita päiviä. Kamari, missä hän sairasteli, oli pienoinen putka siinä tuvan perässä. Loukossa oli tiilikakluuni, seinissä hyvin vanhat sinikuvaiset tapetit. Niissä oli lukemattomia repeämiä ja reikiä, aivan kuin vääristyneitä, itkeviä suita, jotka aikansa räättyään olivat vihdoin väsyneinä jääneet itsestään väliäpitämättömän väärään.

Tämän huoneen samoin kuin tuvankin sisustus oli hyvin vanhaa, isiltä perittyä romua. Antti oli tarkka mies, samoin kuin molemmat emännätkin olivat tarkkoja olleet, niin ettei rahoja turhiin tuhlatu. Kamarissa oli huono järjestys, epämiellyttävä haju ja vahvasti likaa. Kyllä Annikka toisinaan tahtoi sitä tuulettaa ja siistää. Mutta kun vanhat sitä pitivät niin pahana, eivätkä viihtyneet siellä, ennen kuin järjestys oli taas ennallaan, niin tyttökin kävi välinpitämättömäksi.

Vaikka ulkona oli lämmin ilma, makasi isäntä kuitenkin raskaitten, loimivillaisten vällyjen alle peitettynä. Mutta kun se ajanpitkään alkoi tulla liian rasittavaksi, kohosi hän toisinaan istumaan sängynlaidalle. Siinä tuli näkyviin pieni, kuihtunut ukko, jonka verhona oli tukeva, siniseksi värjätty paita. Tukka oli pitkä ja paksuissa vanukkeissa ja valui kasvoille, kun hän yski sitkeää, katkeamatonta yskäänsä. Yskä oli lohkeevaa, se sai matkaan joukon keltaista limaa. Hiki juoksi pitkin ryppyisiä poskia. Vanhalle miehelle näytti kuumuus tuottaneen suurta tuskaa.

Emäntä, hyvinvoipa muori, tuli kamariin.

»Hyvä ihminen, kun sinä jäähdytät itsesi! Mitä hyvää niistä voiteista sitten on, kun... Muorihan käski sinun makaamaan vuorokauden vällyjen alla. Kun tuolla tavalla itsensä jäähdyttää, niin mitä sitä sitten ostetaankaan voiteita.»

Tarkoitus oli emännällä hyvä, vaikka hän oli tottunut käyttämään puhetapaa, jota äkkinäinen saattoi käsittää tarkoitukseltaan pahemmaksikin.

»Oli niin kovin kuuma ja otti hengen kiinni», kuului vaarin ääni kuin sängynalta, vällyistä, joiden alle hän uudestaan emännän sisään astuessa kierähti.

»Vai on nyt lämmintä! Kylläpä väliin on kylmä. Pysy vain siellä.» Hän tuppasi tarkoin vällyt ympärille.

Kaksi parmaa hurrasi tummissa ikkunaruuuissa ja niiden ympärillä lukematon parvi karpäsiä piti hauskaa hiottavassa kuumuudessa.

»Se käy niin raskaaksi, kun täällä vällyjen alla täytyy olla silloin kun ryittää», valitti ukko.

»Johan se käy, mutta ei suinkaan sitä kylmässä ole kenenkään kivut parantuneet.»

Emäntä leikkasi pöydällä olevasta suuresta, palvatusta lehmänreidestä vuolun suuhunsa.

»Noita parmojakin!» Hän rupesi niitä takaa ajamaan.

»Tuota...» kuului sängystä.

»Häh?»

»Minä olen ajatellut, että mitähän se olisi, jos käytäisiin tohtorin parissa kaupungissa?»

Emäntä oikein säikähti.

»Ketä tohtorit ovat parantaneet?»... Hyppysissä oleva parmakin pääsi tuossa häiriössä tiehensä.  
»Pahusta kun pääsi...»

»Ajattelin, että», jatkoi sairas, »kun tuota nyt on meillä omaisuutta siksi, niin sopisi nyt kerran koettaa. Mahtaisiko tohtori sentään koko maailmaa viedä?»

»No ei suinkaan sitä sen puolesta tarvitsisi koettamatta olla, mitä se maksaa! Kyllähän se aina jaksettaiisiin, mutta kun ne tohtorien lääkkeet monellekin ihmiselle ovat vain jouduttaneet kuolemaa. Älä nyt siitä vain Annikalle puhu, sinne se kohta rupeaa touhuamaan.»

»Minä vain meinaan», jatkoi sairas omia mietelmiään, »että jäähän sitä nyt perittäväkin siksi että sais tuota nyt jotain minunkin terveyteeni uhrata... En minä ole saanut keneltäkään mitään periä.»

Mutta nyt emäntä suuttui, niinkuin ainakin, kun äijä ilkeyksissään rupesi tuollaisia puhumaan, ja sen

sai äijä kohta kuulla. Kahakka saatiin kuitenkin onnelliseen loppupäätökseen sillä, että päätettiin odottaa vielä pari päivää ja jos ei mitään muutosta tapahdu, niin sitten lähdetään kaupunkiin lääkärin puheille.

Silloin näki emäntä ikkunasta, että Siikalahden Mikko tuli pihassa. Hän lähti tupaan.

Mikko tervehti hyvää päivää.

»Jumal' antakoon. Mitä teille päin kuuluu?»

Eipä sitä nyt mitään erittäin kuulunut. Mikko kopisteli piippuaan ja latasi uudestaan.

»Missä vaari on? Onko taas makuulle joutunut, vai?»

Kuului joutuneen. Oli ollut ojalla ja siellä kastellut jalkansa ja tullut yhtäkkiä niin ettei tiedä mihin panna.

»Vai niin. Huonoksi se on käynyt vaari. Saa nähdä kuinka kauan kestänee.»

»Huono on. Tässä ehtoolla sitä koetti hieroakin Liisamuori ja antoi jotain lääkettä sisään, mitä lie ollut, ja käskei sitten kuumassa makaamaan, mutta en tiedä auttaako se.»

»Kylläpähän siinä koettaa saa.»

»Saa siinä, joka sille kohdalle joutuu. Tohtorin pariin se nyt vaihtelee, mutta kun en tiedä, olisko hänestä apua?»

»Tohtorin pariin!» kiljaisi Mikko, ikäänkuin olisi pudonnut avantoon.

»Niin.» Emäntä katsoi ihmeissään, ikäänkuin kysyen, että mitä siinä nyt niin kovin kummaa oli.

»Ketä tohtorit ovat parantaneet?» päivitteli Mikko. »Tappoivat ne setävainajankin. Sinne nyt ei ainakaan pidä mennä. Saisihan tuossa nyt vielä elää tuo ukko meillä nuoremmilla neuvonantajana... Vai, mä vieläkin sanon, vai tohtorilla nyt itseänsä tapattamaan.»

Emäntä kuunteli ensin oudostellen, mutta sitten jo täydellisesti käsittäen vävyn kiihkeätä rakkauden osoitusta. Ja se vaikutti häneen ihan päinvastoin kuin Mikko oli tarkoittanut.

»Kaupunkiinpa lähdetäänkin huomenna», ajatteli muori itsekseen ja tunsi ukkonsa nyt olevan paljon likempänä sydäntään kuin äsken.

Mikko taas luuli, että hän oli sen ukon paikan valloittanut, ja lähti kamariin päin innokkaasti ja tolkussaan haastaen:

»Ei ... kyllä ennen vaikka mitä koetetaan ja vaikka mistä apua haetaan kuin tohtorin pariin mennään.»

»Kipeänäkö täällä ollaan?» kyseli hän kun kamariin pääsi.

»Kipeänä ollaan.»

»Minä tässä muorille sanoin että: vai tohtorilla sitä nyt \*tapattamaan\* samoin kuin setävainajan tappoivat.»

»Tappoivat? Kuka tappoi?»

»Tohtori, mikä lie ollut.»

»Kuinka se sen tappoi?»

»Noo, Jumalako hänen ties. Mutta kohta kuoli, kun sai niitä voiteita.»

Vaari käännähti, veti pois peiton päältänsä ja voihkaisi:

»Niin ... ajattelin vain, että saisi tuota nyt edes koettaa, sittenpä senkin tietäisi. Eikähän se nyt mahtaisi niin kalliiksikaan tulla.»

»Kyllähän se \*muutaman markan\* aina maksaakin, mutta mitähän siitä, — pääasia on vain, että se menee turhaan. Sanoin tässä muorille, että saisittepa te nyt vielä olla ja elää meillä nuoremmilla neuvonantajana... Kylläpä sitä kuolemaan vastakin ehtii.»

Mikko katseli vaarin silmiin, että ymmärtäneekö äijä edes, kuinka hyvänä häntä pidetään. Sairas huokasi eikä puhunut mitään.

»Kuinka vanha te nyt olette?» kyseli vävy-poika osaaottavasti.

»Jopahan sitä jo on ikää. Tuhat kahdeksansataa on vuosiluku.»

»Jopa. Kun niin vanhaksi lullaan, niin.»

»Joutais jo kyllä kuolla.»

Mikko ikäänkuin säpsähti:

»Mitäs joutavia!» sanoi.

Puhe ei tahtonut enää sujua. Mikko rupesi ilman ajattelematta uudestaan matkimaan:

»Ei, kyllä se niin on, ettei tohtorin pariin pidä mennä.»

Sairas oihkasi ja kirkaisi:

»Ei sinun siihen mitään tule, omaa se on mun tavaraani!»

Mikko oikein siunasi ja sanoi, ettei hän sitä ollut tarkoittanut.

»Sitä sinä kuitenkin tarkoittit», väitti sairas.

»Kuinka te sellaisia saatatte sanoa!» hän oikein heltyneenä äänsi, ikäänkuin aikeessa vaatia kituliasta äijää tilinteolle puheistansa.

»Vaikka minä olen itse omaisuuteni koonnut, en minä saisi siitä penniäkään kuluttaa, kun tarvitsen.»

Mikko alkoi kadottaa malttinsa.

»Minulla oli tänne tullessani oikein erinomaista voidetta tiedossani», sanoi, »jolla on parantunut moni, mutta ei nyt tohdi enää sanoakaan, kun se oli sellaista, joka ei maksa mitään. Luulisitte pian, että minä sitä sen tähden neuvon, ettei tohtorin tykö mentäisi... En minä sano!... Kun sen kerta välttämättä nyt \*pitää paljon maksaa\*, niin pankaa nyt menemään (Mikon tuntui vatsasta suoraan kielelle juoksevan hapanta katkeruutta), pankaa vaikka viimeinen penninne!»

Mikon laihoille poskille nousi puna. Vaari alkoi jo peräytyä ja sanoi maltillisemmin:

»Kyllähän niitä sellaisia omatekoisia lääkkeitä on jo koetettu.»

Mutta Mikko oli päässyt suuttumisen vauhtiin ja sitä ei sopinut niin vaan heittää.

»Piru vieköön», hän puhui ikäänkuin itsekseen, mutta kuitenkin sairaalle, »kun haukutaan silmät, korvat täyteen.»

»No älä nyt siitä niin pitkää puhetta pidä», keskeytti sairas. Mutta Mikko ei ottanut kuulevaan korvaansa, jatkoihan vaan:

»Eikä teillä nyt niin mahdollomat rikkaudet ole, ettei niiden ääriä tiettä!»

»Älä nyt... En minä viitsi kuulla.»

Mikko oli hetkisen vaiti ja näkyi kiinteästi taistelevan jonkun ajatuksen kanssa. Se puhkesi jo:

»Maksakaa pois se kaksituhatta markkaa, jonka te lupasitte Annaliisa-vainajalle. Minä olen lasteni holhooja ja mun täytyisi sekin vaatia, jos tässä ruvetaan oikein kovalle panemaan.»

Emäntä tuli kamariin silmät suurina, kun oli jo oven taakse kuullut, mistä täällä oli kysymys.

»Mitä puhut? Ettäkö ruveta sulle maksamaan perinnoita etukäteen?»

Mikko ei kestänyt emännän katsetta. Näkyi rupeavan jo itsekin katumaan. Lattiata katsellen sanoi:

»Niin, kun täällä ruvetaan haukkumaan, niin tulini sanoneeksi. Ja mun täytyy pitää lain puolesta lasteni etua silmällä.»

»Häpee, kuule, isoo kolo otsaasi, kun kehtaatkaan tuollaisia puhua, vaikka tiedät jo sellaisen summan saaneesi.»

»Niin mutta lain puolesta. Vaari on jo vanha, eikä voi enää tarkoin pitää silmällä, milloin velkakirjat vanhenevat, eikä sitä, millä tavalla velallisten ja takausmiesten varallisuusolot muuttuvat. Nyt jo ovat

näinä vuosina hävinneet sellaisetkin, joita ei olisi uskonutkaan. Taas näyttää tulevan huono vuosi, ja saatte sen nähdä, että ennen kuin ollaan tulevan talven yli, niin moni mies on »myyty».

Vanhat olivat ruvenneet kuuntelemaan tarkkaavasti, sillä Mikko puhui nyt asiasta, joka pani heidät ajattelemaan. Tämä huomasi riemuiten voittonsa ja jatkoi:

»Minä oikein poikkesinkin tänne sitä varten, että puhuttaisiin muutamista vaarin velkakirjoista, mitä niille olisi tehtävä. Nyt pitää jokaisen, kellä vaan on saatavia, ruveta katsomaan perään, jos aikoo vähänkin saada pidetyksi omaansa.»

Vanhat tarkkasivat hyvin huomaavaisesti, ja ukon kasvoista näytti, kuin häntä olisi jonkinlainen laiminlyömisen tuska alkanut ahdistaa.

»Jumala armahtakoon», pääsi vaarilta, »tuleekohan nytkin köyhä vuosi?»

Mutta emäntä virkkoi katsellen miestänsä nuhtelevasti:

»Minä olen monta kertaa sanonut tuolle, että hän on liiaksi huolimaton ja helppo uskomaan niitä. Pitäisi oikein ottaa Kalenius laskemaan velkakirjoja ja katsomaan. Niissä on hyvin monta minunkin tietääkseni, joista ei ole korakoakaan maksettu maailman aikaan. Niiltä pitäisi vaatia edes velkakirjat koroista.»

»Saispa kyllä», myönsi vaari.

»Velkakirjat koroista!» matki Mikko pilkallinen hymy huulilla. »Se on sama, jos antaisi niille anteeksi koko velan. Joka ei minulle maksa korkoja vuoden päästä, sen minä haen ulos, olkoon kuka hyvänsä.»

Molemmat vanhukset tunsivat joutuvansa hiukan orjalliseen asemaan eivätkä puhuneet mitään. He eivät koskaan saattaneet ajatellakaan tehdä niin kuin Mikko sanoi, mutta niin paljon rahaihmissä he olivat, että myönsivät sydämessään Mikon ajatuksen järkeväksi, vaikka heistä tuntuikin tuskalliselta ruveta sitä noudattamaan.

Mikko huomasi hyvillä mielin, että voitto oli hänen. Saadakseen asialleen kaiken mahdollisen varmuuden, ennenkuin pääasiaan kävi kiinni, sanoi hän vielä:

»Tällaisina aikoina ovat luotettavimpina pidetyt velalliset epäluotettavimpia.»

»Kuinka niin?»

»Velaksi uskotaan nyt ainoastaan luotettavimpina pidettyjen miesten takauksia vastaan, joten ne joutuvat takaamaan enemmän kuin niiden omaisuus vastaa. Sitten kun ne joutuvat takauksia maksamaan, on niin mukava keino päästä niistä, kun antaa talonsa pojalle ja rupeaa itse »leipämajuriksi».[1] Mikko nauroi. »Vuoden kuluttua on Kuivasen Ella varmempi mies kuin Hautalan Janne.»

[1] Tarkoittaa pöytäeläkettä.

»Mitä sanot?»

»Älä nyt taas!...»

»Selvä asia. Hautalainen tahtoo auttaa kaikkia, saadaanpa nähdä jaksaako.»

»Mutta hänellä ei ole kuitenkaan velkoja kuin se mitä meille on. Ja Hautalan talo on hyvä», sanoi vaari.

»Paljonko sitä on velkaa teille?»

»Viisisataa markkaa.»

»Kuinkas paljon hän on takaamassa teille?»

Vanhukset katsoivat toisiinsa neuvottomina: kumpainkaan ei tietänyt. Arveltiin olevan ehkä tuhannen markan tienoille.

»Hm. Siitä pääsee ylöspäin.»

»Häh?»

»Sanon vaan, että siitä pääsee ylöspäin. Hautalainen on \*hyvänapuinen\* mies.» Mikko taas naurahti. Hän otaksui nyt saavansa vanhukset vastustukseen kykenemättömiksi, joten katsoi parhaaksi käydä

suoraan asiaansa.

»Niin. Minä ajattelin, että kun vaari on vanha, eikä luultavasti tahtoisi sekautua mihinkään rettelöihin Hautalaisen, vanhan naapurinsa kanssa, niin ajattelin ehdottaa, että siirtäisitte minulle Hautalaisen oman velkakirjan, sekä ne, joissa hän on takaamassa, niin minä pitäisin huolta siitä, että jos siinä rupeaa hullusti käymään, minä pitäisin aikansa varani.»

Mutta Mikko nuolaisi liian aikaisin, sillä heti kun ehdotus oli sanottu, sai vanhusten katse omituisen varmuuden.

»Ei sitä tehdä», virkahti emäntä.

»Ei — ei, en minä anna niitä», vakuutti ukko.

»Miksi ei?»

»Kyllä ne itse pidetään», sanoi emäntä.

»No, mutta enhän minäkään niitä hakemukseen pane, ennenkuin jos tarpeelliseksi tulee.»

»Joo... Mutta teillä kuuluu olevan pahat välit.»

»Pahat?» Teillä taas taitaa olla liiankin hyvät?»

Emäntä katsahti Mikkoon ja näki tämän silmien kummallisesti kiiltävän.

»Liiankin hyvät... Mitä sinä sillä tarkoitat?»

»Tarkoitin mitä tarkoitin.»

»Jotain erinomaista sinä sillä tarkoittit.»

»Noo...» Mikon posket vavahtelivat, »teillähän on vävy tulossa Hautalasta?» Hän lävisti katseellaan emäntää suu teeskennellyssä hymyssä.

»Sitä nyt ei vielä tiedä», nauroi emäntä. Mutta kysymys tuntui häntä huvittavan.

»Eiköpähän vaan? Minkä vuoksi te ette sitten anna minun haltuuni niitä velkakirjoja?»

»Ei niitä anneta», vanhukset taas melkein yhtäikaa sanoivat.

Mikon silmät iskivät.

»Niin niin, te tietysti annatte lisää, jos Janne sattuu tarvitsemaan muutamia tuhansia.»

»No sinulta ei siihen ainakaan lupaa kysyttäisi», tiuskaisi emäntä.

»Eipä tiedä?»

»Sen tietää ihan puhtaasti! Mitä tekemistä sulla on meidän asiain kanssa? Pidä sinä vaan huoli omistasi.»

»Minä \*pidän\*, siitä ei ole pelkoa. Eikä sitäkään tiedä, vaikka minulla olisi jotain tekemistä teidänkin asiain kanssa.»

Muori, jolla muuten kyllä oli suuta, kun suuttui, tunsikin omituisesti pelkäävänsä nyt, kun ei talossa ollut ketään miesväkeä saatavilla. Kiukun ja pelon sekainen tunne pakoitti hänet itkuun pillahtamaan ja kysymään:

»Mitä sinä oikein meidän kanssa meinaat?»

»Sitä, että annatte minulle ne Hautalan velkakirjat ettekä anna Annikkaa Matille, — on sille, Annikalle, parempiakin.»

»Ettäkö...?»

Samassa avasi Annikka kamarin oven ja pisti päänsä sisään. Mikko sävähti omituisesti, meni punaiseksi ja suu naurun tapaiseen. Nähtyään äitinsä kyyneltelevän luuli Annikka isänsä tulleen entistä kipeämmäksi, astui vuoteen ääreen ja kysyi sitä. Äiti selitti, ettei niin ollut laita. Tyttö silmäili kummastellen ympärilleen ja aavistaen jotain hän, katsahdettuaan Mikon silmiin, joissa paloi intohimoinen kiilto, kysyi:

»Mitä äiti itkee?»

Kukaan ei siihen vastanut. Mikosta yhtäkkiä alkoi näyttää, että se tapa, jolla hän oli valmistanut vanhuksia aikeisiinsa suostumaan, tuskin saattoi edullisesti vaikuttaa tuohon 19-vuotiaaseen tyttöön, joka eli vielä kokonaan toisenlaista sielunelämää kuin he, raha-ihmiset. Hän ei voinut katsoa Annikan suuriin, kysyviin silmiin. Hän kyllä koetti sitä, yritti ajaa omiin silmiinsä hymyilevää ilmettä ja huulillensa ystävällistä, makeata hyväntahtoisuutta. Mutta kun äänettömyyttä yhä jatkui, alkoi ilma tuntua niin raskaalta, että hän lähti pois.

Hyvästi sanoessaan väritti hän ääneensä mitä ystävällisimmän, rakastettavimman soinnun, hymyili Annikalle ja poistui.

Mutta ulos tultuaan hän viheltää vinkaisi, aivan kuin puhaltaakseen ulos ikävän, kiukkuu synnyttävän tunnelman. Hän ajatteli aivan sitä Annikan katsetta. Ja se sapetti; eihän kukaan ihminen saata sellaista sietää!

## VI.

Mikon mentyä huoahivat vanhukset helpotuksesta. Äiti rupesi selittämään ihmettelevälle tytölle, mitä täällä oli tapahtunut ja miten hän jo kauhistuksissaan oli ajatellut, että kun ei ole ketään miehiäkään kotona niin ... se Mikko voi tehdä mitä hyvänsä, ryöstää paperit arkusta j. n. e.

»Sillä on luullakseni aikomus saada sinut emännäkseen», virkahti äiti naurahtaen.

»Minut! Minutko?» Annikan silmät kuvastivat verratonta inhoa.

»Kaa, älä nyt noin!» nauroi äiti, ja sairas isä yhtyi samaan, sillä tyttö osoitti asian mahdottomuutta ja inhoaan kaikenlaisilla eleillä.

Äiti lähti jo tupaan, Annikka jäi vielä kamariin. Hän mietti hetkisen nähtävästi ollen jostain kahden vaiheilla. Mutta vihdoinkin hän kavahti vuoteen laidalla istuvan isänsä kaulaan ja virkahti:

»Isä rakas, antakaa minun haltuuni ne Hautalan velkakirjat.»

»Mitä sinä niillä?»

»Minä ne vaan ottaisin.»

»Käske äitis tänne.»

Emäntä tuli, sai kuulla asian. Kummissaan kysyi hän, miksi Annikka niitä tahtoi.

»Minä ne vaan säilyttäisin.»

Vanhukset olivat vähän hämillään. Äiti sanoi:

»Onko teillä sitten jo oikein varmat aikomukset Matin kanssa?»

»Eei olekaan, mutta...»

»Minä vain arvelen että, kuka sen tietää, tuleeko siitä mitään, sitä on nuoruudessa niin monta tuulta, niin että...»

Ukko jatkoi siihen kituliaalla äänellä:

»Niin, ja jos sillä Hautalaisella on kovin paljon takausvelkoja niin...  
Ei sinulla nyt ole vielä mitään kiirettä miehen ottoon.»

»Voi teitä!» huudahti Annikka, »eihän siitä nyt tarvitse mitään puhua, eikä se tähän mitään koske, mutta...»

Tyttö rupesi kyynelteleämään.

»Mitä?» kysyi äiti.

»Niin, minä vaan arvelen, että jos isä kuolee ja ne joutuvat tuon Mikon haltuun, niin se ne kohta

pane hakemukseen. Ja olispa se hävytöntä näin omakyläläisten kesken. Mutta kun minä sain ne tallentaakseni, niin eivät ne milloinkaan joutuisi Mikon käsiin.»

Ukko katsoi muorin silmiin:

»Annetaan vaan, samahan tuo on, ovatko ne Annikan vai meidän takana.» Hän avasi arkun, otti sieltä laatikon, joka oli täynnä papereita. Vaari sai sen verran tolkkua kirjoituksesta, että kun laatikko nostettiin hänen viereensä sängyn laidalle, hän vaivaloisesti etsittyään löysi oikeat paperit ja antoi ne Annikalle. Tämä lähti ne saatuaan viemään niitä arkkuunsa.

»Olisi sitä pitänyt varoittaa, ettei se nyt vain niitä vielä anna sille Matille», tuumaili vaari.

»Sopii sitä varoittaa, mutta eihän nyt niitä rupea antamaan.»

»Kuka ne nuoret takaa ja tietää mitä ne tekevät.» Ukko näkyi olevan vähän levoton velkakirjain kohtalosta. Muorin huomio kiintyi meteliin, joka kuului pihasta. Ikkunasta katsottuaan virkahti hän kiihoittuneena:

»No Tanelimäen Samu siellä nyt jo koniansa laskee pihanurmikkoa järsimään!» ja alkoi rynnätä ulos. Hänen mennessään ukko vielä perään muistutti:

»Puhu nyt sinä sille Annikalle, ettei...» Mutta silloin emäntä jo lennätti porstuassa.

Pihaan todellakin oli ajanut mainittu Tanelimäen Samu, pitäjän laiskin mies ja kuuluisin kerjäläinen, vaimoineen ja lapsilaumoineen. Aikomus oli nähtävästi laskea hevonen syömään kauniille pihanurmikolle.

Kerjäläisiä tähän aikaan kyllä kulki niin vahvasti, että niitä oli useita joka päivää kohti, ja niiden näkemiseen ja sietämiseen oli jo siksi totuttu, että useatkaan eivät niille sanoneet pahaa sanaa. Mutta Tanelimäen Samu, joka tätä elinkeinoa oli harjoittanut ammattinaan jo elämänsä ja oli siinä niin vaurastunut, että nyt jo oli monta vuotta hevosella kierrellyt, oli suulaan akkansa ja rupisten lastensa vuoksi saanut erityisistä syistä kaikki omapitäjäläiset vihollisikseen. Sen vuoksi hän enimmäkseen kiertelikin ulkopitäjissä, kautta Suomen. Nyt lienevät ahtaaksi käyneet olot ajaneet perheen kotikulmille.

Kuin vihuri tuli Märkäsen emäntä tuvasta huutaen ja käsiään huitoen ulos, kun Samun pojat ja tyttäret jo kilvan tupaa kohti riensivät rääsijänsä pyristellen, äidin vielä viimeisiä kuormasta nostellessa ja Samun päästäessä valjaista voikkoa luuskaansa.

»Älkää, älkää tulko!» emäntä huuti huitoen käsillään ja estäen lapsia tupaan menemästä. Sitten vanhemmille:

»Ette saa riisua siihen konianne, ei vaikka!... Kumma ettei teillä ole edes sen vertaa häpyä, kun kehtaisitte ihmisten pihanurmikotkin konillanne järsittää, muutamat... Nuo kakaratkin näkyvät taas olevan niin ruvissakin että, Jumalako sen tietää, mitä kapia teissä lieneekään... (Siikalahden Eliinalle, joka samassa tuli kylänkepin kanssa pihaan) Katso nyt, hyvä ihminen! Ei saa mennä, poika, tupaan, kyllä minä tuon teille ruokaa pihalle, eipä nyt ole kylmä.»

»Älkää hyvä emäntä olko niin ynsiä», pyyteli puhevuoron saatuaan Samu, pikkuruinen ja nöyrä mieskääpykkä, joka muuten nähtävästi oli varustettu monipuolisella ammattiinsa kuuluvalla kokemuksella.

»Niin, ja turski!» liitti perään akka, isompi ja väkevämpi miestänsä.

»Kyllä sitä rikastenkin kumminkin aina täytyy köyhempiänsä kärsiä». Sitten molemmat puoliset vuorotellen ja yht'aikaa:

»Ei suinkaan mekään aivan maantiellä eletä. — Niin ja elää meidänkin täytyy. — Niin ja ihmisiä mekin olemme, yhtä kalliisti lunastettuja kuin tekin, vaikka ei Jumala olekaan meille maallista tavaraa siunannut. — Joo, joo, mutta onpa sitten tavara tallelle pantu taivaassa, missä ei koi syö eikä ruoste raiskaa.»

»Eikä varkaat kaiva eikä varasta», täytti Siikalahden Eliina naurahtaen.

»Niin — in!» todisti akka ja takoi nyrkkiä pivoonsa. »Älä sinä ilvehdi, sinä, et sinä ole parempi kuin muutkaan! Jumala on antanut sun elää jo niin vanhaksi, että sun iällä mulla oli jo kolme lasta!»

Märkäsen emäntä purskahti hillitsemättömästi nauramaan käsiä yhteen lyöden:

»Voi hyvät ihmiset, tuota suuta!»



Eliina punotti hämillään ja sanatonna.

Yhä totisempi sanasota siitä syntyi, jonka seurauksena oli, että Samu joukkoinensa alkoi puuhata poislähtöä. Emäntä haki tuvasta leivänpalasia, jotka pani erään pienen tytön helmaan. Toisenlaisissa oloissa olisi Samun akka ne viskannut antajalle vasten naamaa, nyt ne varmaan olivat tarpeeseen, kun ei niin käynyt.

Annikka tuli takapuolilta, luhdistaan, kun Samu joukkoineen jo oli pois menossa.

»Kumma kun te viitsitte tuollaisen melun nostaa», hän äitiään nuhteli.

»Tuollaisen melun! Ole nyt vaiti. Kyllähän sinä antaisit pihan kaikenmaailman kerjäläisten valliksi. Mutta ei se sovi, kun yritetään pihaa saada pysymään viheriänä. — Tuon kylänkepin toi Siikalahden Eliina ja sanoi, että illalla on kokous Rauhalassa. Menetkö sinä sen juoksuttamaan Hautalaan.»

»Menen.»

»Tule pian. Lehmätkin tuossa paikassa tulevat ja miehetkin. Minä menen jo tekemään valkeata takkaan.»

Tultuaan portin taakse korjasi Annikka huivia päässänsä, suoristi hameensa laskoksia, kasteli hiukan huivin nurkkaa ja pyyhkäisi sillä poskipäitään.

Ja totta puhuen: hän olikin kaunis. Paljain jaloin hän ripeästi käveli Hautalaan päin, sinisen harmaat silmät jostain aavistuksesta loistivat ja hipiää värjäsi soma ahavan synnyttämä ruso; sopusuhtainen, jo kypsynyt vartalo liikehti notkeasti ja varmasti.

Hautalan pihassa poika Matti teki seipäitä.

»Äikkistuikkis!» kuuli hän kuiskauksen takanansa.

»Vanha kulta»,<sup>[1]</sup> jatkoi Matti arvelematta, katsoi taaksensa ja löysi Annikan siinä nauramassa.

[1] Sanansutkaukset eräästä kansantanssi-laulusta »Äikkistuikkis vanha kulta, mulla on jo uusi».

»Keskimmäinen», penäsi Annikka.

»Kultako?»

Molemmat nauroivat. Matti istahti tolपालle ja katseli salaamattomalla ihastuksella Annikkaa, joka isollavarpaallaan piirteli kuvioita pihan hiekkään ja kulmiensa alta tähysteli hymyillen Mattia. Ison ajan he siinä kinailivat. Vihdoin tyttö äkkäsi jo kauan olleensa.

»Mene viemään kylänkeppiä, laiska!» virkkoi tyttö ankaran totisena. »Siinä kun vaan istut ja laiskottelet. Kun isäs tulee, saat selkääs... Huhui! Nyt tulee äitis!» Annikka, kuultuaan tuvan oven käyvän, lähti tarhan kautta vilkaisemaan kotiin päin, mennessään vehkeillen ja tuontuostakin olkansa ylitse taakseen katsoen. Matti huusi, kielteli menemästä, ja kun ei tyttö seisahtunut, jäi siihen kylänkeppi kädessä ikävöiden tähtäilemään tarha-aidan taakse, miten Annikka vielä viimeisen nurkan takana mennessään vehkeili, kunnes sinne katosi.

Samassa jo seisoj Hautalan emäntä kuuhoillen portailla. Hän oli pieni, noin viidenkymmenen ikäinen, kalpeaverinen vaimo. Nyt, samoin kuin melkein aina, hänellä oli valkea liina sidottuna pään ympäri, otsasta niskaan. Tuossa asussa teki hän semmoisen surullisen viehkeän, puoleensa vetävän vaikutuksen, että melkeinpä vieraankin teki mieli sanoa äidiksi. Vaalean sinisissä silmissä, jotka hän nyt kysyvinä kiinnitti poikaansa, oli tavallisesti omituisen haaveellinen loiste.

»Kuka se oli?»

Matti vieläkin haaveksien ja piippuaan poltellen nojaili tarha-aitaa ja vastasi välinpitämättömästi:

»Ei paljo kukaan.»

Äiti kumartui ottamaan jotain luudanvartta liiterin alta.

»Sepä kummallinen otus oli sitten.»

»Märkäsen Annikka se oli.»

»Mitä asiaa sillä oli?»

»Kylänkeppiä toi.»

Äiti nähtävästi oli aikeessa jatkaa vielä, sillä hän näytti uteliaalta, mutta samassa alkoi kuulua rattaiden ryske portin ulkopuolelta ja se saattoi hänet toisiin ajatuksiin. Lähtien itse tupaan sanoi hän Matille:

»Isäsi tulee, mene työhösi.»

Matti kiirehti seivästukille.

Samassa ajoi isäntä pihaan aidaskuormineen. Hänen tyyppilliset ulkopuoliset omituisuutensa ilmenivät nyt hyvin selvinä: ruumis pitkä, tanakka, jyryselkäinen, otsa keskinkertainen, kasvot teräväpiirteiset, parrattomat, silmissä tuikea katse. Päällä oli siniseksi värjätty aivinainen pusurimekko ja jaloissa omatekoiset pieksut, joiden ruojusten alle housun lahkeet olivat sidotut. Isännän silmä äkkäsi kohta kylänkepin, mutta kuitenkin hän jostain mielenliikkeestä kysyi ensimmäisenä:

»Mitä tuo Märkäsen Annikka täällä teki?»

»Toi kylänkepin.»

»Hm ... mitä se tahtoo?»

»Kokoukseen tietysti.»

»Mistä asiasta?»

»En minä kysynyt.»

Kysellessään päästeli isäntä hevosta valjaista.

»No mitä sitä keppiä täällä makuutetaan? Mene viemään.»

»Juuri se tuotiin», sanoi Matti ja lähti viemään keppiä Kannostoon.

Saatuun hevosen valjaista juotti isäntä sen kaivolla, sitoi ohjaksista kiinni rattaisiin ja meni tupaan.

Emäntä tarjosi ruokaa, mutta hän sanoi jaksavansa odottaa siksi kun muukin väki tulee.

»Alkaako ruis metsävainiossa näyttää paremmalta?» kyseli emäntä.

»Eei, mitenkäs se, kun oraat ovat lähteneet ja mistä niitä uusia tulee. Joku pirulainen oli taas pannut rinninkin seposelälleen.»

»Eikö ollut eläimiä?»

»Ei.»

Ja sitten he molemmat valittivat, miten ilkeitä ja hävyttömiä ovat paimenet, joiden syyksi asian uskoivat. Mutta kohta isäntä käänsi puheen toisalle:

»Kuule, tiedätkö sinä, kulkeeko se Matti tuolla Märkäsen tyttärellä?»

Emäntä vähän säpsähti, sillä isäntä ei tavallisesti sekautunut tuollaisiin kysymyksiin, — mutta samalla leimahti iloisempi ilme silmissä, kun vastasi:

»Olen minä siitä kuullut, ja kylläpä se vähän siltä näyttääkin.»

»Siitä ei tule mitään niin kauan kuin minä elän!»

Emäntä ei ollut tuota ensinkään odottanut. Hämmästyneenä kysyi hän:

»Miksi ei?»

»Siihen on monta syytä.»

»No mitä?» Emäntä asettui, nähtävästi yhä enemmän hämmästyneenä, kädet lanteilla kuuntelemaan.

»Ensiksikin minun poikani ei saa ikänä tulla Siikalahden Mikolle langoksi.»

»Mitä ... eiväthän he mitkään langot siltä olisi enää, kun Siikalahden emäntä on kuollut?»

»Vaikka. Mutta sinä tiedät, että minulla on velkaa Märkäselle. Minä en, Jumal'auta...»

»Älä vanho!»

»Mä sanon: minä en *Jumal' auta* voi sitä nyt maksaa vuosikausiin, sillä nytkin tulee katovuosi kenties sellainen, jota ei ole nähtykään.»

Äänessä, millä se lausutiin, oli niin paljon katkeruutta, että emäntä ei heti uskaltanut vastata mitään.

»Jumala sen tietää», huokasi hän vihdoin.

»Jumala? Kyllä sen jo tietää talonpoikakin, että nyt katovuosi tulee.»

»Se on Jumalan, Kaikkivaltiaan neuvossa vielä, joka voi kääntää pahan hyväksi, pelon...»

»Koska sinä olet nähnyt Jumalan kasvattavan rukiita sellaisesta maasta, missä ei ole oraita, ja sellaisena suvena, joka alkaa juhannuksena?»

Emäntä vain huokasi, sillä hän ei vastaväitteillään tahtonut kiihdyttää tulisen miehen kiukkua.

»Ja siihen nähden», jatkoi isäntä, »Siikalahden Mikko ei saa ikänä saada aihetta ilkkua ja pistellä minulle siitä, että minä olen köyhinä vuosina pelastunut häviöstä sillä, että poikani on naimisissa Märkäsen tyttären kanssa ja ett'ei Antti *säälin* ja *lankouden* vuoksi viitsi minua hätyyttää. Minä tahdon olla vapaa sellaisesta säälimisestä.»

»Ajattelehan nyt vähän...»

»Mitä? Minä menen kunnialla häviöön, jos minun täytyy häviöön mennä. Sillä koko pitäjä tietää, etteivät minun velkani ole minun omia velkojani, vaan takauksista syntyneitä.»

Emäntä ei enää vastustanut, sillä hän ymmärsi, että hänen miehensä katkeramielisyyteen oli tänään joku erikoinen syy, ja se nyt sattumalta kohdistui tietoon Matin naimispuuhista. Kun äiti ei siinä nähnyt mitään pahaa eikä vastustettavaa, jäi hän vaan toivomaan, että asiasta tulisi tosi. Ja toden hän siitä kyllä ymmärsi tulevan, jos Matti tahtoi. Ainoa, mitä oli pelättävissä, oli isän ja Matin riitaantuminen. Kun isäntä meni purkamaan aidaskuormaansa, valtasivat monenlaiset tuskastuttavat ajatukset emännän, sillä katovuoden uhka, josta hänen miehensä juuri oli hänellekin maininnut, tuli noiden muiden kanssa yhdessä painamaan mieltä kuin vuori. Kesken puuhailuaan astiain kera istahti hän ikäänkuin hervahtuneena penkille ja huokasi:

»Jumala koettelee meitä.»

Ja siitä hän nousi melkein kohta, pistäysi kamariin, lankesi polvillensa vuodetta vasten ja rupesi rukoilemaan.

## VII.

Se innostus, joka valtasi ihmiset juhannuksen aikaan ihanain, lämpimäin kesäilmain vuoksi ja sai toivomaan, että ilmain tavaton lämpöisyys korvaisi keväimen puutteen, alkoi saada lauhduttavia vaikutuksia jo heinäkuun alussa, sillä ilmat jäähtyivät.

Eräänä päivänä heinäkuulla istui Hautalan väki pöydässä illallista syöden. Ilma oli pilvinen ja harmaan näköinen, sen lisäksi tuuli. Mieliä syöjissä näytti olevan tavallista painostavampi, sillä ainoastaan harvoja sanoja vaihdettiin, pääsemättä ollenkaan vauhtiin.

Pöydästä nousi ensimmäisenä talon nuorempi poika, kaksitoistavuotias Antti, kävi ottamassa kivitaulun naulastaan ja rupesi siihen riipustelemaan. Isä sai tästä aihetta sanoa:

»Pane pois se taulu.» Ja äiti, joka näytti tätä muistutusta aavistaneen, jatkoi perään, ikäänkuin tehden asiaa sovinnollisemmaksi:

»Kuinka se Antti sen nyt taas ottikin siihen.»

»No niin kauan minä vain, kun te syötte», intti poika, aikoen kuitenkin heti seuraavan käskyn kuultuaan, panna taulun pois.

»Niin kauan», matki isä.

»Antakaa pojan opetella kirjoittamaan», virkkoi Matti.

»Mitähän hyötyä suliaikin siitä opistasi on? Ei se ainakaan elätä?»

»Eipä taida tappaakaan.»

»Hm.»

Isä oli vähän aikaa vaiti.

»Kyllä se hyvä on kun osaa», sanoi Tuomi-Kustaa, joka oli päivätyössä talossa. Poika jatkoi yhä piirtelemistään, koska ei isä näkynyt ankaraksi käyvän.

»Oon se, että osaa hyvin vehkeillä ja juonitella,» pilkkasi isäntä.

»Eiköhän teidän mielestänne sitten kirjoittamisen taidolla voi tehdä muuta kun vehkeillä ja juonitella?» kysyi Matti.

»Minähän olen sen sulle sanonut sata kertaa, että minä en ole koskaan nähnyt kirjoittamisen taidolla tehtävän muuta kuin vehkeiltävän ja juoniteltavan!» ärjäisi isäntä, ja jatkoi vielä perään: »Mitä sinäkin ja Varpulan Valee nyt teette taidollanne, kun ei teillä ole tilaisuutta vehkeilyyn ja juonitteluun, mitä jo?»

»Noo, ei sitä nyt vielä tiedä, vaikka joskus elämässä tarvitsisi.»

»Ei ikänä rehellinen talonpoika tarvitse sellaisia konsteja, sen minä sanon kovaakin! Ettepä te, enempiä toinen kuin toinenkaan, saa tolkkua edes oikeuden protokollasta.»

»Kyllä niistä muuten selvä saadaan, mutta kun ne ovat ruotsia.»

»Sepä se!»

»On niitä nyt muitakin kirjoituksia, joista sopii ja tarvitsee saada tolkkua.»

»Mitä kirjoituksia? Ei mihinkään suomalainen kirjoitus kelpaa. Etkö muista, kun me Metsä-torpparin kanssa yritimme viime käräjissä kiinnittää sitä Valeen tekemään kontrahtia, niin tuomari määräsi Kaleniuksella teettämään uuden kontrahdin ruotsinkielellä? Ei kelvannut edes se, kun se oli talonpojan tekemä ja suomenkielinen. Mutta minä sanoin heti tuomarille, että sellainen mies kun Kalenius ei kelpaa tekemään mulle mitään, että jos sen välttämättä pitää olla herrain tekemä, niin saa sen sitten kohta tehdä vähän paremmat. — Oli vähällä antaa mulle siitäkin sakkoa», hymyili hän.

»Kuule lempoa!» ihmetteli Tuomi-Kustaa.

»No sellaista se on aina. Sen tähden ne kaikki kirjoitukset ruotsiksi vaativat että herrat saisivat pitää kaikki kirjoitusvehkeet ominaan. Kyllä ne siksi poikia ovat etujansa valvomaan ja kaikki yksistä puolin, että älä mene niiden kanssa marjailemaan! — Poika, pane pois se taulu, minä sanon.»

»Antaa kirjoittaa, osaahan se sitten edes nimensä», puolusti Kustaa.

»Hiiteen koko touhu! Joka osaa kirjottaa, on jo niin kuin herrain sukua.»

Poika vei pahoilla mielin pois taulun, johon vanhemman veljen alkuopastusten perästä oli jo alkanut kirjaimia syntyä. Isäntä nähtävästi oli tuimalla tuulella, kun hän laskien kädet ikkunalaudalle jäi katselemaan ulos pilviin ja kuuntelemaan nurkissa vinkuvaa tuulta. Toiset lähtivät heti syötyään ulos työmailleen. Niin tavatonta kuin se olikin, jäi isäntä nyt toisten jälkeen pitemmäksi aikaa tupaan. Mieliala tuossa pilviin katsellessa ja tuulen vihellystä kuullessa näkyi yhä synkkenevän. Kun hän otti kätensä pois ikkunalaudalta ja oikaisihe penkille pitkäkseen laskien syvän raskaan huokauksen rinnastaan, katsahti takan luona puuhaileva emäntä häneen arasti ja kummasteleva ilme silmissä. Samalla tuli hänelle kiirettä asiaa kamariin. Mutta siellä hän seisahti keskilattialle, pyyhki esiliinan kullalla silmistään esiin tunkevat kyyneleet ja huokasi tuskasta värisevällä äänellä:

»Jumalani, jumalani, armahda meitä!» Sitten kohta hän levottomasti pyörähti askareilleen, ajatuksissaan yhä kertoen rukoustaan. Häntä niin tuskallisesti ahdisti kaksi asiaa: ensiksi se, että hän luki miehensä kasvoista, kun se selällään, piippu suussa ja kädet pään alla makasi penkillä, paatumuksen ja vihan ilmeen, toiseksi, että hän ymmärsi tuon ilmeen syyksi katovuoden pelon, joka kaikista merkeistä päättäen oli odotettavissa. Ja hän rukoili askaroidessaan, että Jumala ottaisi pois katovuoden uhan ja poistaisi samalla hänen mieheltänsä paatumuksen syyn. Mutta hänen ajatuksensa olivat niin hajalla ja sydän katovuoden pelon tuottamaa tuskaa täynnä, että mitä enemmän hän puuhaillessaan rukoili, koettaen kiinnittää ajatuksiaan lohdutuksen toivoihin, sitä enemmän tuska vaan kasvoi. Hän toivoi, että hänen miehensä menisi pois, väen luokse, jotta hän saisi tilaisuutta rauhassa polvistua ja ääneensä huutaa. Mutta isäntä makasi hievahtamatta, ja kasvojen ilme muuttui yhä

synkemmäksi.

Hautalaisen piippu oli sammunut, mutta hän ei ajatellut sitä. Silmät olivat auki ja tuijottivat eteenpäin, ne eivät kuitenkaan näyttäneet katsovan mitään erittäin. Joku tuulen puuska viskasi ikkunaruuutuun muutamia sadepisaraita, jotka rapisivat kuin rakeet. Silloin liikahtivat hänen silmänsä aivan kuin kysyen, olivatko ne rakeita. Ja vaikka ne eivät niitä olleetkaan, tunsu hän kasvojensa pinnalla hyvin elävästi, miltä tuntuu, kun rakeet heinäkuulla poskia pieksävät...

Sen lisäksi, että sydämen pohjalla makasi lyijynraskaana katovuoden uhka, kokoontui sinne kaikenlaista muutakin lisäämään painoa, joka johtui pääasiasta.

Hän oli aikansa mieheksi ottanut paljon osaa yhteisiin pitäjän asioihin, oli nauttinut ja nautti yhä vielä pitäjäläistensä luottamusta. Lautamiehenäkin oli ollut, mutta oli kerran oikeuden edessä solvannut entistä nimismiestä Lindblomia siksi pahoin, että siitä syntyneen kanteen johdosta poukahti laudalta. Ei siitä Lindblomikaan tosin paljoa hyötynyt, sillä Hautalainen nosti häntä vastaan kanteen useista virkavirheistä. Juttu monien mutkain perästä päättyi siihen, että Lindblom menetti virkansa. Kapteeni Stoltin y. m. herrain kanssa oli Hautalainen käräjäinnyt, useinkin joutuen tappiolle riitajutuissa, saaden sakkoja, mutta voittaen pitäjäläisten luottamusta yhä suuremmassa määrässä. Sillä yleisen mielipiteen mukaan oikeusistuimet ratkaisivat herrain ja talonpoikain välisiä riitoja kovin puolueellisesti, aina edellisten eduksi.

Hautalan Janne ylpeili riitajutuistaan, tappioistaan melkein enemmän kuin voitoistaan. Kokemukset olivat tehneet hänet muuten siksi itsekkääksi, että hän asioissa, joihin koski, tahtoi aina sanoa ratkaisevan sanansa.

Kun katovuodet, joita nyt oli useampia peräkkäin saatu, olivat alkaneet viedä kansan tilaa huimalla vauhdilla rappiota kohti, katkerointi se aivan erikoisella tavalla Jannen mieltä. Hänen ihanteensa oli itsenäinen, muista riippumaton talollinen, jonka ei tarvitsisi olla muiden kuin Jumalan ja keisarin alamainen. Samalla kuin köyhyys lisääntyi, hävisi tuo itsenäisyys. Jollain, itselleen vielä aivan selittämättömällä tavalla, tunsu hän sellaista jo oman itsensä suhteen. Jotain oli hänessä ikäänkuin kulunut heikommaksi, jonka nyt tunsu horjuvan, niin vähän kuin hän sitä vielä itselleen tunnustikin. Nuo, joiden varsinaisena ammattina näkyi olevan rikastuminen ja jotka siihen tarkoitukseen käyttivät muitakin keinoja, ei vain rehellistä maanviljelystä ja siinä etupäässä kelpo rukiin kasvatusta, ne nyt ilman ehtoja näyttivät tulevan miehiksi, joilla oli paljon sanottavaa muiden, oikeain tavallisten, rehellisten talonpoikain asioissa. Häntä iletti se mateleva nöyrymielisyys, jota hän oli talollisissa toisessa toisensa jälkeen alkanut huomata.

Itse oli hän aikaisemman verrattain ison velkataakan alta kohottautunut omavaraiseen asemaan. Mutta näinä viime kuluneina vuosina oli hän, nähtävästi usein huomioon ottamatta ollenkaan tilaa, mihin hän sen kautta joutui, — mennyt auttamaan, takaamaan ja tukemaan hyvin monia tuttaviaan. Kyllä hän usein takaukseen mentyään katui jälestäpäin. Mutta melkein aina kun sellainen oli kysymyksessä jonkun hyvän tuttavan suhteen, myöntyi miltei empimättä jokseenkin yksinomaisesti vain sen tähden, että hän ei tahtonut millään kurilla nähdä ketään edessään sellaisen asian vuoksi masentuneena ja nöyrytyneenä. Hän tunsu itse sellaista halveksimista niitä vastaan, jotka rahojen korot tahtoivat »pennin päälle», että hän ehdottomasti tahtoi menetellä siten, ettei vaan kukaan häntä kohtaan sellaista tuntisi.

Muita sen vuoksi olivat takavuosina ensinnä omat säästöt menneet takausvelkain maksuksi, sitten oli jo täytynyt muuttaa muita sellaisia omiin nimiin.

Kaikki nuo seikat johtuivat nyt tuossa maatessa mieleen. Takaussitoumukset, toinen toisensa jälkeen, alkoivat yhä varmemmin näyttää omilta veloilta. Ja vaikka hän koetti pitää pystyssä vanhaa horjumaton kurssia, että »kyllä Hautalainen aina asiansa vastaa», — niin mielikuvitus tuntui kuitenkin niin horjuvalta, että karsi selkäpiitä. Vaikka olisi miten koettanut, ei enää voinut tuntea itseänsä niin varmaksi kuin ennen. Ja hänestä näytti kuin koko se ryhmä, jota vastaan hän oli elämässään sotinut, tuo penninnylkijäjoukko ja herrat, joilla kumpaisillakin näytti olevan niin luja pohja jalkainsa alla, olisivat olleet yhteissä liitossa masentamassa ja hävittämässä itsenäistä talonpoikaa...

Emäntä olisi hänen huomaamattaan saattanut aivan hyvin polvistua peräsängyn kulmassa penkkiä vasten, niinkuin hän usein yksin ollessaan teki, sillä isäntä ei ollut ensinkään huomannut sitä, että hän oli ollut tuvasta pitemmän aikaa poissa, ullakolla. Tullessaan sieltä alas tapasi emäntä eteisessä Valkolan Juhon, joka oli tupaan menossa. Vieraan tulo emäntää ilahutti siinä toivossa, että nyt syntyy tuvassa ainakin keskustelua, joka voi johtaa isännän mielen vähemmin huolenalaisiin asioihin. Sillä mikään ei ollut hänestä niin raskasta kuin se, että hänen miehensä synkeänä mieltä ja tuijotteli.

Valkolan Juhon astuessa tupaan havahti Hautalainen, nousi ylös, kutsui vieraan istumaan penkille ja toi tupakkalaatikon.

Valkolainen oli pitkä, hoikka nuorehko mies, talollinen toisesta päästä pitäjää. Muutamat piirteet kasvoilla kuvailivat pohjaltaan iloista ja reipasta luonnetta. Tavallisissa oloissa hän alkoi puhua jo heti kun ovesta tupaan astui ja sitä sitten riitti. Mutta nyt oli hän harvasanainen. Hautalainen huomasi sen, joten se hiukan iloisempi ilme, joka oli hänen kasvoillaan väreillyt Valkolaisen sisään astuessa, hävisi. Eikä keskustelu tahtonut päästä alkuun, vaikka se yleensä heidän välillään luisti tavallisissa oloissa, sillä he olivat hyviä ystäviä. Hautalainen rupesi kohta aavistamaan, että Juhon asia tällä kertaa koski jotain velkajuttua.

Niinpä se olikin. Klitsi oli vaatinut maksamaan sen 50 ruplan suuruisen velkakirjan, missä Hautalainen ja Varpulan Valee olivat takaamassa. Juho oli lähtenyt sitä varten, että jos saisi mukaansa takausmiehet, niin mentäisiin yhdessä puhumaan Klitsille, että eikö se nyt odottaisi syksyyn.

»Syksyyn», hymähti Hautalainen raskaasti. Valkolainen ymmärsi tarkoituksen.

»Niin kyllähän nyt ei ole vuodentuloista suuria toiveita, mutta...», sanoi hän ontelolla äänellä.

»Mitä mutta?» Janne katsoi Juhon puoleksi säälivä, puoleksi pilkallinen ilme silmissä.

Vaikka Juhon oli hypoteekkilainan hanke niin innostanut, tunsikin hän nyt kuitenkin, kun piti kertoa Hautalaiselle, että hän on päättänyt sitä hankkia, olevansa hyvin epävarma ja hämillään. Sillä hän tunsikin Jannen ajatukset siitä hommasta jo edeltäpäin. Ja kun hän vihdoin oli saanut Jannelle selvitettyksi puuhansa, oli Jannen suu leveässä pilkkahymyssä ja otsa ankarossa rypyissä.

Seurasi vähän aikaa äänettömyyttä, kunnes Janne, katsellen ulos ikkunasta, johon taas pirskuivat muutamia kylmiä sadepisaroina kuin rakeita, virkahti:

»No sitten ei sinun tarvitse kauan odottaa vasaramarkkinoita. Herrat joutuvat hyvästi sellaisissa asioissa.» Tämä lausuttiin katkeralla äänellä, johon taas epäilemättä vaikutti ulkoilman synnyttämä tunnelma, että luonto oli liittynyt yhteen liittoon kansan painajaisien kanssa.

Juho puolusteli hypoteekkilainan hyviä puolia ja sen edullisia ehtoja heikonpuolisesti, sillä hän tunsikin, ettei mikään maailmassa saisi tuota miestä muuttamaan mielipidettään, silloin kun oli tuolla tuulella.

Se asia jäi siihen. Janne rupesi Klitsiä kiroilemaan ja noitumaan, että kun sellaistaikin miestä tässä vielä pitäisi pokkuroida. Mutta suostui kuitenkin lähtemään Juhon mukana Varpulaan ja vaikkapa Klitsiinkin, koska ei tuntunut olevan työn halua eikä muutakaan erinomaista tekemistä.

Varpula oli toisessa päässä kylää. Ehdittyään pihaan kuulivat he tuvasta kovaa melskettä ja rähinää. Samassapa jo ovesta poukahtikin rappusille suinpäin juopunut mies, jonka he tunsivat heti kuleksivaksi kelloseppä Ahlströmiksi. Valee, joka miehen oli heittänyt, seisoi punoittavana ja kiukusta hehkuvana eteisen ovelle.

»Niinpä täällä heitellään miehiä kuin tallukkaita», virkahti Hautalainen ja jäi rappusten eteen katselemaan Ahlströmiä, josko tuo nousisi.

»Mene tiehesi, lurjus!» ärjyi Valee.

Ahlström alkoi sovitella jäseniään ylös nousua varten ja näkyi olevan oikein aika juovuksissa. Nenästä vuosi verta, ja silmät, jotka juopumuksesta veristivät, olivat kummallisesti pakarallansa, kun hän tajuttomasti, ikäänkuin apua pyytäen, neljälle ulottimelle päästyään tuijotti Hautalaiseen ja Valkolaiseen.

Miehet lähtivät tupaan. Emäntä tuli ovesta vastaan.

»Eihän sen kovin huonosti käynyt?» kyseli hän säälien juopunutta katsellen.

»Kävi miten kävi, tuollaisen», arveli isäntä.

»Noo.» Emäntä katsoi häntä moittivasti. »Herra auttakoon, kun sen nenästä juoksee veri!»

Miehet menivät tupaan. Ahlström kyllä näkyi huomaavan, mitä tapahtui, sillä heti kun miehet olivat menneet, laski hän tuiman kirouksen. Emäntä meni, ja vaikka inhoten, auttoi juopuneen ylös, talutti ja kehoitti menemään. Ja kelloseppä meni kiroillen, hoiperrellen ja hammasta purren.

Tuvassa olivat talon rengit ja piit jo koolla, työstä kotiutuneina. Siellä nauroivat kaikki muut, paitsi yksi, paksusäärinen ja möllähuulinen piikatyttö, joka itkeä nikotti oviloukossa ja toraili toisia vastaan, jotka kaikin näkyivät hänelle puhuvan.

Isäntä vei vieraansa kamariin. Täällä näytti olevan sisustus uudenaikaisempi kuin useitten naapurien kamareissa, sekä järjestys somempi ja siistimpi. Talo muuten olikin kylän parhaimpia. Nykyiset

omistajat olivat siihen muuttaneet 7—8 vuotta takaperin Korvenloukolta, missä ennen omistivat pienen Laitalan talon. Mutta kun emännän perintöjen avulla kävi mahdolliseksi ostaa suurempi talo, myytiin Laitala ja muutettiin Varpulaan, joka saatiin huutokaupassa edullisella hinnalla. Rahoja oli vielä jäänyt kokolailla jällelle, joten talous hyvin hoidettuna pysyi varmallalla kannalla, vaikka huono aika rasittikin.

Vieraitten utelemisten johdosta kertoi Valee äskeisen kahakan syyn. He olivat olleet hyviä ystäviä Ahlströmin kanssa, sillä miehellä oli hyvä järki ja paljon tietoja ja hänen oli tapana käydä täällä lukemassa »Turun Sanomia». Kirjoissa ei sillä ollut mitään sorkkia, maine oli kaikin puolin puhdas. Selvällä päällä ollessa hauska, puoleensa vetävä mies. Mutta juovuksissa ei sitä viitsi kärsiä kukaan, kaikkein vähimmin hän, Valee. Noo, nyt oli tullut aika mettona, mennyt kaulailemaan tuota Tiina-tönkälettä ja niakalehtamaan, ja sitten ruvennut tahtomaan emännältä kahvia itselleen ja Tiinalle. Tuli viimein hänen ääreensä, puhui niin lehmältäisiä ja aina väliin niakalehti Tiinalle niin, että hänen luontonsa jo alkoi kuohua. Ei hän olisi kuitenkaan viitsinyt kimppuun käydä, mutta tuo piika tompeli rupesi samaan juoneen ja alkoi emännältä kahvilaitoksia urputtaa, niin hän huomasi jo, että niillä on jotain yhteisiä vehkeitä ja että se repale on saanut ymmärtämätöntä tyttöä narrata. Se kävi jo niin aatamille että ... antoi kellosepälle vähän loikaa.

Toisten mielestä se oli ihan oikein. Valee otti pullon kaapista ja kaatoi ryyppyn mieheen. Se oli luultavasti vielä kotitekoista perää, sillä varakkaammat sitä olivat varustaneet siksi, että riitti monen vuoden tarpeeksi.

Valkolaisen asian otti Valee verrattain paljon keveämmältä kannalta kuin Hautalainen, minkä ehkä vaikutti se, että hän yleensä ei ollut paljoa sekaantuneena takaussitoumuksiin, ja se, että hän oli varakkaampi. Valee oli jo ennen kuullut Valkolaisen aikomuksesta hankkia hypoteekkilaina. Tätä asiaa katseli hän ihan toisilla silmillä kuin Hautalainen, ja heillä oli siitä ollut usein kovasanainen kiista. Se alkoi nytkin heti. Mutta niin jyrkästi kuin Hautalainen vastustikin Valeen valoisempia käsityksiä asiassa, huomasi selvään hänen nyt helpommasta puhetavastaan, että ajatustenvaihto oli keventänyt painoa hänen sydämeltään ja että Valeen vakuuttava, tulevaisuuteen luottava mieliala ei ollut häneen vaikuttamatta.

He lähtivät Klitsiin.

## VIII.

Kauppias Mikkel Klitsi oli omituinen mies, sukkela mies tahi naurettava mies, aina sen mukaan, miten kukin erilaisia luonnon ominaisuuksia arvostele. Hän oli omassa pitäjässä syntynyt, saanut kirjoituksen ja laskennon opetusta eräältä papin apulaiselta. Oli ollut erään vaasalaisen kirkolla olevassa puodissa puotimiehenä parisen vuotta. Kun silloin täytti laillisen iän ja sai käteensä parintuhannen ruplan suuruisen kotiperinnön, perusti itse liikkeen. Puodissa seisoi hän ensi aikoina itse, mutta kyllästyi siihen vihdoon, kun ei tahtonut oikein olla aikaa ryyppätä ja hauskaa pitää, johon hän hyvien tulojen kera oli totutellut. Vaimo koetti auttaa puodissa, mutta kun oli tottumaton ja aika muutenkin meni kotitouhuissa, ei siitä tahtonut tulla mitään.

Mutta sittenpä keksittiinkin puotiapulaiseksi Kustaa Kastori, kaikin puolin sopiva mies. Tämä muuten oli vaan tavallinen työmies, neljänkymmenen ikäinen, kovin laiska ja juonikas tekemään juuri mitään muuta kuin kummastuttamaan ihmisiä merkkillisellä luvunlaskutaidollaan. Jotkut pitävät Kustaata hupsunakin, kenpäties vain siksi, että hän oli niin erinomaisen suulas, — sillä pohjalaiset eivät koskaan pidä suulasta miestä oikein viisaana. Mutta luvunlasku, se oli Kustaan intohimo, hän laski tiellä käydessään, tupien raheilla istuessaan ja loikoessaan, jopa väliin nukkuessaankin. Asetti alituisen uusia, oikein »hirmuisia» kysymyksiä ja ratkaisi niitä ääneen laskien.

Tämän miehen sai Klitsi puotimiehekseen. Kylläpä Kastorilla olikin siihen oivat ominaisuudet, jahka laskee vaan pois hänen synnillisen makeisten halunsa. Klitsin puodille oli Siikalahden kylästä noin kaksi kilometriä. Kauppapuoti oli pieni putka, varustettu ainoastaan välttämättömillä kaupantekotamineilla. Tänäpä oli ollut oiva liike. Kastori oli saanut tyhjentää suureen saaviinsa koko joukon voipytyjä, antaa niistä pumpulilankoja, toiselle tamperelaisia pukukankaita, kolmannelle ja neljännelle venäläisiä mattojauhoja j. n. e.

Liikkeen johdosta oli kauppias itse hyvällä tuulella. Hän oli ruvennut »rommittelemaan» ja ryyppännyt aamupäivän kuluessa jo useita laseja. Ilma oli ollut lämmin. Hänen mitättömän pieni nenänsä tihkui vesiherneitä, kun hän vanhanaikaisessa soutuuolissaan kiikkui ja lojui puotikamarin lattialla ja jostain

»viisusta» uskollisella hartaudella lauloi, kimakalla, honottelevalla äänellään:

»Sä olet hellin iloni,  
Mun rakastettu neitoni,  
Sua helleydellä ainiaan,  
Rakastan hamaan kuolemaan.

Miehellä ei ollut korvaa rahtuakaan, sen lisäksi hän honotteli. Kun hän nyt huusi koko voimallaan, olisi jääkarhunkin ollut vaikeata olla nauramatta, puodista oli siihen asti kuulunut kovaääninen puhelu, mutta se taukosi heti hiljaiseen supattelemiseen, kun kauppias alkoi laulaa. Ne kuuntelivat siellä pystyssä korvin, tirskuivat ja nauroivat vatsojansa pidellen.

Klitsillä oli pitkä paltto yllä, — se oli muuten aina, kun hän ryypiskeli.

Kuultuansa puheitten puodissa taukoavan meni hän, otti hyvän rommiryypyn, avasi puodin oven ja tuijotteli sinne omituinen hymy huulilla. Ihmiset puodissa koettivat asettua totisiksi, niin vaikeata kuin se olikin.

»Kauppa käy kuin siimaa», honotteli hän aikansa tuijoteltuaan puotiin ja nauroi silmiä siristäen.

»Laulanko mä teille?» kysyi hän.

»Laulakaa! — Antaa tulla vaan.»

»Ei saa laulaa», kielsi Kastori, hyvin tietäen, ettei hänen kieltonsa siinä mitään merkitse.

»Laulan mä, Kustaa, oikein korean laulun!»

Hän jätti oven auki, veti soutuolunsa likemmäksi ovea ja alkoi pää kallellaan vetää:

»Maan ja taivahaan,  
Mä aina unhotaan.  
Sua ajattelen ainaa  
Kun sä illoin  
Aamuin loistat niin,  
Sä olet rukoukseni.»

Puodissa-olijat poistuivat oven kohdalta koikkaellen naurunsa käsissä, paitsi muuan kuuro ukko, joka ei laulua erottanut, vaan suuttuneena katseli puotimiestä ja noita ihmisiä, joiden luuli hänelle nauravan. Viimein tämä leikki loppui siihen, että Kastori kävi vetämässä kamarin oven kiinni. Ei tullut kauppias sitä enää avaamaan, vaan kiljuu sitä hartaammin.

Muiden mentyä ilmestyi puotiin rojuluinen mies. Tämä oli torppari metsäloukoilta, nimikin oli Erämaan Heikki. Ei ollut mies puhelias, Kastori sai kauan asioita udella. Jauhoja viimein alkoi kysellä. Kun Kastori selitti, että naula maksoi 20 penniä, tuijotteli mies hetkisen Kastorin silmiin ja näkyi sitten herkiävän välinpitämättömäksi koko asiasta. Kastori jo alkoi tuskastua. Mutta päästiin vihdoinkin siksi tolkulle, että Heikki veti taskustaan esiin hopeakuorisen Londonin kellon ja kyseli, paljonko saisi jauhoja velaksi tätä panttia vastaan. Kastori tutki kellon. Se oli siihen aikaan vähintään 20 markan arvoinen. Kastori tarjosi leiviskän jauhoja. Mies katseli tuijotellen, oikeinko tuo todella? Silmäkulmiin vetäysi jotain naurunkierrettä ja — hän pisti kellon taskuunsa.

»Tuleeko kauppa?» kyseli Kastori tolkussaan.

»Mikä kauppa?»

»No, tämä jauhojen ja...?»

Mies hymähti.

»Eihän se mikään kauppa ole — ilmanhan multa kellon veisit.»

»Ei tuollaisilla ole tähän aikaan suurta arvoa.»

»Eikä mun joukkoni kauan elä jauholeiviskällä. Syödään männynparkkia ja jäkälöitä.» Mies meni pitemmittä puheitta pois. Kastori katseli hänen peräänsä. Ei hän ollut koskaan syönyt männyn parkkia. Mutta jostain syystä johtui hän ajattelemaan, että tuollainen mies voi niillä tulla toimeen kokolailla ... se kun lie niihin tottunut. Niin aivan tuhma ei se mies ainakaan ole kuin näyttää, ajatteli Kastori vielä illalla samaan aikaan, kun Siikalahden Mikko astui puotiin.

»No mitä se isäntä nyt ostaa?» rupesi Kastori kyselemään. Mikko kaiveli piippuaan kessun poroista



tyhjäksi ja tahtoi »Rettingin kasakoita nyt aluksi piippuun». Kastorin silmät sirahdivat kurillisesti ja ajatuksissa vilahti: tuo vanha kitupiikki! Mutta hän toi juhlallisesti tupakkalaatikon tiskille:

»Tass' onkin nyt vaabenoita», sanoi. »Saamari, kyllä ne ovat äijää!»

»Vaapenoita?» epäili Mikko hypistellen karkeita parikunnan kartuusia laatikossa. »Jopas valehtelet!»

»Valehtelet? Jumal'auta, katsos, etkö sä loittoposki nyt sen vertaa ymmärrä, vaikka olet kestikievari ja niin rikas kun Hooperkin äijä (Siikalahden Mikkoa huvitti ja nauratti) että jota parempia kartuusit ovat, sitä suuremmiksi ne leikataan. Kuulepas, pruunin painekin on aina sitä parempaa, mitä suurempia hakoja ja lastuja. Se paine, oikein hyvä paine, jota värjärit viljelevät, on oikein suuria lastuja. Mutta ei täällä siitä ämmät huolisi, niille täytyy tuoda huonompia, hienoa puutua... Sellaista se on, mies.»

Siikalahden Mikko ja Kastori näkyivät olevan hyviä tuttuja. Sillä aikaa kuin Kastori pruunin paineella todisti Parikunnan kartuusit »Rettingin kasakoiksi», puhdisti Siikalahden Mikko tarkoin rautanaulalla piippunsa sisustan, jonka jälkeen sen jälleen täytti saman naulan avulla niin täyteen kuin ikänä mahtui ja vielä kukkuraakin pani. Sytytti ja imi hidaskulkuista savua posket lontossa ja pitäen piipun koppaanenapystössä ylöspäin, kun tupakat tahtoivat kuohua ja varista. Kastorilla oli omat hommansa. Hän takoi kauppapöydällä rikki väskynän siemenen kuoria sokeripuukon kamaralla ja keräsi siemenet yhteen kasaan. Kun kasa oli valmis, pyyhkäisi hän sen tiskiltä käteensä ja heitti suuhunsa. Siinä niitä paputellessa silmät kiiluvina miellyttävästä nautinnosta hän tuskin huomasi Siikalahden Mikkoa, joka yhä peukalonsa kynnellä tukki kuohuvia, palavia tupakoita piipussa pysymään ja alkoi miettiä, että pitäisipä tämä polttaa loppuun, että saa vielä täyttää piippunsa... Mikon piippu oli suuri visakollo.

»Mitä sä nyt paputat?» kysyi Mikko, joka ensin torkosi yksityisistä mietteistään ja kiinnitti huomionsa Kastorin hommiin.

»Mä—m mä—m... Mä syön kiv... kivisisällyksen siem... siemeniä.»

Huomaamattaan nielaisi Kastori koko herkun ja rupesi sitten hengessänsä noitumaan Siikalahden Mikkoa, joka hänet niin suloisesta nautinnosta sotki.

»Kaikkia sinä syöt», tuumi Mikko pilkallinen hymy huulilla.

»Niin, niin tämä poika suimii, en minä ole niin kranttu. Minä olen syönyt kaikkea muuta hyvää eläessäni ainakin kerta kyllikseni, paitsi keitetyn maidon kuorta. Mutta syötkö viidessä minuutissa naulan rusinoita? Syötkö? Minä maksan, jos syöt, mutta jos et saa kaikkia syödyksi, pitää sun ne maksaa kaksinkertaisesti. Panetko vetoa? Syötkö?»

Mikon mielihalut heräsivät.

»Seitsemässä minuutissa minä syön!» vinkaisi hän innokkaasti omalla tavallaan, joka tällaisessa tapauksessa sai vielä kummempaa värityksen.

»Ei, mutta viidessä kun syöt, niin tuossa on käsi!»

Ei siitä lopultakaan tällä kertaa totta tullut, sillä Mikko päätti itseksensä ensin asiantuntijoilta kuulustella, onko kukaan voinut syödä naulan rusinoita viidessä minuutissa, ja jos niin on laita kyllä hänkin sitten uskaltaisi ryhtyä vetoon.

Mikko veti nyt povestaan pienen mytyn sokeritoppapaperia.

»Jahah! Joko alkaa tulla kirjoitusta?»

»Mikäs siinä on», sanoi Mikko nauraen. »Minä vaan tulinkin sulle näyttämään, minkälaisia nämä kirjaimet nyt ovat.» Hän levitti likaantuneen, ryppyisen paperin pöydälle.

Kastori nauroi:

»Mikä tuo on?»

»K se on, tiedänmä.»

»Ei, poikaparka, kirjoittamaan niin opita, kuin sinä luulit», sanoi Kastori suurennellen.

»Noo, perhana, et sinäkään siihen päivässä ole oppinut. Mutta kyllä minä sen sulle sanon, että tulevana talvena minä jo kirjoitan.»

»Niinkö hyvin kuin minäkin?»

»Jos ei nyt niinkään, niin ainakin vähän huonommin. — Mutta katsele nyt sieltä tiskin alta mulle taas jotain paperia.»

Kastori kumartui kaivamaan paperikasasta huonoimpia ja toimitti:

»Kyllä sinä saat siinä tinaa syödä, ennenkuin sinä niin hyvin kirjoitat kuin minä. Mutta saathan sinä nyt aina jonkinlaisia variksenjalkoja. Hyvähän sekin on, ja piisaa aina sellainenkin taito paljaalle talonpojalle.»

Kääntyi se puhe vihdoin oikeihin kauppasioihinkin. Mikko tahtoi ostaa karvaista nahkaa yhden silaintamppivärkin. Mutta kun sellainen sopiva pala viimein saatiin leikatuksi, syntyi sen hinnasta kina. Mikko tahtoi Kastorin saada ihan väkisin helpottamaan vielä 5 penniä, kiroili ja noitui, ettei hän ollut tämän maanpiirin päällä vielä koskaan kuullut puhuttavankaan niin kalliista nahasta. Jo kolme kertaa hän viskasi nahkapalan tiskille ja kehui kymmentä vertaa ennemmin ajavansa vitsatampilla kuin tuollaisesta kilvusta maksavansa viisikolmatta penniä.

»Ota nyt pois se kaksikymmentä penniä... Saamari, ota muilta sitten enemmän, ei mulla ole muuta rahaakaan joukossani.»

Kastori huitoi käsillään, huusi ja pauhasi kuin ukkonen:

»Voi se vieköön tuollaisen, tuollaisen ... mä sanon oikein vanhan tutun vuoksi: *tuollaisen nälkäsilmän!*»

Mikon oli mieleen, kun häntä noin ylenmäärin kehuttiin.

»Nälkäsilmä...! itse olet, olet jo ... no myy pois kahdellakymmenellä pennillä.»

»En vaikka ... nylje minut ennen!»

»Minä menen siltä porvarilta itseltään kysymään.»

Kastori raivosi ja haukkui kitupiikiksi; se oli Mikolle mieleen. Viimein otti Kastori salvumiehenkynänsä ja rupesi laskemaan nahkapalan sisäänostohintaa.

»Hmm ... hmm ... kaks'koggon kolm on kuus ... nol'koggon noll' on nol' ... yks'koggon yks' on ... hmm ... hm... No ota se kahdella kym...»

»Tuota», keskeytti Mikko tarkastellen nahkapalasta, »en huomannutkaan, kun tuolla oli noin paha haava... Sepä oli. En minä annakaan enää kuin 15 penniä, myö jos tahdot.»

Sanaa sanomatta sieppasi Kastori nahkapalan ja viskasi nurkkaan.

Nyt näyttiin todella oltavan suutuksissa kahden puolen. Mikko alkoi kävellä kamariin päin. Mutta siinä hän pyörähti ja kysyi:

»Niin tuota, ettäkö sinä osaat laskea senkin, kuinka monta ohranjyvää menee tynnyriin?»

»Hojaa!»

»Valehtelet.»

»Valheeksi sitä on moni muukin paksupää sanonut.»

Kastori alkoi sentään jo leppyä.

»Olen minä senkin laskenut, kuinka monta kertaa on kello knakahtanut sitten maailman luomisen, ja senkin, kuinka monta kaisanruplaa pitäisi panna päällekkäin torniksi, joka ulottuisi maasta kuuhun. Tässä onkin laskut. Tässä on se kaisanruplarätinki ja tässä...»

Innoissaan levitteli Kustaa ihmettelevän Mikon eteen kauppapöydälle suuria lankakimpun käärepapereita, jotka olivat täynnä numeroita. Kun hän ilmoitti summan, mikä pitäisi olla kaisanruplia, ennenkuin torni ulottuisi maasta kuuhun, jäi Mikon suu selälleen ja silmät tuijottelivat ajattelevan näköisinä paperiin.

»Kun olisi ihmisellä niin paljon rahaa», huokasi hän.

Kastori purskahti nauramaan:

»Sepä tässä janottaa, mutta ei suuret särpimet!»

Mikko alkoi kehua, että on sillä Kustaalla ihmeteltävän terävä järki, ja aikoi mennä kamariin. Kustaa haki äskeisen nahkapalan nurkasta ja sanoi:

»No, ota nyt tuo nahkapala sillä viidellätoista pennillä. Ei se ole kuin puoli hintaa, mutta olkoon.»

Mikko antoi viisitoista penniä, pisti nahkapalan taskuunsa ja valittaen ruikuttavalla äänellä, kuinka se Kastori taitaa ihmisiltä nylkeä viimeisenkin pennin, meni hän kamariin.

Klitsi nukkui, oli jo kauan nukkunut soututuolissaan, lauluviisu kädessä ja pitkävärtinen piippu hampaissa. Mikko kävi tyrkkimään ja retuuttamaan, kunnes kauppiamies heräsi.

»Nukuttaako?» Mikko kyseli ja kävi istumaan.

»Näkyy nukuttavan», homisi Klitsi tyytymättömän näköisenä. Selvisi kuitenkin vihdoinkin täydelle tolkkulleen. Viinat näyttivät jo haihtuneen päästä.

»Tässä aamulla tuli tuon Ahlströmin kanssa vähän ryyppätyä», rupesi Klitsi kohmeloisena ja haukotellen selittämään.

»Se vaan ryyppää ja rikastuu, silloin kun muut köyhtyvät», pisteli Siikalahden.

»Itse rikastut. Et malta edes ryyppätä.»

»Ei kannata muiden niin kuin porvarien.»

»Jaa, kunpa tässä saiskin myydä viinaa niin kuin kestikievarit, niin...»

Siikalahden silmät pienuivat, kun hän katsoi Klitsiin.

»Mitä se puhe on?»

»Sitä...» nauroi Klitsi viisastelevan näköisenä, tietysti tarkoittaen Siikalahden salakapakoinista, joka oli yleisenä puheenaineena. Mutta Klitsin nauru loppui heti tuhman näköiseen hätimiseen, kun Siikalahden Mikko sanoi:

»Noo, kyllä se hokmannin kauppa kannattaa, kun sitä niin runsaasti myö kuin sinä myyt.»

Mutta he jättivät pian koko tuon jutun ja Klitsi rupesi panettelemaan nimismiehen hävyttömyyttä, kun ei salli edes lääkkeitä myydä, viinasta ei puhettakaan, vaikka kyllä moneen kipeään tarpeeseen olisi hyvä sitä saada omasta kylästä. Siikalahden Mikko oli liian viisas yhtyäksään samaan virteeseen, sillä hän tunsikin Klitsin mieheksi, joka heti laittaisi hänen puheensa kiertämään kylille, niin hyviä ystäviä kuin he olivatkin.

Vihdoinkin otti Siikalahden Mikko puheeksi jauhokaupan, jota hän harjoitti, samoin kuin Klitsikin, ja rupesi puhumaan siihen suuntaan, että jauhojen hintaa pitäisi ruveta nostamaan. Mieluista se olisi ollut toisellekin. Mutta kun se, joka paikkakunnalla hinnat määräsi, oli kirkonkylän kauppias, täytyi Klitsin harmitellen edelleen pitää vanhoja hintoja, jollei tahtonut kokonansa ostajiansa menettää. Siikalahden Mikko sitävastoin, joka möi paljon velaksi, ilmoitti aikovansa hintoja nostaa, sielussaan salaisesti riemuiten siitä, että Klitsi oli ostajiansa suhteen siksi riippuvassa asemassa, ettei tämän sopinut sitä tehdä. Hänelle, Siikalahden Mikolle, oli sama, saiko jauhonsa myydyksi nyt vai syksyllä. Ja syksyllä vilja maksaa, ajatteli hän.

»Olkoon myömättä syksyyn», jatkoi hän ääneen.

Klitsin sydäntä kirveli ajatellessa, että tuo voisi jauhoistaan saada niin paljon paremman voiton kuin hän. Oli taas aikeessa ruveta pistelemään, mutta kun Siikalahden samalla ikkunasta katsoessaan ilmoitti Hautalan Jannen, Varpulaisen ja Valkolaisen tulevan tännepäin, joutui Klitsi tuon ilmoituksen johdosta vähän epäjärjestykseen. Hän virkahti ikäänkuin Siikalahdelta kysyen:

»Tulevatkohan maksamaan tuon Valkolaisen velkaa, tuota?»

Sitä ei toinen sanonut tietävänsä.

Klitsi oli hädissään siksi, kun ei tietänyt, ovatko ne hänelle vihoissaan vai mitä ne ajattelevat nuo Varpulainen ja Hautalainen, joiden ystävä hän ei ollut, mutta joiden vihollinenkaan ei hän olisi tahtonut olla.

Miehet olivat jo tulleet puotiin. Klitsi avasi kamarin oven ja kutsui sisään. Siikalahden Mikko siirtyi

istumaan kamarin pimeimpään nurkkaan.

»Nytpä vasta miehiä tulee», toimitti Klitsi mielissään. »Käykää istumaan ja pankaa piippuun. (Nostaen laatikon pöytään). »Täällä on kasakoita.»

»Mitä varten ne miehet nyt ovat kulussa?» kyseli Klitsi ymmällä siitä, mitä oikein sanoisi.

»Sinäpä meitä tässä juoksutat», ilmoitti Valee.

»Minäkö?» Klitsi hymyili hämillään, ikäänkuin julkiseen kehumiseen vastaten.

Hautalainen kaivoi piipustaan tuhat suuhunsa ja virkkoi suoralla tavallaan:

»Sano asias, Valkolainen.»

Ja Valkolainen sanoi. Oli lähdetty katsomaan, eikö sen porvarin sopisi sitä velkaa nyt odottaa syksyyn asti, ei suinkaan sillä nyt ole niin kovaa rahan tarvetta. Kyllähän porvarilla aina rahaa on. Ja on sitä hänellä, Valkolaisellakin, syksyllä, jähkä tässä nyt vaan ehtii asiat oikein järjestää.

»Kyllä minä tarvitsen nyt ... pitää jauhojakin ostaa, ja kun ne rukiitkin varastettiin.»

»No et sinä sillä paljoa jauhoja osta», sanoi Valee. »Mistä tämä Juhokaan nyt rahoja ottaa, eikä ole tässä muillakaan käsillä. Et sinä sitä kuitenkaan hakemukseen saa panna.»

»Nyt saattaa vielä Jumala antaa vuottakin», kuului loukosta, missä Siikalahden Mikko oli tähän asti ollut melkein huomaamattomana. Jokaisen kasvot kääntyivät sinne päin, nähtävästi ensi silmänräpäyksessä aprikoiden, oliko tuo pirullista ivaa, vaiko vain naivisti, ajattelemattomasi lausuttu. Hautalaisen silmistä kuitenkin heti näki, että hän käsitti tarkoituksen edellisellä tavalla. Valkolainen ikäänkuin innostuneena lausui:

»Niin tuota, voihan sitä nyt vielä tulla, jos syksy tulee kaunis. Siksi toiseksi, minä olen ryhtynyt hommiin saada sitä hypoteekkilainaa ja aion sillä maksaa velkani.»

»Soo!» huudahti Klitsi.

»Se on hyvää lainaa, se», kuului Siikalahden Mikon nurkasta.

Myrkyllisen ivallisesti katsoi Hautalainen taas sinne päin. Mutta Mikko ei mitään huomannut. Hän tunnusteli nyt kuitenkin sopivalla tavalla päässeensä osalliseksi keskusteluihin ja aikoi säilyttää paikkansa.

»Saat sinä odottaa syksyyn», virkahti Valee, joka tahtoi nyt jo saada asian loppuun. Siikalahden Mikko samalla rykäisi, kakasi kurkkuansa ja pani piippuunsa »porvarin kasakoita».

Klitsin silmistä näki, ettei hän aikonut myöntyä, sillä hän sai yhtäkkiä hyvin patruunamaiset käsitykset itsestään, kun johtui ajattelemaan sitä, että häntä nuo tuollaisetkin mahtimiehet pyytelivät niin ... antaa pyydellä! Kopeitapa ne kyllä ovat nuo... Antaa pyydellä!

Tuo ajatus lennätti hänet vauhdilla tupaan, mistä hän toi ihan uudet saappaat, joita ylen pitkistä varsista ylhäällä kädessään kiikutteli kuin laukkuryssä halvalla ostettua, hyvää ketunnahkaa.

»Katsokaa miehet, eikö siinä ole hyvät saappaat?» virkkoi hän, silmät loistavina niitä yhä kiikuttaen ylös alas.

»Siinäpä on saappaat kerrassa!»

»Ne nyt ovatkin oikein porvarin saappaat.»

»Mitähän tuollaiset maksavat?» tutki Valkolan Juhon.

»Rahaa ne maksavat», sanoi Klitsi äänellä, jonka piti ilmaista Valkolaiselle ajatuksen että: mitähän sinäkin kyselet! Mutta siinä hän samassa potki vanhat saappaat jaloistaan ja pisti uudet tilalle. Tahtoi oikein saada tiedoksi, mille ne näyttävät. Varret ulottuivat reiden pohjaan. Alkoi sitten kävellä lattialla edestakaisin.

»On niissä naruakin», ärähti Hautalainen, joka ei saappaista ollut ennen puhunut mitään. Silloin jo oli toisten hiukan vaikea pidättää nauruansa.

»Nyt se onkin vähän hantesmannin näköinen», kehui Siikalahti, ja Valee kyseli:

»Mihinkä porvari aikoo nyt näin kesällä noissa saappaissa lähteä?»

Klitsi selitti:

»Kirkkoon ja ... kaupunkiin ja... Täytyy olla vähän ihmistenmoiset kengät, kun sellaisiin menee ja pitää herrainkin kanssa siellä tuttuuna olla ja hotellis kulkea, niin... Tässä hiljakkoin teetin housutkin trikoosta...»

»Mennään miehet pois!» ärähti Hautalainen ja nousi.

»Mihinkäs nyt on kiirettä, mä haen ne housutkin nähtäväksi. Se onkin sellaista kangasta, ettei sitä maanakkain kynsistä lähde.»

Hautalainen kuitenkin meni jo puotiin, ja Varpulainenkin nousi lähteäkseen. Sanoihan kuitenkin vielä:

»No pidä nyt se Juhon velka syksyyn asti, kyllähän sitten lunastetaan.»

»En minä pidä.» Klitsi näytti yhtäkkiä joutuneen pahalle tuulelle.

»Meinaatko panna hakemukseen?»

»Mikäs siinä auttaa, jollei... Ota ja maksa sinä se.»

»Noo, mistä ne rahat nyt temmataan.»

Jatkamatta enää keskustelua lähti Valee pois. Valkolainen jäi viimeiseksi nähtävästi kahden vaiheilla, puhuisiko vielä, vai jättäisikö sikseen. Luonto alkoi jo vähän nousta, sillä koko mies muutenkin inhotti, ja hän tarttui avaimeen lähteäkseen sanaa sanomatta. Mutta Klitsi, joka jostain syystä oli hyvin tyytymättömällä tuulella, muistutti:

»Maksatko sinä sen vai?...»

Valkolainen peräytyi päätä raapien.

»Kuule, sinun pitää odottaa sitä syksyyn ... saatpa odottaa helpostikin. Älä nyt ole niin hävytön, kun ollaan vanhoja hyviä tuttuja, ja muutenkin...»

»Mitäs varten mun \*pitää\*? Hoo! Komiain seuraa sinäkin pidät etkä jaksa velkojasi maksaa... Saaturi!»

Siikalahden Mikon ääni rupesi kuulumaan loukosta:

»Minä olen aikonut tulla sinulle puhumaan, minäkin, että koettaisit saada maksetuksi minullekin sen välin. Tahtoo tässä rahan tarpeita olla niin että... Koeta nyt saada se tulevalla viikolla maksetuksi, Juho.»

Se lausuttiin mitä ystävällisimmällä äänellä.

»Noo, rupea sinäkin», virkahti Valkolainen tuskallisena.

Siikalahti nousi kismitellen. Ja panematta vähääkään huomiota Valkolaisen huomautukseen, lähti puotiin.

»Et sinä odota sitten yhtään?» kysyi Valkolainen Klitsiltä, kun toinen oli mennyt.

»En minä... No, tuota, jos haet molemmilla hevosillasi kuorman jauhoja Vaasasta, niin olkoon menneeksi ... kun vanhoja tuttujakin ollaan ja monta kertaa yhdessä ryypätty.»

»Ilmaiseksiko?»

Valkolaisen kasvoilla oli kummasteleva ilme, vaikka tuo ehdotus ei ollutkaan ihan odottamaton.

»Niin, no tutun vuoksi, ja katso, kun pitää täällä jauhoja antaa velaksi niin paljon ja jumalan maksun päälle, niin ei suinkaan munkaan tavarani riitä koko maailmaa täyttämään. Pirut varastivat ne rukiitkin. Kun ei sellaisetkaan kuin sinä jaksa maksaa, niin... Perhana, ilmaiseksiko mun pitäis hyvää tehdä?»

Klitsi kävellä lynttysi lattialla, katsellen ikäänkuin ainakin vääryyttä kärsivä.

Valkolainen mietti. Häntä nyt peloitti enemmän Siikalahden Mikko kuin tämä. Kovin inhotti vaatimus, jonka Klitsi oli tehnyt, mutta hän tunsikin myös, että tässä täytyi johonkin myöntyä, jollei mielinnyt saada ikävyyksiä takausmiehille.

»Koska pitäis lähteä?» kysyi hän alakuloisena.

Klitsi sanoi, että kyllä hän siitä ilmoittaisi, ja jatkoi perään:

»Vai on sulla Siikalahden Mikollekin tekemistä... Onko paljonki?»

Valkolaista muutenkin jo veti tuskan hieken. Vastaamatta ollenkaan Klitsin viime kysymykseen sanoi hän:

»No, minun täytyy tulla hakemaan ne jauhokuormat, vaikka ... kyllä se on, kuule, liian paljon.»

»Maksa pois sitten, jos on paljon, kyllä minä rahalla hakijoita saan.»

»Olkoon sovittu, minä menen. Mutta ei puhuta siitä kellekään mitään.»

»Mitäs siitä... Ja jos niinkuin jauhojakin tarvitset, niin kyllä me niiden kauppoihin sovimme... No hyvästi, hyvästi.»

Kun Valkolainen meni puodin läpi, näki hän Siikalahden Mikon siellä ryömällään makaamassa kauppapöydällä ja aikoi, sanaa virkkaamatta, mennä ulos. Mutta juuri kun hän tarttui oven säppiin, äänsi Siikalahden, ainoastaan hiukan päätänsä kääntäen:

»Muista nyt, Juho, että tuot tulevilla viikolla.»

»En suinkaan minä nyt rahaksi voi muuttua, etkä sinä niin ole sen tarpeessa... Se nyt on hävytöntä tuollainen, kun pyritään oikein hätyyttämään... Minä varmaan tiedän, että rahan tarvetta ei sulla ole.»

»Noo», naurahti Mikko lyhyeen ja ystävällisesti, »se on minun asiani. Koeta nyt saada tulevilla viikolla. — Mutta perhana, kun sinä Kustaa otat paljon!... Myy pois nuo rautanaulat kahdellakymmenellä pennillä, kun ei mulla ole yhtään muuta rahaa joukossakaan». Hän tempasi tosissaan rahataskunsa ja kaasi sen sisällön kauppapöydälle.

Valkolainen meni ulos, sillä hän huomasi, että tuo mies ei tänään kuule hänen puhettansa. Tovereilleen kertoi, että Klitsi oli luvannut odottaa syksyyn asti, mutta jätti ilmoittamatta, millä ehdolla. Mutta kahta tuskallisemmin ahdisti häntä, että Siikalahden Mikkokin oli saatavaansa vaatinut, jossa oli siinäkin Hautalainen takaamassa. Velka oli noin 200 markkaa, se nosti sydämeen tuskan.

Kun ne nyt rupeavat noin yksi ja toinen ahdistelemaan, niin ... jumalaties, eikö talo ole myytyinä jo ennen kuin hypoteekkilaina ehtiikään...

Miehet kulkivat puhelematta, mieltien. Vihdoin äännähti Hautalainen:

»Kyllä se on koiramaista, kun pitää olla tuollaisten asioissa.»

»Mistä saisit rahoja?» ajatteli Valkolainen. Hän otaksui, ettei Hautalainen tiennyt tuon 200 markan velkakirjan olevan Siikalahdella, koska tämä oli sen hiljakkoin siirron kautta saanut joltain toiselta.

»On se», sanoi Valee melkein yhtä synkästi vastaten Hautalaisen äskeiseen huomautukseen.

»Eikö sinulla ole rahoja käsillä, että maksaisit sen pois?» kysyi Hautalainen.

»Olisihan minulla sen verran, mutta nyt on niin vaikea saada rahoja käsille, ettei tahtoisi oikein sopia...»

Se jäi sillä kertaa siihen. Mutta kotinsa portilla erotessa toisista sanoi hän:

»Kyllä minä sentään koetan saada sen velkakirjan sieltä lunastetuksi. Klitsi muuten voisi sen siirtää tuolle kestiekivarille, eikä siinä silloin ainakaan auttaisi muu kuin maksaminen, kun tekin olette takaamassa.» Hän naurahti Hautalaiselle. Tämä mielistyi.

»No jos se vain sopii, niin tee se», hän sanoi, »ettei tarvitsisi vielä senkin vietävän kanssa joutua sellaisiin tekemisiin.»

Valkolaisen kasvoille nousi taasen kylmä hien puuska. Kun hän erosi toisista ja yksin asteli kotiinsa päin, oli hänen mielensä raskas ja pimeä kuin syksyinen yö. Siinä mielessä oli ennen ollut raikasta elämänhalua ja tarmokasta miehuuttakin. Koski niin kipeästi, niin perinpohjin masentavasti, kun nyt piti seisoa aivan tukiseivästen varassa; jos ne alkavat pettää, kaatuu hän. Jos yksikin velkooja pääsee ryöstön kautta hakemaan, seuraavat toiset heti kintereillä. Ja Siikalahden Mikko alkaa, — sen hän kyllä tiesi.

»Mistä saada rahoja?»

Ilma oli kostea ja kylmä. Viheriäisinä, keskenkasvuina lainehtivat vainiot. Taivaalla liikkui rumannäköisiä pilviä. Suomen heinäkuun yön hymyileville kasvoille oli vetäytynyt tumma suruharso. Tiellä liikkuvat ihmiset puhelivat hiljaa. Myöhästynyt räökkä jostain pellostä räökkäisi, senkin ääni itkuiselta tuntui, aivan kuin olisi valittanut sitä, ettei hänen oikeata lauluaikaansa ole tänä suvena ollut ensinkään.

## IX.

Ihmiset luulivat, että Grönberg oli jo kokonaan unohtanut, että Klitsiltä oli keväällä varastettu 30 tynnyriä rukiita. Takanapäin iskettiin silmää ja kuiskattiin hiljaa. Ja kun Karin Vennu nähtiin liikkeellä, katsottiin häntä joko pyhällä kunnioituksella taikka salaisella kauhulla, — tietysti jokainen aina sillä tavalla, miten kukin oman luonteensa valossa Vennun elämäntapoja arvosteli. Vennu liikkui jokaisen mielestä taas vapaammin ja rehvempänä kuin viime talvena. Talossa oli hyvin usein yövieraita, joita ihmiset säännöllisesti pitivät karkulaisina, olivatpa ne sitten keitä tahansa. Niin ikään oli siellä taas aivan julkisesti alkanut ahkerasti oleksia miehiä, jotka sen ajan, kun Vennu istui linnassa, olivat olleet hiljaa kuin myyrät. Tavallisesti siellä ryypättiin ja pelattiin korttia. Toisinaan lähdettiin ajolle, kierrettiin syrjäisillä metsäloukoilla lihavimmissa taloissa, pantiin hurjalla »pilalla» isäntäin housut tutisemaan ja emännät kattamaan pöytänsä talon parhailla ruokavaroilla, joista vieraat usein veivät mukaansa sianlihaköntin, palvatun häränpakaran tahi muuta.

Kuivasen Ella, joka tässä takavuosina oli ollut joksikin aikaa muille tuntemattomasta syystä ulos potkittuna Vennun joukosta, oli taas saanut armon. Ella piti nyt kiini paikastansa ja seurasi Vennua kuin uskollinen koira, vaikka joutuikin toisinaan tämän pisteliään pilkan ja tuntuvain potkujen esineeksi. Mutta hyvä suhde Vennun kanssa paransi huomattavasti Ellan taloudellista tilaa. Velkojat, joita oli monta ja jotka olivat jo viime talvena olleet vähällä antaa Ellalle elinkeinoksi päivämies-ammatin, olivat nyt hiljaa kuin hiiret. Lapsilla nähtiin tuontuostakin parempia paloja kädessä.

Aivan yleiseksi levisivät kuiskeet näistä asioista heinäkuulla.

Tietääkö nimismies?

Kyllä, yhtä ja toista oli hänelle käyty juttelemassa. Kyllähän ne nyt eivät olleet vielä varsin suuria nuo rikokset entiseen verraten, mutta kun Vennu joukkoineen vauhtiin pääsee, kun tulevat pimeät syysyöt, niin...

Oikein todenteolla moni pelkäsi.

Kuiskausta jatkettiin: Kuinka mahtaakaan olla Grönbergin rohkeuden ja pelottomuuden laita? Kyllähän hän oli kytkenyt, rangaissut ja selvää tehnyt, mitä muihin rikollisiin tulee, mutta...

Ei Vennun kimppuun sentään hirviä pikkuisista asioista kukaan käydä.

Nimismiehen arvo laskeusi muutamia asteita. Hänen nähtiin ahkeraan liikkuvan pitäjällä, olevan umpimielisempi kuin ennen, toimittavan ulosmittaukset ja muut toimituksensa säännöllisesti, vangitsevan muutamia pienempiä rikollisia, mutta pääpesä pysyi koskematonna.

Kesä oli kylmä. Kasvullisuus oli niin myöhästynyt, että ukot odottivat jo varmaa katovuotta. Mäkituvissa oli nälkä. Monen mökin savupiippu oli jo lakannut savuamasta ja asukkaat lähteneet pussi selässä kiertämään maata leipäpalaansa kerjäten. Kun yöt heinäkuulla alkoivat pimetä, valvottiin monessakin talossa yksi henkilö erältä aitan tienoilla, pyssy ladattuna.

Kun kaikkeen tähän totuttiin, vakaantui se ajatus, että Vennua oli mahdoton vangita, kun ei kukaan tiennyt häntä syyttää mistään erikoisesta. Silloin kouristi monenkin sydäntä tuska, toivottiin, että hän tekisi jotain, josta hänet voisi vangita.

»Merkillinen mies!» sanottiin, »jokainen syyttää häntä kaikesta, eikä kukaan tiedä todenteolla, mihin hän oikeastaan on syyllinen.»

Näihin aikoihin oli nimismies pitkissä kahdenkeskisissä keskusteluissa muutamain kanssa, jotka nykyään elivät kerjäämällä, mutta joista ainakin pari oli ennen hankkinut elinvaroja paljon rohkeammalla tavalla ja saanut sen johdosta linnassakin istua. Sattumalta tuli kerran hänen korviinsa, miten Saarikosken mylläri kuului kertoneen, että Kuivasen Ella oli ollut jauhattamassa koko kaksi tynnyriä rukiita. Hän kutsutti myllärin luoksensa. Mylläri ei ollut ennen ollut missään tekemisissä

Grönbergin kanssa, ja kun tämä nyt vaati häneltä tiliä siitä, ketä kaikkia viimeisten neljän viikon kuluessa oli ollut myllyllä, ei mylläri kuolemaksensa muistanut kuin Varpulan Valeen, kirkkoherran, y. m., joilla hän arvasi olevan kyllä myllyttämistä. Ei hän sanonut muistavansa, oliko Ella ollut myllyllä sitten kuin viime talvena. Mylläri oli toimelias mies, varustettu erinomaisilla juttelu-lahjoilla.

Nimismiehen palvelijat, joita huvitti aina olla korvat höröllään, kun joku kauan viipyi nimismiehen luona, kuulivat sinä iltana myllärin leikkisän suun parkuvan hyvinkin vakavalla tavalla. Isäntärenki sanoi suu hymyssä:

»Niin se on, Mylly-Masa-parka, ei sitä tässä meidän talossa autakaan ketun juonet.»

»Mitähän se meidän herra mahtanee ajaa takaa tähän aikaan», arvaili ajopoika.

Kun mylläri myöhään lähti, ei hän ollut näkevinään vanhaa tuttuansa, isäntärenkiä, vaikka tämä seisoi pihassa. Pää alhaalla ja omituisen arkana hän käveli nopeasti pois koko kartanolta.

Seuraavana aamuna sai isäntärenki käskyn valjastaa hevosen ja lähteä itse kyytiin. Poika pantiin sanomaan Isolan lautamiehelle, että tämä olisi kotona, kun nimismies pitäjälle mennessään tulee ottamaan hänet mukaansa.

Mutta aivan samassa kuin renki toi laitumelta hevosta, ajoi pihaan Karin Vennu.

Grönberg katsoi ikkunasta eikä tahtonut silmiänsä uskoa. Hetkiseksi valtasi hänet omituinen, levoton, epäröivä mieliala. Ja kun Vennu tuli sisään meluavin askelin, kovaäänisesti huutaen hyvää päivää ja tarjoten kättä, tunsu Grönberg yhä tuota hermostumista, joka oli sitä kiusallisempi, kun hän hyvin harvoin sellaista tunsu. Epäilemättä oli tämän herkän mielialan syytä tai ansiota, että hän huomasi Vennun istuessaan ryähtävän ja vetävän samassa henkeä aivan kuin olisi aikonut sanoa jotain, joka ei ollut hänelle oikein helppoa. Grönberg otti huomioon, että Vennu on asiastansa (mikä se sitten lieneekin) epävarma. Kohta Vennu kuitenkin aivan mitään edeltäpäin käypiä valmistuksia sanoi:

»Te kuulutte tekevän minun syykseni sitä Klitsin jyvän varkautta.»

Grönberg ei katsonutkaan Vennuun, ei vastannut mitään tämän kysymykseen, tuijotteli vaan ulos ikkunasta omituinen, tarkkaava ilme kasvoissa. Hän oli taas pannut merkille, ettei Vennu nauranut, vaan sen sijaan vetäisi henkeä ikäänkuin rintaa olisi ahdistanut. Vennu tuntui olevan hermostunut ja samalla epävarma. Kun ei nimismies puhunut sanaakaan, ei edes katsonut häneen, uudisti Vennu:

»Onko se totta?»

Silloin käänsi Grönberg läpituokevan katseensa häneen ja virkkoi aivan tavallisella äänellä:

»On.»

Nyt Vennun silmissä vilahti jotain niin selvästi juoruavaa kuin joskus näkee lapsen silmissä, joka on tavattu pahanteosta silloin kun hän sitä kaikkein vähimmän aavistaa. Grönberg oli juuri tuota ilmettä vainunnut ja se teki häneen niin valtavan vaikutuksen, että sydän rupesi rajusti sykkimään.

»Mutta se on valhe!» huudahti Vennu.

Grönberg oli alkanut jo saavuttaa täydellisen levollisuutensa. Nyt hän siirsi tuolinsa likemmäksi Vennua ja alkoi kiusallisella itsepintaisuudella katsella tämän silmiin sanaakaan ääntämättä, kädet ristissä rinnalla.

Vennu joutui aivan raivoon tuosta merkillisestä katselemisesta. Hän hypähti ylös ja alkoi syyttää suustansa sellaisella vauhdilla tyhjäksi tekeviä asianhaaroja, että pieni huone täyttyi melusta. Kun hän siihen väsyi ja istui uudestaan matkien jotain vakuutusta, kysyi Grönberg äkkiä:

»Mutta sanokaa nyt, \*oletteko te syyllinen\*?»

»Syyllinen!?» huudahti Vennu aivan rajattomasti hämmästyneenä. Hänhän juuri oli pitänyt pitkän esitelmän syyttömyydestään. Jotenkin tenhottomasti hän vastasi:

»En minä ole syyllinen, sitä minä nyt olen tässä sanonut.»

»Sen minä olisin tietänyt ilman teidän tänne tulemattakin. Miksi te oikeastaan tulitte tänne? Sanomaanko sitä, että te ette ole syyllinen?»

Vennu puri hampaita.



»Niin tietysti.»

Grönberg naurahti ja astui ihan Vennun eteen. Pistäen kädet syvälle housujen taskuihin sanoi hän erinomaisen painokkaasti:

»\*Te olette syyllinen\*.»

Silmäräpäyksen näkyi Vennun silmissä tuo omituinen, hätivä ilme.

»Kuka sitä on sanonut?» kysyi hän.

»Minä.»

Vennu nousi seisomaan. Rajulla sisällisellä ponnistuksella näytti hän voineen nyt hetkiseksi karkoittaa itsestään masentavan ryhdittömyyden, joka häntä kiusasi.

»Minä en ole koskaan pelännyt yhtä miestä!» hän huudahti, rytkäytti samalla isoa ruumistaan ja tahallaan kosketti suurta tuppeaan, joka vyössä heilui vatsan päällä. Silloin Grönberg, paljon nopeammin kuin Vennu osasi aavistaakaan, hyppäsi ylös, tempasi hänet kauluksesta pitkin pituuttaan lattialle ja veti tupesta pois puukon, jonka heitti nurkkaan. Vennu alkoi karjua lattiassa. Grönberg ei halunnutkaan pitää häntä siinä, vaan nousi, antoi Vennunkin vapaasti nousta, otti kaapinlaatikosta revolverin ja käsiraudat.

Hän oli jo valmiina, kun Vennu nousi hurjasti meluten.

»Tänne kädet!» Grönberg näytti käsirautoja.

»Ei koskaan suosiolla!» Vennu astahi askeleen pari takaperin.

Silloin otti Grönberg ensinnä Vennun oikean käden ja pisti sen käsirauntain väliin, sitten vasemman.

Kun Vennu jälestäpäin tätä vangitsemistaan ihmetteli ja kertoi, ei hän koskaan voinut selittää, miten se oikeastaan tapahtui. Hän tunsu itsessään niin kummallista pelkuruutta ja ala-antavaisuutta, aivan kuin hän olisi ollut vain pahankurinen lapsi, jonka kuitenkin täytyy taipua.

Renki sai käskyn valjastaa hevosen.

Vennu sai sillä aikaa istua ja hänellä oli siinä tilaisuus katsella, kun Grönberg pitkin, painavin askelin mittaili pienen kamarin lattiata mitään puhumatta. Vennu yritti tuontuostakin jollain raa'alla tavalla ilmaista, että hänellä vielä oli jälellä luontoa, itseluottamusta ja voimaa. Mutta häneen vaikutti hyvin harmillisesti, kun ei Grönberg puhunut mitään, ei edes ärjynyt ... että olisi edes jotenkin saanut tietää, mitä se hänestä ajatteli. Grönbergin jokaisessa piirteessä oli nyt sellainen vakavuus, varmuus ja itseluottamus, että Vennu vaistomaisesti alkoi käsittää, että hänen loistoaikansa oli mennyt, auttamattomasti mennyt, ettei sitä kykenisi enää millään kurilla eikä voimalla palauttamaan. Hänen rintaansa alkoi ahdistaa. Pihti puristi melkein liiaksi, semminkin toista käsirannetta. Grönberg hänen silmissään kasvoi yhä. Vennua puistatti oudosti, vaistomaisesti käsitti hän, että tuo mies, joka vaivatta oli hänet kytkenyt, edusti jotain hänelle tuntematonta tulevaisuuden voimaa.

Kun lautamies tuli, lähdettiin. Kolmisin istuivat he nimismiehen kaksi-istuimiin kieseihin ja ajoivat vanginkulettajalle päin. Renkipoika sai viedä Vennun hevosen kotiin.

Kun ihmiset näkivät Vennun istuvan nimismiehen vieressä raudat käsissä, nostivat miehet Grönbergille lakkiansa nöyremmin ja naiset niiasivat syvempään. Lautamies takaistuimellaan hymyili ja iski silmää melkein jokaiselle. Ja kun kuorma oli mennyt ohitse, jäivät useat vielä tielle seisomaan ja perään katsomaan. Sitten temmattiin sääret kainaloon ja juostiin levittämään kyliin tietoa, että Karin Vennu on pantu kiinni. Mistä syystä, sitä ei kukaan tietänyt, mutta tilaa arvailemiseen oli yllinkyllin.

## **X.**

Samana päivänä, josta edellä kerrottiin, makasi Kuivasen Ella selällään sängyssä ja imi piippuaan niin vahvasti, että koko tupa oli harmaana. Kelloseppä Ahlström korjaili pöydällä hajallaan olevaa repeteeriä, jonka Ella oli juovuksissa viime viikolla viskannut nurkkaan. Muutamia lapsia melusi lattialla leikkien. Emäntä-Sanna kyhösti tulisijan ääressä mustan kahvipannun kera, yrittäen saada tuoreita puita palamaan ja mässäten niitä. Epäjärjestys oli kaikkialla oikein ihmeteltävä, mutta nälkää

ja puutetta ei näyttänyt olevan, sillä pöydän nurkalla, penkillä ja hyllyllä oli kaikenlaisia vateja ja kippoja sisältäen puuron ja vellin jätteitä.

Ella potkaisi saapaskohjaleella sängyn jalkapäähän ja virkahti:

»Entä olis se ollut, Ahlströmi, vähän sopivaa, kun ei se Eeva olisi ollut niin mieliteoillansa. Nyt ei tarvitsisi muuta kun paratiisissa mammuskella ja rusinoita ja fiikunoita popsia. Ja kun ei se ollut kuin omena, jonka se Eeva otti ... sellaista muikeata raatoa! Olisi jättänyt ne puunoksille iankaikkiseksi.»

»Joo», sanoi kelloseppä partaansa nauraen, »ette tekään tarvitsisi tätä vanhaa repeteeriä korjuuttaa ja maksaa siitä minulle korkopalkkoja näin köyhänä aikana. Ei silloin kelloja tarvittaisi, kun ei olisi mitään työn kiirettä.»

»Nii-in. Paljonko meinaat ottaa siitä?»

»Noo, ruplan ... ja mitä siinä nyt on työtäkin.»

»Pane s—noille!... ja jätä sitten koko kello siihen ihan niin kuin se nyt on, taikka...»

Saappaiden kojahtelemisista sängyn laitaan kuulosti, että Ella oli nousemisen puuhissa. Kelloseppä katsahti sinne vähän vauhkasti.

»Olkoon sitten, jos niin tahdotte. Mutta totta puhuen, yhden markan se maksaa, jos se korjataan.»

»Viisi kopekkaakin on liikaa tällaisena aikana», muistutti emäntä takan äärestä.

»Hääh?» kuului sängystä, missä Ella nyt istui, jalat roikkumassa alas, »mitä se ämmä? Pidä sinä suus kiinni, märkä rynsy!» Sitten kellosepälle: »Joo no, kyllähän se taito maksaa. Saamari, kun osais ihminen tehdä edes hameenlykkyjä ämmille, mutta kun ei taida muuta kuin tuota oikoista varsityötä, ja se on niin jumalattoman raskasta.»

Ahlström huomasi, että vihuri oli ohitse, ja virkkoi:

»Niin se on: kun moukka tulee pois ihmisen sisästä, niin se maksaa rahaa; palkat nousevat.»

»Mutta se on vähän ihmeellistä, Ahlströmi, ettet sinäkään ole rikastunut paremmin, kun sinä tulet aina niin huonosti toimeen, vaikka olet jotenkin näsäviisi mies.»

Ahlström nousi ylös kismittelemään ja käsiänsä levittäen virkkoi suurella vakuutuksella:

»Ei sivistyneet ja tällaiset herrat koskaan rikastu, ne vaan rahoillansa nauttivat elämästä.»

Ella nauroi hörötteli ja rupesi sitten tuikeanlaisesti kyselemään emännältä:

»P—ko sinä siellä sen kahvin kanssa tuhrit, kun ei siitä tule valmista ikänä?»

Samassa hän pudotti itsensä jaloilleen lattiaan, nähtävästi uhkaavissa aikeissa, mutta pidätti puuhansa, kun huomasi tuvan oviloukossa Varpulan piika-Tiinan kylänkepin kanssa.

»Kaa!» huudahti, »kun täällä on ihmisiäkin eikä tuo sano.»

\*Tuo\* oli tavallisesti emäntä. »Kylänkeppiäkö se Tiina on tuonut?» Hän kävi ottamassa sen tytöltä.

»Katsos, kellomestari, kylänkeppiä», rupesi Ella kehumaan ja näyttelemään. »Ei niitä vaan sellaisia joka puussa kasvaa, se on niin kuin Jumalan luoma.»

Toinen ei katsonutkaan, rupesi kellonratasta harjatessa vain irvistelemään:

»Kaikista ne moukat komeilevat.»

Ella katseli nolona vuoroin keppiä, vuoroin Ahlströmiä.

»On sulla juutaksella suuta», sanoi, »jos mä viitsin, niin leivottelen tuolla selkäs niin pehmoiseksi että...»

Emäntä oli nyt kahvipuuhiinsa ehtinyt niin pitkälle, että kaatoi sitä kuppeihin ja Ella siirtyi nauttivan näköisenä lähemmäksi istumaan.

»Tule, Ahlströmi, ottamaan kahvia. Peijakas, kun olisi viinatilkka sekaan... Kuule, kaada nyt emäntä tuolle Tiinallekin, tottapa sieltä pannusta tulee.»

Emäntä mutisi jotain itsekseen ja kaadettuaan ensin itselleen kupin ja vadin täyteen hyllykaapin

kulmalle, hyppötteli pannun takanporoon.

»Kaada nyt, kaa!» kun ei emäntä totellut.

Ahlström istui juomaan hänkin.

»Kaataisko emäntä kupin tälle, jos tämä olis \*talollisten tyttäriä\*?» kysyi. Ella iski silmää pöydän yli, että kyllä hän ymmärtää, missä mennään.

»Sun ei tule tutkia, eikä mun tunnustaa!» kuului emännän puolelta.

»Ei minua tarvitse kahvitella», selitti Tiina hämillään siitä, että hänelle niin harvinaista kunniaa ajateltiinkaan.

»Mitä emäntä?» juuritti Ahlström.

Huonosilmäisen akan kasvoilta ei voinut juuri mitään mielenilmettä huomata. Ei hän mitään sanonutkaan. Jos tuon kanssa riitaan rupeaa, niin jättää pian kellon hajallisena pöydälle talonväen ihmeteltäväksi. Ahlström jatkoi:

»Kuulkaa, kaatakaa nyt se kuppi tuolle Tiinalle, minä maksan siitä viisi penniä.»

»Voi juutina kumminkin», ähkyi Tiina hämillään.

Nyt emäntä mutisi jotain, että saa sitä kyllä rahattakin, kun se siksi tulee, ja aikoi kaataa Tiinalle omaan tyhjään kuppiinsa.

»Ei», esti Ahlström, »teidän pitää ensinnä pestä kupit, näissä on poroja.»

Emäntä jo suuttui:

»Ei suinkaan sitä nyt niin kovin herroiksi.»

»Herroiksi?... herroiksi?» nauroi Ahlström. »Kylläpähän sitä osataankin herroiksi!»

»Sakoista ne rahat maksetaan.»

»Syökää itse sakkoja, koetteeksi.»

Mutta nyt emäntä siunasi ja sanoi, että vallesmanni on pihalla. Tuiskuna hän riensi syytämään kahvikuppia kaappiin, kelloseppä ryhtyi työhönsä, ja Ella seisoi tukka pystyssä, tolkutonna kysymysmerkin näköisenä keskilattialla, kun nimismies tuli sisään. Grönberg sanoi hyvän päivän. Ellalta ei tullut siihen vastattua muuta kuin katsellen sivuillensa:

»Täällä on sellainen siivo, ettei tahdo kulkemaan päästä.»

Aivan kuin hän olisi tahtonut saada nimismiehen huomion kiinnitetyksi akkaväen puuhiin. Huolimatta siitä sanoi Grönberg.

»Oletpa kotona. Pane vaatetta päällesi ja lähde minun mukaani.»

»Mihin nyt?»

»Sinne meille vaan.»

»Mitä nimismiehellä nyt...?»

»No no, sittenpähän näet.»

Ella rupesi etsimään nurkista ja ryysyläjistä vaatteitansa. Suuren penkoamisen perästä hän löysikin vihdoin takin puuloukosta halkojen alta. Seisoessaan ja odottaessaan Ellaa katseli Grönberg ympärilleen ja virkahti aivan kuin sivumennen:

»Talossa ei ole puutetta.»

»Ostettiin rukiita tässä...» sanoi Ella.

»Keneltä isäntä sai ostaa rukiita?»

»Tältä kestikievarilta ostettiin, ja...»

Ella oli nyt valmis, joten lähdettiin.

Tultuaan kotiin antoi Grönberg Ellan seista kamarin ovipielessä, heitti itse takin pois päältänsä, otti esiin pienen muistiinpanokirjan pöytälaatikosta, selaili ja tutki sitä hetkisen. Siellä oli m. m. tällainen Ellaa koskeva muistiinpano:

»Helmikuun 12 p:nä sai Kuivasen Ella Mikko Siikalahdelta jauhomaton velaksi Karin Vennun takauksella.»

Mitään muuta selvää ei ollut saatu Ellan viljan ostoista. Yleisesti kuitenkin tiedettiin, että viime vuosi oli ollut hänelle jo melkein täydellinen katovuosi.

Grönberg astui Ellan ääreen ja kysyi:

»Mistä sinä olet tänä talvena saanut viljaa?»

»Kaupungista on haettu ja...»

»Vai kaupungista!»

»Niin ja tältä Klitsiltä ja ... ja Siikalahden kestikievarilta.»

»Sinä sanoit ostaneesi \*rukiita\* kestikievarilta?»

»Niin tuota ... en minä nyt muista, oliko ne jauhoja vai rukiita, kun...»

»Ella, sinä tiedät, etten minä kärsi \*valhetta\*. Kerro nyt lyhyeen ja selvästi, \*kutka\* ovat olleet \*osallisia\* Klitsin jyvän varkaudessa?»

»Klitsin jyvän varkaudessa?» kysyi Ella niin ihmettelevällä ja varmalla äänellä, että Grönberg tunsi hiukan pettyneensä. »Sitä en minä tosiaankaan tiedä», jatkoi hän.

»Etkö tosiaankaan tiedä mitään?»

»En mitään», vakuutti Ella niin varmalla äänellä, että joku toinen kuin Grönberg olisi uskonut. Mutta nyt oli siitä se seuraus, että Ella sai vasten leukojaan niin kovalla kädellä, että lensi pää edellä ovea vasten, joka poukahti auki. Ella jäi hievahtamatta makaamaan kynnykselle poikki teloin. Aivan rauhallisena meni Grönberg istumaan ja alkoi piippua polttaa ja mietiskellen katsella ulos ikkunasta. Mutta kun Ellan makuu alkoi tuntua liian pitkälliseltä, meni hän ja potkaisi tätä selkään karjaisten:

»Ylös, lurjus!»

Ella päästi heikon äänen.

»Laita paikalla pystyyn itsesi, taikka...»

Ella alkoi todellakin vääntää itseänsä pystyyn.

»Heitä tuo takki päältäsi.»

Ovi pantiin lukkoon. Ellassa vapisi joka nikama.

»Sinä tiedät, Ella, mikä sinua odottaa, ellet nyt kerro kaikkea, minkä tiedät tuosta jyvän varkaudesta.»

Ella istua rojahti raskaasti tuoliin, oli hetken vaiti, laski otsan käsiinsä ja huokasi äänellä, joka ilmaisi sanomatonta tuskaa ja sortumista.

Grönberg huomasi, että ollaan hyvällä alulla.

»Pane piippuun, Ella, tässä on tupakkaa», kehoitti hän. »Äsken annoin minä Karin Vennulle kihlat ja vein hänet vanginkulettajalle häitä odottamaan.»

Ella nosti päätänsä:

»\*Onko Vennu pantu kiinni\*?»

»On.»

Tuskissaan pani Ella piippuun, saadakseen siitä jotain helpotusta.

Sitten hän sanoi aivan hiljaa:

»Kun ihminen on oikein häjy ja oikein köyhä, niin se joutuu tekemään kaikenlaista.»

Nimismies kohteli erittäin ystävällisesti ja suurella osanotolla Ellaa, joka vastustelematta nyt kertoi, miten heitä oli ollut seitsenmiehinen joukko, jotka olivat eräänä yönä tyhjentäneet Klitsin jyvälait. Tuuma oli lähtenyt »Vennuperkeleestä», kuten Ella häntä nyt nimitti. Vennun kaksi renkiä oli ollut kahdella hevosella mukana. Itse ei Vennu ollut mukana enempää nyt kuin koskaan muulloinkaan. Kolme varkaista oli ollut toisesta pitäjistä, ne kaksi muuta olivat talollisia täältä omasta pitäjistä, ja Ella luetteli kaikki. Vasta tunnustuksensa tehtyään huomasi hän kysyä, oliko Vennu tunnustanut.

Ei ollut tunnustanut.

»Se tappaa minut, kun irti pääsee», valitti Ella.

Nimismies koetti lohduttaa, että hän kyllä pitää siitä huolen, ettei Vennu niin aivan heti irti pääsekään. Mutta se ei Ellaa paljoakaan rauhoittanut, sillä hän pelkäsi, ettei Vennun päälle voida sitovasti todistaa mitään, ja siksi hän Jumalan nimessä rukoili, ettei nimismies antaisi ilmi sitä, että hän on tunnustanut. Ella oli suuressa sieluntuskassa, valitti ja vaikeroitsi sitäkin, että oli sellainen raukka, kun ilmoitti. —

Illalla kokoutui ihmisiä kautta pitäjän vanginkulettajan luo vankeja katsomaan, sillä kaikki Ellan ilmoittamat miehet oli tuotu sinne, paitsi Vennun toista renkiä, joka jo pari viikkoa takaperin oli paikkakunnalta kadonnut, sekä noita toisesta pitäjistä olleita varkaita, joiden kiinnipanosta oli sen pitäjän nimismiehelle erityinen ilmoitus lähetetty.

Tutut olivat vanhan tavan mukaan tuoneet vangeille viinaa. Toiset olivat jo päissään, kun nimismies viimeistä tuoden saapui taloon. Siellä oli kansaa tungokseen asti ja suuri melu. Vangit, ja etupäässä Vennu, olivat saaneet takaisin luontonsa, kun ensi hämmästys oli ohitse.

Meteli lakkasi, kun nimismies astui tupaan. Mutta kun vanginkulettaja alkoi lukita jalkarautoja viimeksi tuodun nilkkoihin, alkoi Vennu kirotta. Hän tahtoi vielä kerran näyttää olevansa mies, joka ei pelkää. Toiset yhtyivät samaan melskeeseen, sekä sitä säestämään tervehtimään tulleet tuttavat.

»Hiljaa!»

Se räjähti varmasti samalla kuin jalka paukahti lattiaan.

»Ei yhden miehen käskyllä!» huusi Vennu, ja hampaitten takaa kuului toisten kirouksia. Joutilaat katsojat vetäytyivät peloissaan ovipuoleen.

Mutta nyt näki Grönbergin hehkuvista poskista, että hän oli suuttunut, kun hän astui Vennun ääreen ja antoi hänelle vasten leukoja puustin julmalla nyrkillään. Vennu hoipertui penkkiä vasten, ja naamasta alkoi vuotaa veri. Vennu kirosi ja sanoi, että vaikka paikalle tappaisit, niin sittenkään ei hän itke, ja että kun hänen kätensä olisivat vapaat, niin saataisiin koettaa...

»Mutta vielä ne kerran ovat vapaat!» Toiset murisivat ja helistelivät kahleitansa.

Silloin veti Grönberg Vennun pitkäkseen lattialle ja alkoi antaa kasakanpampulla poikki selän sellaisella vauhdilla, että Vennu lopulta rupesi parkumaan ja pyytämään armoa.

Ja armo annettiin.

Silloin oli huoneessa niin hiljaista, ettei pienintäkään rautain heläystä kuulunut. Kaikkien, ja etupäässä vankien kasvoilla oli kauhun ilme. Vennu makasi lattiassa yhä suullansa ja ähki vaikerrellen hiljaa.

»Ulos tuvasta kaikki tänne kuulumattomat!» käski nimismies. Ja käskyä noudatettiin paikalla.

Kun Grönberg sattumalta läheni Ellaa, älähti tämä:

»En minä ole rähissyt ... herra vallesmanni!»

»Se on sen parempi itsellesi», sanoi Grönberg ja silmäili vuorotellen vankeja, jotka tuskin uskalsivat hengittää.

»Ja muistakaa te», sanoi hän, »että jos te synnyttätte pienintäkään rähinää taikka levottomuutta talossa, niin huomenna, kun minä tulen tänne, teen sylttyä joka ainoan selkänahasta, roistot!»

»Korjaa sinä lurjus itsesi sieltä lattialta!» ärjäisi hän Vennulle, »taikka tahdotko saada lisää?»

Vennu väänsi itsensä nelin ryömin ja pyysi päästä sänkyyn. Se hänelle myönnettiin.

Lukittuaan vangit seinään lähti Grönberg pois.

Matkalla eivät lautamies ja hän puhuneet toisilleen montakaan sanaa. Ilta oli jo alkanut hämärtää, ja joitakuuta tähtiä näkyi taivaalla.

»Mahtaneeko tulla halla tänä yönä?» virkkoi Grönberg taivasta katsellen.

»Kyllä on sellaiset merkit», sanoi lautamies ja huokasi.

»Saa nähdä, mitä me tänä syksynä korjaamme, kun tuo ruiskin vasta hedelmöi.»

»Sen Jumala yksin tietää.»

Halla olikin sinä yönä.

## XI.

Kesä oli kulunut. Oli syyskuun 4:s päivä. Vainiot viheriöitsivät vielä. Aurinkoa, joka oljen muuttaa kullan keltaiseksi ja jyvän kypsyttää, ei näkynyt. Tuuli, joka oli useampia päiviä peräkkäin huokunut pohjoisesta kuin vallaton poika, oli nyt päässyt omiin valtoihinsa, riehui, pauhasi ja vihelteli. Ilta lähestyi. Taivaslaki puhdistui pilvistä ja loisteli läpikuultavan kirkkaana. Tuuli, ikäänkuin se olisi tahtonutkin saada vain pilvet pyyhityksi pois leveäin siipiensä tieltä, laskeutui väsyneenä levolle.

Oli hyvin kylmä. Sen lisäksi ilma oli kirkas ja keveä. Sen möyhyn ja pauhinan jälkeen, johon korva useampina päivinä peräkkäin oli tottunut, tuntui kaikkialla niin äärettömän hiljaiselta, että yksin tähkäpäätkin näyttivät jotain kuuntelevan. Jos ilta olisi ollut lämmin ja ihana, olisi sanottu, että luonto uinailee ja haaveksii suloisessa rauhassa, — ihanata! Mutta käänsipä nyt silmänsä mihin tahansa, ihmisiin, puunlehtiin tai tähkäpäihin, — kaikki ne olivat mykkinä kauhusta. Silloin tällöin, kylmän viiman nuoleksiessa puunlehtiä, ne värisivät, sivellessä tähkäpäitä ne hulmehtivat niin että koko pellon yli kävi laine, josta syntynyt vieno, salaperäinen ääni muistutti hätähuutoa.

Liikkeellä olevat ihmiset näyttivät ennen kaikkea väsyneiltä, sillä useat eivät olleet ollenkaan nukkuneet pariin vuorokauteen.

Noin kello 1 tienoissa yöllä seiso i Hautalainen vainiosarkansa aita vasten nojallaan. Huulet tiukasti yhteen puristettuina, ilman piippua, silmät tuijottaen tuonne hämäryyteen katoavan sarkansa etäisintä nurkkaa kohti. Siellä täällä peltojen pientareilla näkyi liikkuvia hämäreitä varjoja; kuivat kiinteät yskähtelemiset, joita silloin tällöin kuului, ilmaisivat, että ne olivat miehiä. Kirkkaalla taivaslaella pilkisteli joukko tähtiä. Oli niin hiljaista ja ilma niin herkkä kulettamaan kaikua, että nuo liikkeellä olevain miesten yskimiset kuuluivat tavattoman kauas. Erään tuollaisen yskähdyksen kuultuaan viereiseltä saralta kohotti Hautalainen päätänsä sinnepäin. Ja niinpä hän näki siellä Rauhalan ukon pään piippoilevan, luulipa erottavansa sen hopeanharmaan hiuksien värinkin. Ikäänkuin tuo huomio olisi nostattanut jotain innostavaa taikka lohduttavaa tunnelmaa Hautalaisessa, ryähti hänkin ja otti muutaman askeleen mennäkseen Rauhalan äijän luokse. Kuitenkin hän kohta katui tuumaansa, seisahtui, iski piippuun, kyykähti maahan ja koetteli ruohoa: se oli kosteata ja hyvin kylmää. Sitten otti hän käteensä kourallisen tähkäpäitä. Nekin olivat kylmiä, tuntuivat kuivemmilta kuin ruoho, ja siksi kaiketi niistä, kun hetkisen piti kädessään, oli virtaavinaan lämpöä, aivan kuin pienistä elävistä.

Rauhalan äijän ryähtelevä käänsi Hautalaisen huomion nyt uudestaan sinnepäin, mistä se kuului. Äijä tulla lynttysi pellon pientareita pitkin. Tällä välin oli sumu alkanut tiivistyä, ja lyhyessä hetkessä se sulki näköpiirin hyvin ahtaisiin rajoihin. Sumu siveli kasvoille omituiselta tuntuva kylmää lietettä, joka tuntui puolittain rasvalta ja puolittain lumelta. Pieni, vanha Rauhalan ukko saapui Hautalaisen luokse, kädet syvällä housujen taskuissa, selkä oli vuosien ja työn painon alla koukistunut.

»Onpa vaarikin liikkeellä», Hautalainen sanoi katsellen toisaalle. Vastaamatta tähän virkkoi äijä:

»Tämä yö vie kaikki.»

Ääni värähti niin oudosti, että Hautalainen ehdottomasti katsahti kylän vanhimpaan isäntään.

»Jollei nouse tuulta», vastasi hän.

»Ei nyt nouse tuulta, saat nähdä.» Äijä jatkoi hiljakseen matkaansa ja puhui sieltä:

»Tänä vuotena kuolevat ihmiset nälkään.»

Hautalainen alkoi seurata äijää, tietämättä itsekään miksi. Tuo vanhus oli enimmäkseen kotonaan, ei käynyt usein kylässä, oli varoissa ja parjasi aina niitä, joilla oli velkaa, eikä yleensä löytänyt muissa ihmisissä paljoa hyvää. Mitään ystävällisiä naapurussuhteita ei heillä keskenään ollut. Tuntien äijän luonnetta edellytti Hautalainen, että tämä pilkoillaan lausui viimeisen huomautuksen. Hänen luontonsa kuohahti, ja vähän ajan kuluttua hän virkahti:

»Niin, kyllä se koskee rikkaaseen jos köyhäänkin.»

»Koskee se», myönsi äijä.

»Sellaisella kuin teillä ei ole hätää.»

Äijä seisahti aidan viereen, nojautui siihen sillä tavalla, että Hautalainen, joka nyt oli vieressä, näki hänen kasvonsa.

»Ei ole... Pitäiskö olla?»

»Enhän minä sitä...»

»Minä tulin isännäksi vuonna 1820 ja aloin melkein kahdella tyhjällä kädellä, niinkuin kyllä olet kuullut ja tiedät. Jos olisit silloin ollut minun housuissani niinä ensi aikoina, niin et Jumal'auta kadehtisikaan sitä, että mulla nyt on puuttumatta leipää.»

Hautalainen hiukan säpsähti, sillä äijän äänessä oli jokin harvinaisempi sävy, joka melkein pani hänet häpeämään äskeisiä ajatuksiaan.

»Ei minun tavarani ole koottu lurjun keinoilla ja kurilla, sellaisilla kuin tuo Siikalahden Mikko kokoaa — kumma, ettei Jumalan käsi sitä rankaise.» Hän katsoi yksinkertaisen ja kysyvän näköisenä Hautalaiseen, joka yhä enemmän joutui hämilleen. Saamatta mitään vastausta jatkoi ukko:

»Minä olen nuorempana, kun oli kovia katovuosia, syönyt paljasta pettua monta vuotta, säästäakseni siemeniä ja karttaakseni velkaantumista ... niin että jos minä tänä vuotena syön puhdasta leipää, niin... Vaan mitäs siitä, maailma huononee aina vain.»

»Eipähän se näy paranevankaan.»

Äijä katseli valkeain, pitkäin silmäripsien alta:

»Sinä olet niin paljon nuorempi kuin minä», sanoi hän, »että mä kelpaisin melkein isäksesi, niin sen tähden sanon sulle, että sinä olet liiaksi hyväluontoinen, sinä olet sekaantunut paljon takauksiin, Janne.»

Hautalainen tunsi, että kylmyys ja vilu, jota hän oli yhä enemmän alkanut tuntea, nyt yhtäkkiä muuttui hiottavaksi kuumuudeksi, ja omissa silmissään hän rupeesi näyttämään kovin poikamaiselta ja aralta.

»Se on totta», myönsi hän, »mutta kun minua maailmassa on autettu ja taattu, silloin kun minä olen tarvinnut, niin minä olen pitänyt velvollisuutenani auttaa myöskin muita.»

»Hm», murahti äijä.

»Paha se kyllä on, ja minä olen uudestaan sen tähden velkaantunutkin.»

Kaikki tämä, mitä hän lausui, kuului kovin nöyryyttävältä.

»Hm, sillä on myöskin väli, minkälaisia miehiä sopii mennä takaamaan.» Äijä lähti sen enempää sanomatta astumaan aidanviertä kotiin päin, kunnes tultuaan rinnin kohdalle, mistä astui ulos vainiosta maantielle, virkkoi itsekseen, mutta niin kovaa, että Hautalainen, joka vielä seiso i paikallaan, kyllä sen kuuli:

»Kaikki nyt otetaan tänä yönä.»

Ja hän silmäili taivaslakea kohti, missä tähdet kirkkaasti loistivat ja vilkuttivat.

Kauan seiso i Hautalainen paikallaan vielä ja syrjäinen olisi saattanut luulla hänen nukkuvan. Se olisi ollut kuitenkin suuri erehdys. Sillä hänen sielunsa valvoi luoden eläviä ja kammottavia kuvia edessä olevasta elämästä. Tuskallinen aavistus siitä, että hän ajattele mottomuudessaan oli menettänyt oman ja koko perheensä toimeentulonehdot uskaltamalla takauksiin enemmästä kuin hän itse, joutumatta perikatoon, saattoi vastata, oli nyt paisunut täydeksi varmuudeksi. Hän oli aina ennen tuudittanut levotonta omaatuntoaan sillä vakuutuksella, että tarvitsevaa lähimmäistä on velvollisuus auttaa. Mutta

mitä se auttaminen nyt oli hyödyttänyt? Korkeintaan lykännyt muutamain vararikkoa jonkun aikaa eteenpäin, mutta samalla valmistanut hänen ja hänen perheensä turmiota. Jos hän voisikin pitää talonsa, joutuisi hän kuitenkin sellaiseen velkaan, että hänen luottonsa olisi mennyt... Hän kyykähti maahan koettelemaan ruohoa. Harvinainen, huokauksen tapainen huudahdus »Hyvä Jumala!» pääsi hänen suustansa, sillä ruoho oli jo kankeata ja koperossa. Sitten tempasi hän kouraansa tähkiä; nekin olivat jo paljon kylmempää ja hänen mielestään elottomampia kuin äsken. Ja aamuun oli vielä monta tuntia. Sillä aikaa ehtii halla jo puristaa mehun itse oljestakin!

Sanaakaan sanomatta nousi hän raskaasti ja väsyneesti aidan ylitse maantielle, joka siinä oli hyvin korkealla. Halla, joksi sumu nyt oli alkanut muodostua, oli jo laskeutunut niin alas, että sen ylitse näki kirkasta taivasta vasten kylän tummat rakennukset. Mutta sitä vastoin itse hallakerros oli niin paksu ja sakea, että kun Hautalainen käveli kotiin päin, tunsu hän olevansa kuin keskellä lumipyryä.

Kun hän oli ehtinyt kylään, oli halla jo siellä muutamain paikoin hävvenyt. Muutamain talojen ikkunoista pilkisteli tulenvalo ja sieltä täältä kuului jalkain kapsetta ja rykimistä, ilmoittaen, että koko kylä oli valveilla.

Juuri kun Hautalainen astui portailleen, äkkäsi hän emäntänsä nurkan takaa kiirehtivän tupaa kohti. Jo etämmältä luuli vaimo huomaavansa miehen synkeän katseen tahi ainakin hän sitä aavisti.

»Ei \*kaikki\* ole mennyttä vielä», sanoi vaimo ehdittyään miehensä rinnalle. Ääni tosin vapisi, mutta siinä oli sittenkin jotain niin varmaa, että mies oudostellen ja kysyväisesti katsahti häneen.

»Jumala elää vielä», jatkoi emäntä. Ikäänkuin pettyneenä jossain toivossaan murahti mies hylkäävästi.

Nuoret nukkuivat tuvassa säestäen toistensa raskasta, levollista hengitystä. Isäntä meni istumaan pöytäpenkille ja emäntä pistäysi kamariin.

»Jumala», ajatteli mies. Taikka oikeastaan ei hän sitä ajatellut, se vain soi hänen korvissaan ikäänkuin kaiku.

Hän istuutui raskaasti pääty-ikkunan eteen penkille laskien kyynänpäänsä ikkunalle ja tuijotteli ulos harmaaseen yöhön. Auringonnousun aika läheni, ensimmäinen heikko, kuultava sarastus valaisi hallasumua, joka yhä paksuni ja paksuni läheystyessään maata.

Viime vuorokausien alinomainen tuskallinen jännitys, levoton ahdistus ja kauhistavimmat olettamiset olivat väsyttäneet Hautalaisen siksi, että hänen tajunsa nyt ikäänkuin nukkui, vaikka silmät olivat auki. Jonkinlainen välinpitämätön yhtäkaikkisuuden tunnelma kääräisi hetkeksi levoittavien siipiensä suojaan kärsivän sielun.

Tieltä, joka meni pääty-ikkunan ohitse, kuului taas raskas astunta ja yskiminen. Se havautti Jannen katsomaan. Varpulan Valee siellä tuli vainiolta pitkä riihitakki yllään.

Yhtäkkiä tapasi Janne itsensä ajatuksissaan matkimassa äskeistä vaimonsa lausetta: »Jumala elää vielä.» Ja samassa kun hän sen keksi, johtui mieleen ajatus: »Mitähän se siellä kamarissa mahtaa tehdä? Jokohan meni nukkumaan?» Tuo luulottelu sai miehen luonteen hiukan kuohumaan: kun saattaakin mennä makaamaan ja nukkumaan tällaisena yönä!... Vihaisena lähti hän kamariin aikoen herättää vaimon ja pitää tälle nuhdesaarnan.

Mutta avatessaan kamarinoven näki hän emännän kokoon köyristyneenä polvillaan vuodetta vasten ääneen rukoilemassa. Hän rukoili aivan omalla vienolla, meluttomalla tavallaan, joka nyt vaikutti mieheen niin pehmittävästi kuin jotain ylikuonnollisen pyhää ja hillitsevää olisi ollut tässä huoneessa. — — »Sinä rakas, kaikkivaltias Jumala, jolla on valta ja voima taivaassa ja maan päällä ja jota ilman ei meitä olisikaan!... Sinä etsiskelet kansaa, sinä annat toisinaan askeleesi lihavuudesta tiukkaa, mutta me emme sinua kiitä. Sinä rankaiset meitä nälällä ja kalliilla ajalla, että me nöyrytisimme. Opetä Herra meitä ajattelemaan, ettei meidän suurin onnemme saa olla lihavasti katetussa pöydässä, vaan että me sen löytäisimme Sinussa, Sinun iankaikkisessa rakkaudessaasi. Mutta älä anna meidän synnissä nukkua, älä rankaise meitä hirmuisimmalla vitsallasi, älä käännä kasvojasi pois meistä, Herra...»

Janne oli hiljaa istunut tuolille. Nyt häneltä pääsi väkivaltainen hyrskäys, joka puistatti jyrkeiä hartioita ja pani leuan vavahtelemaan. Ja niin kuin jotkut salaiset voimat olisivat häntä temmanneet liikkeelle, lankesi hän kömpelösti erästä tuolia vasten polvilleen ja rupesti itkemään.



Kun aurinko aamulla nousi, karkoitti se tähdet ja sulki niiden ilkeästi uhittelevat silmät. Mutta se tuli myöhään, — maassa oli ehkä puoli tuumaa paksulta härmää, ojat ja vesilammikot tukevassa jäässä. Tähtikäpät lepäsivät, sirot päät rintaa vasten kallistuneina, ja harmaatakkinen mörkö istui hartioilla, raskaana kuin kivi, tunnotonna kuin kuolema, kylmin kourin kuristaen voitetuista viimeistään elonmehua. Aurinko näytti hämmästyneeltä, sen katse samealta. Mutta kohta se alkoi kohota korkeammalle, tulla likemmäksi. Harmaat möröt tähtikäpäiden niskassa hellittivät kynsiään, silmäisivät oudostellen ylös tuota verivihollistaan. Möröt nyykistivät uhrejaan viimeisen kerran, laskeusivat sitten olkea pitkin hyvässä järjestyksessä maahan, ikäänkuin ilkkuen paetessaan ja pitäen ilkeätä lotisevaa sähinää. Tähtikäpäiden köyristynyt pikkuniska suoristui painon paettua luonnolliseen kuolinasemaan. Kuinka väsyneiltä, kuinka laihtuneilta ne näyttivät! Pitkin rutistunutta runkoa juoksi vain paksu tuskanhiki.

Pilviä nousi. Kylki kylkeä vastaan asettuivat ne auringon eteen aivan kuin lämmittelemään.

Maassa oli jälleen kylmä, hyvin kylmä. Ihmiset hykertelivät käsiänsä, vilusta ja tuskasta väristen, loivat rukoilevia silmäyksiä taivaanliettä kohti, — koska se aukeaisi, jotta lämpö pääsisi virtaamaan heillekin asti? Mutta pilvet peittivät aurinkoa katkeamatta iltapäivään. Ja hiki kylmettyi uudestaan kiinni kuolleitten tähtikäpäiden harmenneisiin hiuksiin ja rypistyneeseen, mehuttomaan runkoon.

\* \* \* \* \*

Kylän seppä, jonka mökki ja paja olivat siellä mäellä, missä mökkejä muitakin oli likemmäksi paria kymmentä, oli valvonut hänkin mökin penkillä ihan koko yön, mutta nukkui nyt aamulla raukeana ja väsyneenä. Vaimo, jolla yön kulku oli ollut samanlainen, oli ajanut lapset ulos meluamasta, hiipi itse hiljaa askareissaan, sillä miehen uni häntä jollain tavalla lohdutti... Tottapa jokin lohdullinen ajatus lie mieleen johtunut, kun on rauhaa ja lepoa saanut, ajatteli vaimo, ja koetti sen avulla karkoittaa synkeitä ajatuksia. Joku lapsista, joita oli neljä, kuului tulevan meluten tupaan kohti. Äiti riensi ulos vastaan, ettei mies heräisi.

»Äiti! onkos meidän ohraa pannut halla?» kysyi kuusivuotias Iikka, kun äiti tuli ulos. »Herkko sanoo, että senkin on pannut.»

»On, lapsi.»

Poika meni hyvin alakuloisen näköiseksi. »Mutta kun se on samanlaista kuin eilenkin, ja siinä on tähkät ja jyvät», väitti hän.

»Ei niissä jyvissä ole enää suurusta.»

Sitä ei Iikka käsittänyt. Oikeastaan koski asia häneen pääasiallisesti vain sen vuoksi, että hän oli siitä väitellyt vanhemman veljen kanssa ja tunsii nyt äidin todistuksesta tappiolle joutuneensa.

»Äiti, äiti, täällä on jäätä!» kuului viisivuotisen tytön heleä riemullinen ääni ojan reunalta, kujan sivusta.

»Mene katsomaan, Herkko, ettei Sanna putoa ojaan», käski äiti vanhinta poikaa, joka hääri navetan luona. Itse hän kiiruhti tupaan, sillä kujalta tuli polkua pitkin Siikalahden Mikko, rautakappale kädessä. Hän herätti miehensä ilmoittaen, että Siikalahden isäntä tuolla tulee pajaan ja jos makaamasta löytää, niin alkaa pistopuheitaan heitellä.

»Pistelkөөn», sanoi seppä ummistaen silmiään, jotka eivät kuitenkaan enää näkyneet ummessa pysyvän.

Mikko tuli tupaan.

»Huomenta.»

»Jumal' antakoon», vastasi vaimo.

»Makaamalla täällä nyt vaan tästä puoleen aiotaan?»

Seppä nousi piippuun panemaan ja sanoi:

»Eipä tässä nyt muutakaan sen sopivampaa, vai toitko sinä työtä?»

»Tuosta pitäisi saada aitanoveen esirauta, mahtaako siitä tulla?»

Mikko katseli ruostunutta raudankappaletta kädessään.

»Mikä siinä olisi... Jos ei tule luja, niin ainakin löyhä.»

»Löyhä?»

»Niin, mä sanon, että jos ei tule luja, niin ainakin löyhä.»

»Miksei tästä luja tulisi, vahvaa hyvää rautaa kun on, häh?»

Seppää huvitti kiusata tarkkaa miestä.

»Saattaahan siitä tulla lujakin.»

»No ja saattaako tulla löyhäkin?»

Sepän teki mieli nauraa, vaikka ei ollutkaan naurutuulella. Hän otti vanhan rekiraudan kappaleen Mikolta, ja vastaukseksi tämän viime kysymykseen virkkoi:

»Saattaa kyllä, ruostunuthan se on ja noin ohut jo ... se palaa ja muuta.» Seppä tiesi ennestään ja näki nytkin Mikon silmistä, että jos tämän pitäisi ostaa uutta rautaa tuon vanhan rojun sijaan, särkisi se kitsasta sydäntä.

»Olisiko sinulla vahvempaa rautaa?» kysyi Mikko yhä katsellen ja koputellen rautakappaletta. Seppä pelästyi jo, sillä hän tunsikin kokemuksesta, että Mikon mielestä kaikki rauta tuli sepälle ihan ilman.

»Ei ole nyt minullakaan, tehdään se vaan tuosta. Tällaisina vuosina ovat varkaat vähävoimaisia.»

»Hm.» Mikko ajatteli, että hän katselee pajan loukosta, eikä sieltä löydy.

»Nyt on ollut Jumalalta kova yö», sanoi sepän eukko.

Siikalampi oikaisi pientä ruumistaan, ryähti ja sanoi mitä korkeimmalla äänellä:

»Hjoo! Jumala on rangaissut, kun komeus on niin paisunut. Kyllä nyt köyhän elää kosta. Tänä talvena maksaa ruistynnyri ainakin neljäkymmentä markkaa.» Tämän ajatuksen sanottuaan hän kääntyi sepän puoleen ikäänkuin kysyen »vai eikö maksa?» Ja jos seppä alkaisi vaataa väitettä, niin hän huutaisi vielä kimeämmällä äänellä »maksaa varmasti, senpä saat nähdä!» Sen ohessa hän nauraisi samassa niin että ... ottakoon seppä sitten miksi tahansa, mitä hän siitä välittää... Mutta rukiit vaan maksavat ensi talvena neljäkymmentä markkaa tynnyri.

Seppä rypisti otsaansa ja lähti sanaa sanomatta ulos. Vaimokaan ei enää jatkanut puhetta. Mikko lähti sepän jälestä ja niin sitä menttiin pajaan.

Aurinko oli hetkisen näkynyt tavallisella paikallaan kykenemättä kuitenkaan vielä sulattamaan paksua härmää, joka ikäänkuin liimattuna oli tarttunut seinähirsiinkin. Nyt se jo puikkelehti pilvien takana ja näytti sinne aikovan kadota.

Vähitellen kokoutui pajaan ja pajan edustalle joukko kylän miehiä ikäänkuin nyt olisi ollut joutilas vapaapäivä, jolloin ei kenelläkään ole mitään tekemistä. Siinä oli kylästä isäntämiehiä ja mäeltä mökin miehiä. Viime yö oli painanut jokaisen kasvoille leimansa. Ja kun siinä juteltiin hallan tekemästä tuhosta, ilmeni vaikutus toisissa uhkamielisenä kiukkuna, toisissa jo murtavana epätoivona.

Keskustelut olivat ensinnä harvasanaisia mielenilmauksia tapahtuneesta tuhosta. Leikkipuheet ja väittelyt, jotka aina kesäilloilla, kun miesjoukot pajan eteen keräysivät toisiansa tapaamaan ja siinä kapua lyömään, piiloilivat nyt kätköissään uskaltamatta pilkistää silmäkulmastakaan esiin.

Paja oli matalalla, kivisellä mäellä, missä mökkejä, pieniä ja vaatimattomia, toiset ränstyneitä, toiset parempikuntoisia, seisoi sikin sokin, aivan sen mukaan miten kiviltä milloinkin oli sijaa saanut. Outo olisi tuota kivikkoa varmaankin pitänyt paljon epämuikavampana mökinpaikkana kuin kovaa kalliota. Mutta kun siihen monta miespolvea takaperin ensimmäisiä mökkejä istutettiin, jolloin niitä sai asettaa ilman vuokraa, niin miehet, joiden luonteessa oli paljon katajan sukua, alkoivat särkeä ja vääntää kiviä kasoihin ja löysivät sieltä kuohkeata maata, joka hyvinä vuosina antoi perunoita perheen tarpeeksi asti. Kivistä kasattiin mahtavat kiviaidat monimutkaisten perunamaatilkkujen ympärille, ja mitkä eivät niihin enää soveltuneet, ne kerättiin valtaisiksi röykkiöiksi, jotka niinkuin mitkäkin vuoripeikon hautakummut näkyivät kauas, tuonne alas talolliskylään asti. Ne maksoivat monta hikipisaraa nuo perunamaat. Ja kuka joutuikin niitä nyt isänniltä uudestaan vuokraamaan, kyllä niille osattiin panna arvoa.

Sitkeähenkisiä, monikoukkuisia, iankaikkisen vanhoja katajoita kasvoi koskemattomissa kivienväleissä, taikka eivät oikeastaan kasvaneet, vaan elivät kituvaa vanhuuttaan. Joku vaivaisen näköinen pihlajakin yritti elämään sovinnossa katajain kanssa, mutta niiden sammaltunut parkki kertoi jo lukemattomista ikävuosista, jokainen muisti nuo parinsylen pituiset pihlajat nähneensä siinä ihan samanlaisina hänen muistamansa ajan. Mutta mökkiläisillä oli jotain henkistä yhteyttä niidenkin kanssa, sillä niitä eivät edes lapset kuoliaaksi rääkänneet, eivätkä niiden oksia pilalle asti repineet. Niitä

kohdeltiin kuin omakyläläisiä ainakin, väliin paremmin, väliin huonommin, aina tutunomaisesti, mutta ei koskaan hävyttömästi.

Näköala pajan luota ulottui yli mäen, halki sen alla leviävän laajan lakeuden, jonka keskellä talollisten asumukset näyttivät niin varmoilta ja leiväkkäiltä siellä sulassa pellossa, ympärillä merenä aaltoilevat viljavainiot.

Niin muulloin. Mutta nyt ei tuo varma, »leiväkäs tunnelma» ottanut noustakseen miesten rinnoissa, jotka pajan seinustaa vasten nojailivat, tahi sen edustalla olevilla kivillä istuskelivat. Vaikkapa vainio viljamereltä näyttikin eikä sen vihertävä väri vielä ollut eilisestä sanottavassa määrässä muuttunut, muodosti kumminkin varma tieto siitä, että viime öinen halla oli vienyt vainiosta \*kaiken mehun\*, tunnelman samanlaiseksi kuin se joskus muodostuu yksikseen istuessa hautausmaassa hämärän tullen ja silmäin harhaillessa ilman kuluttamain hautapatsaitten seassa, joiden epäsäännölliset rivit ulottuvat hämärän rajoittaman rajapiirin etäisimpään viivaan. Miehet, jotka näköalaa katselivat, joiden silmäin alla siinä kivet ja kiviaidat koreilivat valkeassa härmässä ja omain perunamaiden äsken vielä elinvoimaiset perunanvarret alkoivat paljastua härmästä mustuvina, mätänevinä tynkinä, — eivät olleet mitään sankareita, eikä varsinaisia urhoja. Mutta heidän rypistyneet otsansa, tuijottelevat silmänsä kertoivat, että he täysin tajusivat mitä oli tulossa.

Se ei siltä saanut heitä hätäänsä huutamaan ja sieluistaan nousevaa tuskaa äänekkäästi valittamaan. Keskustelussa, joka kyllä synkkäpiirteisenä liikkui juuri samaisen asian ympärillä, ei kukaan maininnut \*omasta\* kohtalostaan, omasta persoonallisesta tuskastaan, vaan yleisestä, kaikkia kansalaisia uhkaavasta tukalasta ajasta. Jokainen näytti haluavan ihan viimeiseen asti salata omat leipähuolensa, tahtovan itse kantaa oman taakkansa. Sellaisenaan tuo huolen ilme heidän kasvoillaan näytti niin ihmeen yhtäläiseltä noiden katajain kanssa, jotka sitkeästi »elivät vanhuuttaan» melkein mullattomissa kivien koloissa, että heitä molempia, miehiä ja katajoita, saattoi pitää toistensa heimolaisina.

Pitkin tietä tuli mäen takaa toisesta kylästä päin nopeasti, sipsuttamalla astuen pieni ontuva ukko, pussia selässään kantaen.

»Herra armahda ja auta», alkoi ukon ääni jo vähästä matkasta kuulua, »millä nyt meinaatte elää, miesparat? Koko kylässä ei ole jyviä muilla kun Siikalahden Mikillä ja Märkäsen vaarilla, ja Varpulan Valeella on vähäsen.»

Hölmö-Tuppu istahti kivelle, suu itkuntapaisessa, mutta samalla hullunkurisesti toisia naurattavassa väärässä. Muutamat suut olivat jo vetäytyneet hymyyn. Hetkisen vaiti oltuaan, jatkoi Hölmö ikäänkuin se olisi aivan tuossa hänen mieleensä pistänyt.

»Siikalahden Mikillä on jumalattoman paljon jyviä ... kyllä sen nyt kelpaa... Tuppu on hyvä tuttu Mikin kanssa...»

»Hääh?» kysyi Siikalahden Mikko ja astui ulos pajasta, kun kuuli nimeänsä mainittavan.

Hölmö hypähti pelästyneen näköisenä.

»Juutina!... no en minä mitään pahaa ole puhunut, eikä sovikaan puhua sellaisen köyhän kerjäläisen, joka höpisee... Mä vaan sanoin, jotta teillä on jyviä, muilla on jos sattuu.»

»Mitä sinä mun jyvistäni?»

»Ei, ei, älkää suuttuko... Mutta kun nuo miehet tuos vain niin laiskana, kädet kahden puolen seisovat, niin mä ajattelin, jotta pitää niille jotain höpistä ... kun sen komian nimen tahtoo saada aina kantaa, jos ei aina puhu. Kuinkahan ne joutavatkin niin laiskana olla nuo miehet. Millä nyt aiotte elää?»

»No, entä sinä itse?» kysyi joku.

»Kyllä, kyllä Jumala Tupusta aina huolen pitää, aina Tuppu on puhtaan leivän syönyt, aina jo. Ei Tupulla ole akkaa eikä kakaroita, kyllä yksinäinen aina elää. Mutta mitä varten sinäkin, Maijan Sameli, otit akan, kun sinä olet niin heikkopuinen työmies?» Hän puhui tämän eräälle nuorelle miehelle, joka seisoj nojallaan aita vasten. Tuppu jatkoi: »Minä kyllä sanoin sulle, että kun hallavuosia tulee, niin kohta on akka ja lapset kopukkatuvas. Mutta sinä et uskonut. Nyt oot jo niin laiha kuin loukun läpi vedetty... Et sinä elä tämän vuoden yli, parasta on, että rupeat ajattelemaan paremman asian päälle, miesparka...»

Miesten täytyi ruveta naureskelemaan, niin surullisen totta kuin se olikin tuon Hölmön juttu, jota hän yhä jatkoi poskiansa taputtaen:

»Tupulla on aina ollut punaiset posket!» Mutta sitten, ikäänkuin leikinlasku olisi ruvennut vaivaamaan hänen omaatuntoansa, hän yhtäkkiä taas muutti muotoa.

»Herra Jumala tätä yötä!»

Siikalahden Mikko, jolle jo alkoi tulla kotohuolet, vei sepän syrjään ja kysyi rautaa tarkoittaen:

»No mitä se nyt maksaa?»

»Parikymmentä penniä.»

»Minä panen muistiin siihen sinun entiseen...»

»Siihenkö velkaan? Mitä siihen näin pienistä, parempi kun antaisit vähän leipää.»

»Noo ... sopisihan se siihen vanhaankin.»

»Joo, mutta et sinä tuon tähden köyhdy... Ei sitä tahdo nyt riittää velkain maksuihin vähääkään, hyvä mies.»

Siikalahti mutisi jotain epäselvää.

»Häh?» kysyi seppä.

»Tuota ... pane nyt sitten mukulat hakemaan ... mutta en minä anna kuin yhden leivän, kyllä se tuollaisesta työstä riittää.»

»Saat kyllä antaa kaksikin, teillä on leivät niin pieniä.»

»Ei ne ole pienempiä kuin muuallakaan... Mitä ne pienempiä olisivat?»

»On ne.»

»Ei olekaan, älä valehtele.»

»Olkoon nyt mitä hyvänsä, mutta saat sinä antaa kaksi, et sinä sillä köyhdy.»

»Kyllä sitä pian köyhtyy, jos jokaiselle antaa mitä kukin tahtoo.»

Kumpainkin jäi äänettömäksi ja nolostuneen näköisenä miettimään. Huomio samalla kiintyi takaisin Tuppuun, joka yhä jaksatti miehille.

»— — — Tulee nälkävuosi, ihmisiä kuolee nälkään, rikkaitakin, ja Tuppu pääsee hautajaisiin ryynipuuropataa sekoittamaan.»

Tuppu huomasi, että Siikalahden Mikko katsoi häneen.

»Kuulkaa isäntä!» Hän meni Mikon ääreen kuiskuttamaan: »Märkäsen Antti-vaari on kipeänä, ja kun se kuolee, niin kyllä minä tulen sitten puuropataa sekoittamaan ... minä jo sanoin emännälle, mutta sanokaa tekin vielä, niin että jos ei Tuppu rupea kuulumaan, niin kyllä mä sitten itse tulen.»

Siikalahden Mikko päästi oikein sydämellisen naurun, joka vaikutti sen, että toisten miesten suut menivät melkein entistä totisemmiksi. Mutta Mikko oli jostakin syystä saanut taasen kiinni kerskailuhalustaan, joka usein ilmeni luonnottomana iloisuutena, silloin kun toisilla oli huolta ja sydämen ahdistusta. Kun nikkari Esa samassa tuli mökiltänsä polkua pitkin käyden ja aikoi pysähtymättä jatkaa matkaansa, huusi Mikko iloisella, nauravalla äänellä:

»Mihinkä nikkarilla on kiire? Mitä nyt kuuluu?»

»Ei mitään.»

»Hoo! No ei suinkaan nyt taida kovin kiireitä nikkarintöitäkään olla?»

Esa, joka ei juuri mielellään ollut tehnyt Mikolle töitä, otti tuon pistelemiseksi ja keskeytti, ennenkuin Mikko ehti jatkaa:

»No olisko se sinulle sitten niin helvetin hauskaa, jos ei mulla olisi työtä?»

Nyt miesjoukko melkein yhteen ääneen nauraa hörähti, pilkallisesti katsellen Siikalahden isäntää.

Tumma puna nousi Esan poskille, kun hän tuota sanoen säkenöivin katsein mittaili Mikkoa. Mutta tämä ei hätäillyt.

»Mitäs mun nyt niin mieleenikään», virkahti hän kaksimielisesti.

»Mitä sitten tarkoitat? Minä olen köyhä, mutta sulta en ainakaan ikänä kerjää, sen jumal'auta saat

uskoa, jos tahdot!»

Ja ikäänkuin Esan puheet olisivat nostaneet uhkaa ja itseluottamusta toisissakin karkoittui heidän silmistään vähitellen tuo alakuloisuuteen vivahtava, synkkämielinen ilme, ja sijaan tuli toinen, jyrkkä ja uhallinen.

Mutta Mikolle tuli kotikiire. »No pane sitten mukulat hakemaan, saat ne kaksi», sanoi hän sepälle ja, lähti oikaisemaan yli mäen, välttääksensä yhteistä matkaa Esan kanssa.

»Perkeleen kitupiikki!» virkahti Esa Mikon mentyä, sylkäisi mustan tupakansylen ja lähti omaa tietänsä. Mikon poistuttua alkoivat muutkin häntä panetella ja noitua tavalla, joka ilmaisi mökkiläisten yleistä vihaa häntä kohtaan. Mutta kun useilla oli hänelle pikkuisia, menneentalvellisia syömävelkoja, niin se lie pitänyt heidän kielensä Mikon läsnäollessa aisoissa.

Tuppu oli istunut hiljaa kuin myyrä loppukohtauksen ajan. Mutta nyt hän otti pussin selkäänsä ja itsekseen puhellen: »Ei maar, en minä jouda tässä loritella. Vaikka Tuppu on hullu, ei se ole laiska, ja laiskan ei pidä leipäänsä syömän», lähti hänkin pois.

Kylästä rupesi tulemaan karjalaumoja. Elukat kulkivat vastahakoisesti paimenten edellä, seisahtivat tuontuostakin, kohottivat turpaansa ylös ja päästivät haikean, tyytymättömän mölinän. Härkä ja sonnimullikat, ikäänkuin ihmetellen lehmäin laulutulta, katselivat niitä oudostellen ja lonisivat yhteen ääneen. Paimenet juoksivat kengittä elukoita omilta teiltään kostaen, meluten, kiljuen ja piiskaten. Lammaslaumat saivat vapaasti hajota mäkiin, mutta siellä vuonat vilusta väristen virittivät valituksiaan omalla nuotillaan ottaen osaa yhteiseen kuoroon. Emät ne nutustivat ahkerasti lyhyttä ruohontynkää, möngelsivät sitä suussaan aivan kuin mauttomuuden tähden olisi tehnyt mieli sylkäistä pois.

Ja ihmiset kaikkialla kävelivät joutilaina kuin pyhänä, kasvoilla vain ei ollut tuota pyhäistä, levollista, nauttivaa ilmettä. Pilvinen taivas, surullinen maa, kuoleman käsiin kesken joutunut luonto, ne nostattivat sumupilviä ihmisten otsille ja saivat aikaan raskaita kyynelsateita.

### **XIII.**

Nimismies Grönberg ei ollut nukkunut viime yönä silmäntäyttä. Vasta aamulla 7 tienoissa oikaisi hän itsensä vuoteelle aikeessa hiukan nukahtaa, ennenkuin lähtisi pitäjälle toimituksiin, joita tälle päivälle oli satuttu määräämään useampia.

Hän kuuli raollaan olevasta ovesta, että keittiössä joku kyseli häntä, mutta piika selitti hänen juurikään menneen levolle, »kun oli koko yön valvonut ja kävellyt ulkona», ja käski vieraan istua odottamaan. Mutta kun häntä ei unettanutkaan, nousi hän ja meni keittiöön katsomaan. Siellä istui Karhun Esa.

Mentiin kamariin.

»Mitä asiaa olisi?»

Esa seisoj ovipielessä, huulet jo liikkuiivat, mutta kuitenkin piti yskiä pari kertaa ennenkuin sieltä tuli sanoja.

»Niin ... minä olen tuumannut että ... jos vallesmanni vielä tarvitsisi renkiä, niin minä nyt tulisin.»

Kaikki tuo tuli niin harvakseen kuin Esan olisi täytynyt pakottaa ulos jokainen sana aivan erikoisilla ponnistuksilla. Grönberg katseli häntä vakavasti, ja Esalle näytti olevan tuskallista seisoa siinä. Hän koetti edes rykiä karaistakseen itseänsä.

»Vai niin», virkkoi Grönberg hetkellisen vaitiolon perästä, »kyllä minulla jo on renki pestattuna, mutta...»

»No ei sitten...» Esa jo liikahti lähteäksensä.

»Älä nyt mene, istu.»

Esa ei kuitenkaan istunut, mutta paikalleen hän jäi.

»Mitä sinä tahtoisit palkkaa?»

»Mutta jos teillä on renki pestattuna, niin... En minä toisen eteen.»

»En minä sitä tarkoittanutkaan, mutta sille toiselle olisi toinenkin paikka.»

»Saisko se sen?»

»Kyllä.»

»No sitten. Mitä nimismies itse nyt katsoisi kohtuulliseksi palkaksi?»

Esa kysyi tuota niin arasti, että se melkein kuulosti huokaukselta.

»Hjaa... Kesällä lupasin muistaakseni sataviisikymmentä. Mutta nyt on toinen aika.»

»Minä en niin paljoa pyydäkään.»

Grönberg katseli nyt hiukan kummissansa Esaa.

»Täytyy mennä melkein puolet alaspäin», sanoi hän arasti.

»Seitsemänkymmentä viisi markkaako?»

»Jaa ... sinne päin.»

Oltiin vai. Esa pyöritteli lakkia kädesssä.

»Tuota», alkoi hän, mutta siitä ei tahtonut tulla mitään. »Tuota ... minä olen ajatellut ... että kun teillä varmaan tullaan tänäkin talvena syömään petutonta leipää, niin ... tuota ... enkö minä saisi ainakin joskus leipäosaani kotiin lapsilleni... (Tässä syntyi pitempi äänettömyys, sillä Esa nieleskeli ja Grönberg kuunteli henkeä vetämättä.) Minä itse söisin sitten täällä kotoani tuotua sekaleipää, sillä...»

Esan ääni sortui, hän pyyhkäisi lakinperällä nopeasti poskille vierivät kyneleet.

»Onko sinulla monta lasta?» kysyi Grönberg hiljaa.

»Kaksi.»

»Joko olette syöneet sekaleipää?»

»Ei, mutta kyllä se nyt näyttää siltä, että talven päälle täytyy.»

»Niin», sanoi Grönberg vastaten Esan äskeiseen kysymykseen, »kyllä saat sen leivän suhteen tehdä miten itse tahdot.»

»Kiitoksia.»

Oltiin hiljaa. Esa hankkiusi pois, mutta tahtoi vielä selittää:

»Minulla on sellainen, kummallinen luonto, että ... pian minä suutun ja pian itken.»

Nimismies antoi Esalle vähän pestirahaa, jonka saatuaan tämä poistui. Jäätyään yksin katseli hän ikkunapielestä vielä Esan perään, raskas ilme valvoneissa, veristävässä silmissään.

Vähän myöhemmin saapui lautamies, jonka oli määrä lähteä nimismiehen mukaan pitäjälle, ja pian istuttiin rattailla.

Kuura peitti vielä maata yltyleensä aivan kuin lumikerros. Kerjäläisiä oli kyllä viime vuosina kiertänyt täälläkin huomattavammassa määrässä, mutta kun he nyt maantiellä niitä useampiakin sivuuttivat, koski niiden näkeminen Grönbergiin vielä erikoisemmalla tavalla kuin muulloin. Säälän tunne oli syvempi ja velvoittavampi. Sitäpaitsi ulosmittaus ja ryöstötoimitukset nyt painoivat raskaasti mieltä. Kauhean viimeöisen tuhon vuoksi ovat ihmisten mielet muutenkin murheen ja epätoivon murtamina. Lain ja oikeuden nimessä on hänen velvollisuutensa vierittää vielä raskaat lisäpainot monenkin perheen sydämille... Miksi olivatkaan toimitukset sattuneet nyt juuri tälle päivälle?...

Synkeänä, kapinoiden velvollisuuksiensa vastaan ajoi hän kumppanilleen sanaakaan puhumatta. Mutta tämäpä katkaisi äänettömyyden:

»Kuinka monta toimitusta herra nimismiehellä on tänä päivänä?»

Viisihän niitä oli, kolme ulosmittausta ja kaksi huutokauppaa.

»Sinne Siikalahden kyläänkö nyt ensimmäisenä ajetaan?»

»Sinne.»

Puhe ei tahtonut sujua. Vähän ajan kuluttua Grönberg itsestään alkoi:

»Meidän \*täytyy\* luultavasti toimittaa paljon ulosmittauksia tänä talvena.»

Lautamies ravisti päätään:

»Kyllä, arvattavasti hyvin paljon, ihmiset kun alkavat jo syksystä olla niin kovin ahtaalla ja ... tämä yö teki nyt lopun, niin että ... mikä siinä oikein tulleeekaan neuvoksi.»

Grönberg johtui kysymään:

»Onko lautamies paljon takauksissa kiinni?»

»Onpahan niihin tullut mentyä.»

Äänestä kuuli kyllä, että asian ajattelemisenkin tuskastutti.

Ajettiin Kuivasen pihaan. Likitienoilla oli Siikalahden Mikko jo odotellut ja yhtyi nyt joukkoon tupaan mennessä.

Kun tultiin sisään, puki emäntä paraillaan rikkinäisiä kenkiä lapsen jalkoihin, piika ajoi pieniä, ruuppaisia perunoita vatiin. Nimismiehen tervehdykseen ei kukaan mitään vastannut. Kaikkialla, lattialla ja penkeillä, oli niin paljon yhtä ja toista, aina perunakuokasta ja hevosloimesta kahvikuppeihin ja silkkihuiviin asti, ettei tahtonut jalka jakautua. Kun ei emäntä käskenyt istumaan, heitti piika perunavatinsa pöydälle, kävi sysäämässä penkiltä vaatteita ja kamaa kokoon, pyyhkäisi siten paljastunutta rahia rievulla ja käski istumaan.

Mutta kenelläkään ei ollut siihen aikaa eikä halua. Nimismies alkoi selittää emännälle, että hänellä olisi täällä ulosmittaus Siikalahden saatavista, jotka kolmen eri velkakirjan mukaan tekevät yhteensä 156 markkaa korkoineen, ja kysyi, eikö emännällä ole rahaa maksaa niitä.

Emäntä laskeusi käsiensä päälle pöydälle ja rupesi itkemään. Hän itki niin haikeasti, niin katkerasti, että lapset, toinen toisensa jälkeen rupesivat tekemään samaa. Grönberg kyllä tunsu, miten huonossa maineessa talon emäntäkin oli, isännästä puhumattakaan, joka nyt istui linnassa, mutta sittenkin katsellessa noita turvattomia, syyttömiä lapsia, tietäessä, että talo kokonaisuudessaan kaikkine tavaroineen nyt pian olisi pantava vasaran nenään velkojain tyydyttämiseksi, jotka ilman epäilystä rientävät kaikki saatavansa perimään »kun kauhut ovat linnassa», valtasi hänet syvä säälintunne. Astuen emännän luokse koetti hän tätä lohduttaa sillä, ettei \*tämä asia\* nyt niin suuri ole, että sitä niin kovasti tarvitsisi surra, ettei hän kirjoita talon kaikkia lehmiäkään, ei molempia hevosia, vaan koettaa menetellä niin sopivaisuuden mukaan kuin suinkin mahdollista.

Lapset pelkäsivät Grönbergiä ja huusivat yhä kovemmin.

Emäntä alkoi itkunsa seasta puhua. Hän sanoi kyllä tietävänsä sen, että hänellä joukkoinensa on maantie edessä ennen pitkää. Syytti Ellaa ja sanoi, että se on Karin Vennun joukossa juonut omansa ja hänen perintönsä. Kyllä heillä omaisuutta on ollut, eikä tässä syyttä köyhiä olla. Aikaa sitten oli hän ennustanut tällaista loppua. Jumalan käsi oli nyt pudonnut päälle hirmuisena ja rankaisevana. Mutta minkä tähden Jumala rankaisee syyttömiä lapsiraukkoja? — sitä ei hän ymmärtänyt.

Siikalahden Mikon oli alussa, kun emäntä itkemään rupesi, tehnyt mieli ruveta selvittämään tälle, että olisi ollut mukavampi jo ennen murehtia, että tässä onkin eletty aivan niinkuin viimeistä päivää ja että kyllä emäntä on ollut aivan samanlainen kuin isäntäkin. Mutta kun ei Sanna sanallakaan syyttänyt häntä, ei muita, Ellan selkään vaan syyt sysäsi, kun sen itku oli niin katkeraa ja nähtävästi pulppusi ulos murtuneesta sydäimestä, ei Mikkokaan puhunut pahaa sanaa.

Hiljaisina, surullisen mielialan vallitessa, toimittivat he kirjoituksen, merkiten kolme lehmää — neljäs jätettiin taloon — ja toisen hevosen nimismiehen kirjoihin. Se käytiin vielä emännälle ilmoittamassa ja lähdettiin pois.

Nyt ajettiin mökkiläismäelle. Siellä oli myytävä Tuomi Kustaan lehmä Siikalahden Mikon saatavasta. Mikko käveli nimismiehen rattaitten vieressä ja kertoi, että ei hän olisi tältä Kustaalta hakenutkaan saatavaansa, mutta kun se oli häntä niin hävyttömästi haukkunut erään kerran tässä kesällä, kun hän, siitä »vain kauniisti muistutti». Hän suuttui ja pani hakemukseen.

Jos Mikko olisi osannut aavistaa, että se hymy, joka oli nimismiehen huulilla, tulkitsti halveksimista ja ylenkatsetta, ei hän varmaankaan olisi juttuansa ja syitänsä niin seikkaperäisesti kertonut. Mutta hän luuli hymyn merkitsevän vallan toista ja siinä innossa hän, kun päästiin Kustaan mökin kohdalle, sanoi:

»Ei niiden sellaisten köyhäin ja työväen sovi antaa silmille lentää, niitä pitää vähän nöyryyttää ja opettaa niin että... No, kyllä ne saavat tänä vuotena nenäänsä, saavat jo!»

Nimismies pysäytti hevosensa kujalle ja antoi lautamiehen sitoa sen kiinni vieressä olevaan aitaan. Siitä he kävelivät soukkaa käymäpolkua Tuomi-Kustaan mökille, jonka luona kivillä istuskeli jo muutamia ihmisiä.

Grönberg meni tupaan. Esiriputtomassa sängyssä makasi nuorenpuoleinen vaimo ja itki. Köyhyys irvisti joka nurkasta.

Vaimo oli nuori, eikä ruma. Puna nousi hänen poskilleen, kun nimismies astui sisään. Hämillään suunnitti äiti katseensa äsken syntyneeseen pienokaiseen, joka makasi hänen vieressään. Tuolilla sängyn luona istui Karhun Esan Liisa, reipas, hyvännäköinen eukko, ruumistansa huojutellen, ja suhditti kahta vanhempaa lasta, jotka taistellen jonkun mitättömän kapineen omistus-oikeudesta kinailivat pöydän luona. Muuten tuvassa oikeastaan ei ollut paljon mitään.

Nimismiestä liikutti.

»Teillä on pieni lapsi, — äsken syntynyt?» kysyi hän.

Niin oli, neljän vuorokauden vanha, ja hän, äiti, oli niin heikko, ettei ollut kyennyt nousemaan.

Missä mies oli? — Eiköhän se siellä ulkona? juuri hän tässä oli... Vaimo silmäili ikkunoihin päin, ja Esan Liisa, joka näytti hyvin tomeralta ja toimelliselta, nousi ilmoittaen, että hän menee sitä katsomaan. Mutta ovella seisahti, kääntyi nimismiehen puoleen, niiasi nöyrästi ja kuiskasi punastuen jotain. Grönberg ei kuullut, minkä vuoksi hän kumartui likemmäksi ja kuuli mitä tämä kuiskutti. Sen johdosta nimismies hiukan nyökäytti päätänsä ja lähti ulos.

Tuo samainen nikkari-Esan vaimo talutti navetasta punakirjavan sarvipäähelmän. Muutamia huutajia kerääntyi sen ympärille tarkastelemaan.

»Laihapa se olikin!... ei ole antanut ruokaa sitten kun kirjoitettiin», kuului Siikalahden Mikon tuttu ääni. Ja toimessaan läheni hän lehmää tarkastelemaan ja tutkimaan.

»No, mitä tarjotaan tuosta koutikosta sitten?» kysyy nimismies.

»Koutikosta kylläkin!» naureskelee Siikalahden Mikko. »Pahus, kun olet laihduttanut ja piinannut tuota elukkaa sitten kun se kirjoitettiin», sanoi hän navetan seinustaa vasten nojailevalle miehelle, joka siis oli lehmän omistaja, Tuomi-Kustaa. Kustaan otsalla väreili ensinnä jonkunlainen kuohahtanut ilme, mutta kohta se muuttui ivalliseksi.

»Olisitko tuota sinäkään lihottanut?» arveli.

Mutta Mikko ei enää kuullut, sillä hän oli takertunut lehmää huutamaan. Ja Esan Liisa, joka piteli lehmää kytkeystä, lisäili aina markan Mikon markan päälle, oli tomeran näköinen ja toimitteli rehevää. Se näkyi nostattavan Mikon aatamia.

»Karhun Esan Liisapa se näkyy aikovan saada lehmän», sanelivat akat. Ja kun alettiin mennä yli 15 markasta, silloin jo näki, että Siikalahden Mikko ei ajatellut ystävällisiä ajatuksia Esan Liisasta. Kun hän lisäsi 16:nneen markkansa, ilmeni hänen suupieleensä ahneuden piirre hyvin selvänä. Liisan oli 17:s.

Kun ruvettiin menemään yli 20:n, alkoi Liisa nähtävästi hätäillä, hapuillen ja epävarmana käänsi hän katseensa tuonne kivellet, missä parin muun naisen kera istui Märkäsen Annikka. Mutta sittenpä hän kohta reipastuikin.

»Olkoon viisikolmatta!»

»Kolmas kerta.» Nimismies löi puupalikalla kytkeyn kantaan.

»Ei», väitti Siikalahden Mikko, »vallesmanni löi kesken. Minä olisin vielä lisännyt. Pitää ottaa ylös.»

Grönberg käänsi hänelle selkensä ja Liisa veti lehmää navettaan.

»Liisa sai lehmän», sanoivat.

Mutta kun Liisa tuli navetasta, pyyhiskeli hän silmiänsä. Liisan käy sääliksi viedä toisilta ainoata lehmää, arvelivat.

»Sinnekö jätät? Etkö viekään kotiisi?» kyselivät.

Mutta Liisa meni navetan taakse, ja sinne Märkäsen Annikkakin meni. Ja kun Liisa tuli takaisin, vei



hän rahat nimismiehen käteen. Ympäriällä seisovista muutamat olivat peränneet siksi tarkoin, että kuiskeena pian levisi tieto, että Liisa olikin lehmän huutanut Märkäsen Annikalle, joka sen nyt maksoi ja jätti Kustaalle. Syykin ymmärrettiin. Kustaan akka oli ollut Märkäsessä piikana monta vuotta ja Annikalla oli sen kanssa hyvät välit. Kun siinä sitten Annikkaa ruvettiin peräilemään, että mihin se meni, oli hän jo tiehensä juossut. Mutta kun hidaslautontoinen Kustaa ehti asian oikean laidan käsittää, käveli hän sanaa sanomatta navetan vieressä olevaan heinäsuojaan, toi sieltä sylillisen nevaheiniä ja vei kirjukan eteen. Posket vavahtelivat liikutuksesta, kun lähti tupaan tapauksesta akalle kertomaan.

Mutta Siikalahden Mikko paneskeli ja hyhkyy itsekseen, väänsi kiukkuisesti mälliä poskessaan ja lähenei vielä nimismiestä, joka oli lähdössä.

»Tuleeko se saatavani nyt täyteen tuosta?»

»Ja jos jäisit paria, kolmea markkaa vaille?»

»Kyllä sitä tarvitsisi omansa saada tällaisina aikoina... Onpa siellä heiniäkin, joita olisi sopinut ja olisin minä vielä lisännyt sen lehmänkin hintaan.»

»Voi sinua, voi sinua», äänsi nimismies ja lähti kävelemään pois päin. Ihmiset olivat jo hajonneet. Mikko sieltä kaikkein viimeisenä poistui katkerat ajatukset mielessä. Tällaiset pienet vastoinkäymiset ja toisten halveksimiset häntä eivät masentaneet, ne kiukuttivat. Hän tunsikin ihmisiä vihaavansa oikein todenteolla. Synkeästi katsellen saapui hän tielle samassa kuin lautamies juoksi takaisin hakemaan ruoskaa, joka oli unohtunut siihen, missä hevonen oli ollut kiinni.

»Onko vielä muita huutokauppoja tänään?» kysyi Mikko.

»On. Etkö sitten ole kuullut, että Kariniemen Matin talokin tänään myödään? Lähde huutamaan.»

»Ohoo! Vai niin!» Mikko oikein vilkkaasti huudahti, ja mieli näkyi paremmaksi menevän. Hän aikoi sanoa sille lautamiehelle vielä, että niitä taitaa tulla oikein runsaasti myytäväksi taloja tänä talvena, mutta ei enää ehtinyt, kun tämä juoksi pois.

»Vai jo se meni Kariniemikin vieraalle», pakisi hän itsekseen. Ja vähän ajan kuluttua, ihastuneena lyöden reiteensä:

»Ai saakeli! Siinä saa taas Hautalan Jannekin housuillensa!»

Nyt oli jo katse muuttunut iloisemmaksi. Kaivaen piipusta tuhkat poskeensa älähti hän vielä:

»Saapa nähdä, kuinka Jannen käy tänä talvena.»

Hymyilystä näki, miten Mikko otaksui sen käyvän, ja vielä paremmin siitä, että hän alkoi suurilla pieksuillaan yhä lujemmin mossautella. Kun Mikolla nyt oli jotain niin innostavaa mielessä, paineli hän jalkojaan lujemmin maahan. Hänestä tuntui, että niin varmallalla pohjalla oleva mies saisi painaa hiukan enemmänkin... Sylki ja alkoi viheltää.

## XIV.

Yleisen hädän ja puutteen kasvaessa oli kunnan jo ollut pakko loppukesällä perustaa muutamiin kyläkuntiin yleisiä ruokalaitoksia, missä kunnan varoista keitettiin velliä ja leivottiin leipiä, joita ilmaiseksi jaettiin suurimmassa hädässä oleville, oman kunnan köyhille. Jäkälöitä kerättiin ahkerasti, missä niitä vain suinkin saatiin. Petäjiä kaikkialla kuorittiin leipäaineiksi.

Tuli syksy ja aikainen talvi. Perunoita oli saatu muutamin paikoin kohtalaisesti hyvin. Mutta kun viljavarat jo edellisinä vuosina olivat monilta talollisiltakin typpi tarkkaan huvenneet, täytyi perunoita jo syksystä ruveta käyttämään leipäaineiksi, joten saattoi jo edeltäpäin arvata, että viimeisetkin mukulat olisivat jo syötynä, ennenkuin päästään puoli-talveenkaan. Meren rannikoilla keksittiin sarain juuret oivallisiksi leipäaineiksi. Kun ne kuivattiin ja jauhettiin, saatiin niistä imelän makuisia jauhoja. Monien penikulmien päästä matkustettiin rannikolle, missä jäätiköllä päivittäin oli kuin markkinat. Laajoista avannoista harattiin rautahaaruilla juuret ylös. Ja kun kuorma saatiin kotiin ja uunissa kuivattiin, jyrivät lapset juuria aivan kuin makeisia, riemuiten niiden »herkullisesta mausta.»

Keittolaitoksia, joita alettiin nimittää \*kopukoiksi\*, täytyi talven tultua yhä lisätä. Lukuisat köyhät perheet joutuivat kohtuullisen ravinnon puutteessa, usein isän taikka äidin kuoleman johdosta, siihen

tilaan, etteivät kyenneet enää itse lämmitystarpeitakaan hankkimaan, joten heitä täytyi sijoittaa asumaan keittotaloihin. Kun se tapa kerran tuli alkuun, siirtyivät sinne monet vanhukset väsyneinä, monet vanhemmat lapsineen sairaina, ja niiden lisäksi laiskurit, joilla vielä olisi ollut käytettävänä ansaitsemiseen kunnan tarjoamia apu-työkeinoja, mutta ei ollut halua niihin ryhtyä, koska heillä oli tietona, että »vaivaisapua pitää saada ilmaiseksi». Sillä tavalla muodostuivat nämä »kopukat» taudin pesiksi, joissa nälkätauti ja poltetauti alkoivat aivan erikoisella tavalla raivota. Kun velliä, samoin kuin leipääkin täytyi jo syksystä alkaen kaikenlaisilla apuaineilla jatkaa, ja kun asiantuntemattomina apuaineitten sopivaisuutta terveydellisessä suhteessa ei osattu huomioon ottaa, oli siinä tietysti ensimmäinen syy sairauteen. Senlisäksi siivottomuus aiheutti kopukkahuoneisiin myrkyllisen ilman. Jauhoja riitti vähän velliin, vielä vähemmän leipään. Köyhäin kesken levisi juoruja, että keittolaitosten hoitajat käyttävät tilaisuutta hyväkseen ja syövät väkineen itsekin pitäjän viljaa. Köyhillä kehrutettiin, kudotettiin, teetettiin astioita, kauhoja, lusikoita, rekiä y. m., joista hoitokomitean jäsenet antoivat maksuksi leipiä, jauhoja ja joskus rahaakin. Palkkio sellaisista valmisteista oli pieni. Ja kun joku sai mielestensä kovin mitättömän vähän, syytti hän komitean jäseniä hävyttömyydestä, petoksesta, köyhäin omaisuuden varastamisesta. Semmoiset seikat ja juorut synnyttivät myrkyllistä katkeramielisyyttä. Jos joku hoitokomitean vähemmin onnistunut jäsen olisikin ollut sellaiseen pienemmässä määrässä syyllinen, olivat parjaukset monin kerroin kuitenkin liioiteltuja; sen lisäksi saivat syyttömät kärsiä syyllisten tähden. Varmaa on, että useimmat siinä toimesta olevat uhratessaan aikaansa, varojansa ja voimiansa yleisen hädän lievittämiseksi osoittivat alttiutta, jolle osanotto yhteisiin harrastuksiin parempina aikoina tuskin voi \*rakkaudessa\* vertoja vetää. Sillä varkaudesta, kavaltamisesta, vieläpä köyhäin keitosten myrkyttämisestäkin epäillyissä täytyi olla velvollisuudentuntoa ja rakkautta, kun he sillä tavoin syytettyinä yhä saattoivat ponnistella syyttäjien hädän lievittämiseksi.

Pitäjän omat viljavarat loppuivat alkutalvesta. Kruunulta oli pyydetty ja saatu jo velaksi, lahjaksikin, mutta ne hupenivat jokaisen mielestä ihmeteltävän nopeasti. Yhä vaan tarvittiin uusia. Kruununkin viljat uhkasivat loppua. Kaupungin kauppiaitten viljavarat loppuivat. Pietarin viljamakasiineista erotti rahdin ajoihin tottumaton pohjalaista melkein voittamaton matka. Kyllä senkin matkan muutamat voittivat, mutta se vilja maksoi rahaa!

Näin ollen täytyi kopukoissa keitosten ja leivosten huonontua. Yleisissä töissä, joista huomattavin oli hautumaan kaivu, täytyi palkkojen, joita jauhoilla maksettiin, yhä pienentyä.

Monilukuisia talollisia joutui vararikkoon ja mieron-tielle. Kaikki luotto kerrassaan hävisi.

Kuolevaisuusprosentti nousi nousemistaan. Sunnuntaisin haudattiin 20—30 ruumista pitäjässä, jonka väkiluku nousi 4—5 tuhanteen. Moni tuntematon mieronkulkija, entinen upea talollinen, köyhän mökkiläisen kanssa sai hautauksen sellaisessa joukossa usein kenenkään tietämättä kuka hän on.

Vaikka kuulutuksella kirkoissa oli kielletty köyhiä lähtemästä kerjuulle toisiin pitäjiin, täytyi kiellon pakostakin jäädä kuolleeksi kirjaimeksi. Mitä välittivät nälkäiset ihmiset, jos saivatkin vankikyydin! Saihan silloin edes yöpaikoissa leipää. Niinpä virtailikin niitä ristiin rastiin Etelä-Pohjanmaan suomalaisissa pitäjissä, useimmat tullen sisämaasta päin, missä puute oli vielä suurempi ja tuntuvampi. Niitä olisi saanut pitäjän voimalla kyyditä, jos kaikkia olisi tahdottu kotipaikoilleen palauttaa.

Inhimilliset tunteet ja käsitteet muuttuivat ihmeteltävässä määrässä. Toinen nälkäinen saattoi katsella toisen kuolemaa hetyttämättä. Oma kuolemaansa harva ajatteli ollenkaan sillä tavalla kuin tavallisissa oloissa. Sitä ei aina pidetty edes helpotuksena ja pelastuksena kärsimyksistä, enemmän vaan kuin jonain tavallisena talon muuttona, jota ei edeltäpäin viitsinyt sen enempää ajatella. Rajaton yhtäkaikkisuus ja välinpitämättömyys oli tullut aivan yleiseksi. Inhimillinen olemus, ihminen ajattelevana olentona, näytti ikäänkuin vähitellen haihtuvan, häviävän ja katoavan ruumiista jo ennen kuin kuolema tuli ja korjasi pois.

Oli maaliskuu. Siikalahden Mikko oli taas palaamassa Stoltin luota, jossa hän viime aikoina oli alkanut yhä ahkerammin käydä. Nyt oli oluttehtaan hirsiiä jo ruvettu ajamaan Siikalahden pellolle jokirannalle, mihin se aiottiin rakentaa, joten puuha nyt oli joutunut julkiseksi.

Mikon luottamus omiin voimiinsa oli tämän vuoden kuluessa paljon kasvanut. Se seikka häntä aina hiljaisesti harmitti, ettei häntä valittu vaivashoitokomiteaan. Näyttääksensä kykyänsä siihen arvosteli hän usein komitean jäsenten toimenpiteitä, puhui paljon enemmän ja ystävällisemmin köyhäin kanssa kuin ennen. Hän saavuttikin tarkoituksensa: köyhät rupesivat pitämään Mikkoa miehenä, jolla olisi kykyä ja halua vaikuttaa parhaimmalla tavalla hoitokomiteassa. Esteenä hänen valitsemiselleen oli vain se, etteivät nuo, jotka olivat aina kaikessa tottuneet olemaan päältäpäsmäreinä, vaikuttaneet Mikon vaalin hyväksi.

Hän itse ajatteli todellakin samaa. Se sapetti häntä kovin, että miehet, joilla tuskin enää oli mitään \*omaa\*, saivat olla sellaisissa kunniatoimissa. Mutta samalla hän jonkinlaisella vaistomaisella tyydytyksellä tunsi olevansa tulevaisuuden mies.

Stoltin ja Mikon suhde oli muuttunut Mikolle varsin mieluisaksi, hän kun oli jo pari kertaa tämän talven kuluessa joutunut lainaamaan Stoltille rahaa. Hän ei enää liiaksi kumarrellut Stoltia, vaan kohteli jonkinlaisella yhdenarvoisuuden tunteella.

Stolt kuului vaivaisapukomiteaan. Tänäpäin oli Mikko hänelle siitä pisteltyt, ihmeteltyt, että mihin ne jauhot joutuvat, kun niitä niin niukasti köyhillekin annetaan, ja sanonut suoraan, että yleisesti luullaan, että komitean jäsenet itsekin niistä puuronsa keittävät, — vaikka ei kapteenia epäillä, oli hän selittänyt. Kapteeni kyllä tiesi, että häntä muiden muassa epäillään, ja suuttui. Mikko selitti, ettei hän sillä puheellaan mitään pahaa tarkoittanut, mutta hän puhui sitä mitä oli kuullut köyhäin puhuvan heidänkin kylällä; kylän kopukka oli Hautalassa, josta ne raukat aina tulivat heille nälissään valittamaan.

Kiivaita sanoja vaihdettiin ja erottiin. Mikkoa kovin huvitti, että oli saanut »sitä herraakin pureskella», kuten hän itse kotiin päin ajellessaan mielihyvissään itseksensä virkkoi. Hän laski siinä, että jollei tämä olisi toivonut juuri hänen, Siikalahden Mikon, avulla pääsevänsä omistamaan puolta oluttehdasta, niin varmaan se olisi kimppuun käynyt ja ulos ajanut. Mielissään vihelteli hän hiljaa.

Matka jatkui. Yhä pyörivät ajatukset saman asian ympärillä. Vihoissaan hän kerran oikein ääneen ihmetteli sitä, että jotkut pöllöpäät saattavat vielä uskoa sitäkin, että ne hoitomiehet eivät ollenkaan ottaisi pitäjän jauhoja, vaikka ei kenenkään silmä heitä vartioimassa ole. Hän ei kumminkaan usko! Veroitetaan ja kannetaan sitten vain niiltä, joilla on, niin että kohta tässä saa viedä ruistynnyrin joka viikko.

Valtaavat lumituiskut olivat nujuttaneet tielle korkeita, paksuja lumikinoksia, tie oli melkein tukossa. Mikon täytyi ajaa hiljakseen, joten hänellä oli kylliksi aikaa miettiä, suuttua asiasta toisensa perään, Tie kulki metsän läpi. Mahtava kuusikko teki juhlallisen, unettavan vaikutuksen Mikkoon. Kun hevonen käveli, alkoi Mikko torkkua.

Hän säpsähti, kun hevonen äkkiä hypähti tien viereen ja rupesi kuorsaamaan. Päästyään tolkulle äkkäsi hän tienvieressä kinoksessa ihmisen suullaan makaamassa. Mikko räiskäytti ohjaksilla hevosta ja ajoi edelleen. Mutta kohta muutaman sylen päässä hän kuitenkin jälleen pidätti ja katsoi taaksensa. Rääsyinen miespuolinen olento se siinä kinoksessa yhä makasi hievahtamatta. Mikko antoi hevosen seisoa, nousi reestä, laski koiraturkkinsa kauluksen alas ja näytti miettivän. Siinä tuli hän huomanneeksi, että on hyvin kylmä. Matkaa likimpiin ihmisasuntoihin oli pari vanhaa virstaa.

Hän näytti hyvin epävarmalta, mitä tässä oikein tekisi, kun istui takaisin rekeen. Ikäänkuin puoliksi kieltäen, puoliksi käskien äänsi hän hevoselle:

»Soo...»

Hevonen lähti. Mutta samassa pistäysi tien mutkasta näköpiiriin joukko kerjäläisiä. Silmänräpäyksessä teki Mikko toisen päätöksen, käänsi hevosensa takaisin ja ajoi kinoksessa makaavan luokse. Hevonen korskui, pelkäsi, eikä tahtonut pidättyä seisomaan, kun isäntä nousi reestä ja rupesi kääntelemään kinoksessa makaavaa. Se oli vanha mies, kovin heikoissa vaatteissa. Sauva oli vielä kädessä. Suusta oli tullut hiukan verta, mikä oli jo ehtinyt melkein jääksi kylmettyä.

Mitä tehdä? Henki oli varmaan lähtenyt jo useita tunteja sitten. Jollei olisi tuossa ollut noita eläviä kerjäläisiä, olisi Mikko jättänyt siihen, mutta nyt ei tahtonut iletä.

Kerjäläiset ehtivät paikalle.

»Onko se kuollut?» kysyi joku, jolla itsellä ei näyttänyt olevan pitkiä aikoja jälellä.

»Kuollutpa näkyy olevan, pitäneekö viedä kirkolle?» Mikko päätä kynsien arveli. Pari poikasta potki kuollutta äijää sääriin.

»Kuollut se on», sanoivat. Vaimo, jolla oli kelkka, istui siihen lepäämään eikä tullut edes katsomaan. Tapaus ei näkynyt häneen ollenkaan koskevan.

»Mistä lie tuokin?» arveli mies.

Kukaan ei sanonut siihen mitään. Mies lähti taivaltamaan, sitten pojat, ja vihdoin vaimo, muutama syli väliä aina jokaisella.

»Olisitte saaneet pitää tätä hevosta niin kauan, että minä saisin sen rekeen», huusi Mikko perään. Kukaan ei aluksi kääntänyt päätänsäkään. Mutta sitten suurempi poika palasi ja kysyi: »Olisiko teillä leipää?»

Mikosta tuntui tuo kysymys juuri tällä hetkellä, ja sillä äänellä lausuttuna kuin poika sen sanoi, niin kummallisesti vaikuttavan tuolla sisässä, että hän sanaa sanomatta kaivoi reen pohjalta hevosen

apeleivän. Silmänräpäyksessä nousi pojan luisille poskille punaa, silmistä iski intohimoinen välähdys, kun hän hyökkäsi kiinni leipään, jonka Mikko aikoi taittaa. Tämä ei osannut olla varuillaan. Poika sai leivän, pisti sen nutturansa alle ja lähti juoksemaan. Mikko kirosi, huusi, mutta poika juoksi vaan. Äiti, jonka ohitse poika ensin pääsi, ymmärsi puuhassa olevan jotain tavatonta ja huusi:

»Pekka! Saitko sinä leipää?»

Pekka ei vastannut mitään, juoksi vaan. Mutta huuto herätti toisten huomiota.

»Hääh? Leipää!» huusivat isä ja veli ja rupesivat tavoittelemaan Pekkaa. Tämä poikkesi vähän ajetulle talvitielle metsään, pienempi veli ja isä perässä. Äiti heitti kelkan siihen, alkoi yrittää jälessä huutaen äänellä, jonka synnyttämiä tunteita ei osaa selittää, jollei ole sitä itse kuullut.

»Pekka! Anna leipää äi...»

Siihen hän kaatui suulleen. Ja mitä hän sitten huusi, sitä ei Mikko kuullut. Mutta jos hänellä tässä olisi ollut toinen leipä, olisi hän sen vienyt vaimolle. Metsästä kuului hajanaisia huutoja. Kuulosti siltä, että siellä jo oltiin käsikähmässä... Äiti! oli noussut istumaan kinokselle ja nojasi leukaa käteen, aivan kuin olisi ollut alla tuoksuva mätäs ja päällä paahtanut juhannus-aurinko sen sijaan että nyt porotti pohjolan pakkaneen.

Mikko sai vedetyksi ruumiin rekeensä. Hevonen pelkäsi ja pyrki laukkaamaan.

Siikalahden isäntä oli harvinaisessa sielutilassa. Kaikki mitä tässä oli tapahtunut, ruumiin korjaaminen ja leivän antaminen, olivat kokonaan hänen periaatteitaan ja tapojaan vastaan. Tuntui kuin jokin hyväilevä liikutus ja tyydytystä tuottava mieliala olisi sittenkin pyrkinyt häntä syleilemään. Sisässä taistelivat mielipiteiltään vastakkaiset henget, ja niistä tuo vasituinen, joka siellä ainaisesti sai ylivallan pitää, tuntui joutuvan alakynteen.

Mikko oli siksi ymmällä, ettei voinut itselleen selittää, oliko hän nyt tehnyt tuhmasti vaiko viisaasti, vaikka mies yksinomaan sitä vaan mietiskeli. Hevonen oli lakannut pelkäämästä. Se juoksi hiljaista hölkkäjuoksua. Jähmettyneen, tuntemattoman vanhuksen ruumis makasi reenpohjassa kuin kivi. Kasvot olivat jääneet hiukan näkyviin, eikä ajaja saanut niistä silmiään pois käännettyksi. Mikko ei nyt viheltänyt, ei nauranut, silmissä vain oli vakava, totinen, kauhusta puhuva ilme. Viimein hän peitti nuo kasvot loimella, käski hevosen juoksemaan nopeammasti ja huokasi.

Metsä loppui. Tuolta näkyi kirkko, tässä välillä matala maakumpu, jota yhdellä taholla erotti kylästä matala metsikkö. Kummulla liikkui ihmisiä, sieltä kuului ääniä, rautakankien ja kuokkain kalsketta, kivien vetäjain pitkäveteisiä huutoja.

Siellä myllerrettiin kiviseen mäkeen uutta hautausmaata.

## **XV.**

Mikko pidätti hevonsensa. Muuan mies istui tien vieressä nojaten päätä käsiin, kyynärpäitä polviin. Kun hevonen seisahtui aivan viereen, nosti mies väsyneesti päätänsä.

»Ka, suutariko se onkin ... en ollut tunteakaan», sanoi Mikko.

»Niinpä on.» Suutari näytti niin väsyneeltä, ettei olisi uskonut hänen kykenevän omin voimin ylös nousemaan.

»Kuka täällä on tänäpäivänä teettäjänä?» kysyi Mikko.

»Varpulan Valee.»

Mikko katseli mäkeen, mistä rautakankien ja kuokkain vaitoinen, voimaton kalahtelevä kuuluu. Mies taas silmäili reessä makaavaa ruumista, mutta, ei näyttänyt mitään uteliaisuuden merkkiä. Kysäisi kuitenkin vihdoinkin:

»Onko tuo kuollut?»

Mikko selitti, että se on kuollut ja hän oli löytänyt sen lumikinoksesta, eikä tuntenut, kuka se oli. Suutari nojasi jälleen pään käsiin ja kiinnitti katseensa maahan.

Mikon mielestä tehtiin työtä äärettömän laiskasti. Useimmat istuskelivat, toiset muodon vuoksi silloin tällöin kalkauttivat asetta. Ne taas, jotka kivirekiä vetivät, — enimmäkseen naisia, — pidättivät joka askeleella, kaatuilivat ja kompuroivat toistensa jaloissa. Mikko ajatteli: »Laiskoja syötetään tyhjän päälle», ja johtui siitä kyselemään, että missä Valee on, kun ei työmaalla näy? Suutari tiesi tämän menneen kylässä käymään. Mikon ajatus jatkui: »Luottamusmiehiä ollaan ja pitkin kyliä vaan kuletaan piiputellen ja loritellen...»

»Paljonko jauhoja te nyt saatte päivässä?»

»Puolen naulaa.»

»No elääkö sillä?»

»Niinkuin näkyy... Elää sitä tällä lailla.» Mies ei edes silmiään nostanut.

»Ja saatiinhan hiljakkoin kruunultakin taas mattoja, kuinka paljon niitä saatiinkaan?»

»Kuuluupa saadun.»

Toisiakin miehiä jo saapui paikalle. Ne olivat vähän voimakkaampia ja siksi vilkkaampia kuin suutari. Hän kun oli tottunut elämänsä hyvää syömään, meni huonolla ravinnolla heikommaksi kuin ne, jotka kaiken aikansa olivat tottuneet vähällä ja huonolla ravinnolla tulemaan toimeen. Otettuaan selvän siitä, että reessä makaava mies oli kuollut, vieras kerjäläinen, ja yhden osoittaessa sitä kohtaan huomattavampaa sääliä ja surkuttelua kuin muut, rupesivat toiset kuuntelemaan suutarin ja Mikon keskustelua. Ja Mikko kertoi, miten hän oli äsken kapteeni Stoltillekin sanonut suoraan vasten naamaa, että sekin oli teettänyt omia töitensä pitäjän ja kruunun jauhoilla. »Kruunun jauhot pitäisi antaa köyhille \*ilman\*, ei niiden edestä tarvitsisi \*köyhäin\* työtä tehdä... Eipä niiden edestä näy rikkaatkaan tekevän mitään.» Viimeisen huomautuksensa johdosta Mikko hymähti. Salaperäisenä ja tutkivana kulki katse höröllä korvin kuuntelevain miesten silmistä vakoillen, ymmärtävätkö nuo. Ja ne ymmärsivät. Suurella, leveällä äänellä ja liikkeellä muuan sepän näköinen mies kohta virkkoi:

»No minä olen sanonut näille, kun niitä jauhoja niin nätisti punnitaankin ja kun nyt on taas ollut puhetta siitä, että jauhomäärä vielä vähennetään, niin minä olen sanonut näille, että mihinkä helvettiin ne jauhot joutuvat, kun hiljan oli maaherraltakin saatu kymmenen mattoa.»

»Kymmenen? Enempihän niitä saatiin!» muistutti Mikko.

»Kymmenen niitä oli», tiesi joku.

»Mistä sinä tiedät? Oletko sinä ollut niitä katselemassa?» kyseli seppä ikäänkuin aikeessa päälle käydä.

»Niin meinaatteko sitten, että ne kopukkaan isännät niitä omalla väellään syöttävät?» kysyi muuan vaatimattoman näköisenä.

»Kuka sitä nyt sellaisia epäilisi», selitti Mikko ja katsoi kierosti seppään.

»Minä olenkin sanonut, että se on kumma, kun ei sitä Siikalahden kestikievaria panna hoitomieheksi, sen ei tarvitsisi hiviöidä köyhäin osaa, kun on itsellä kyllä, ja kun on ainakin reiru ja rehti mies... Annas nyt, veli, yksi tupakkapiipullinen.» Seppä meni piippuansa kaivaen Mikon ääreen, joka veti esiin massinsa.

Yhä useampia miehiä oli kokoutunut tielle, missä oli vilkas juttu ja möyhinä käymässä. Mikko huomasi pistäneensä tulta tappuroihin, ja se miellytti, vaikka samalla nousikin pelko, että nuo hänen syyksensä rupeavat selittämään nostettua huhua. Antaen tupakkakukkaronsa kiertää miehestä mieheen ja saaden siten näiden myötätuntoisuuden puolellensa virkkoi hän vielä hyvin totisena:

»Ei teillä näy täällä tarkka peräänkatsanto olevan.»

»Ei suinkaan ne viitsi täällä olla, kylässä ne juoksevat kaikki päivät.»

»Noo, ei sitä sellaisella palkalla kannata teidänkään paljoa tehdä. — Mutta, kyllä minun nyt täytyy mennä.» Hän istui rekeen ja tarttui suitsiin.

»Älkää nyt vaan niin sanoko, että minä teille olen kertonut sellaisia epäluuloja, että hoitomiehet jauhoja itselleen ottavat. En suinkaan minä tiedä mitään, enkä uskokaan, \*en yhtään\*, että he sitä tekevät, mutta tuli sanotuksi, mitä on kuullut.»

Monella suulla huudettiin, että mitä se isäntä nyt turhia, eihän tässä olla mitään kielilakkareita, hui hai! Onhan niitä sellaisia juttuja tässä jokainen kuullut... Oonhan toki!

»Niin, ja teidän parastanne minä sillä tarkoitan.»

»Senhän nyt jokainen älyää ja ymmärtää!» huusi muuan innostunut ämmä.

Mikko nykäisi hevosta suitsista ja lähtiessään huusi hartaasti:

»Jumalan haltuun!»

»Jumalan haltuun, Jumalan haltuun, isäntä!»

Tuomi-Kustaa istui laihtuneen varjon kaltaisena taampana ja nauroi toisten kehuessa Siikalahden Mikkoa, joka useimpain mielestä nyt yhtäkkiä oli muuttunut pitäjän rehellisimmäksi mieheksi.

Melu yhä paisui. Voimiakin näytti nyt jostain salaperäisestä lähteestä virtailevan semminkin akoille. Siikalahden isäntä oli onnistunut virittämään tulta jo ennestään kyteviin tappuroihin. Monet olivat ennenkin uskoneet ja pelänneet, että hoitomiehet elävät vaivaisten osilla. Nyt se oli varma. Heillä oli jokaisella vatsassa kurraava nälkä, kotona perhe tahi joukko omaisia, joiden henki riippui niistä armopaloista, mitkä kunta kykeni yhteisvaroista liiostamaan. Heillä oli vilu, heitä väsytti. Kuitenkin piti olla pakkasessa, tehdä työtä, »työllä ja väellä, talollisten maatessa, ansaita keisarinkin lahjoittamia jauhoja!» kuului yleisenä katkerana sävelenä.

Varpulaisen tullessa kylästä oikotietä ei kukaan ollut työssä, kaikki melusivat ja pauhasivat yhdessä joukossa. Valeen huomattessaan hajaantuivat useimmat ja ryhtyivät työhön. Se oli ennestään tuttu tapa. Melkein aina kun työnkatsastaja oli poissa, oltiin laiskana. Mutta eihän siitä paljoa välitetty.

Kun Valee ehti paikalle, jäivät muutamat miehet istumaan ja jotkut, joilla tupakkaa oli, tupakoimaan. Valee ei mennyt heidän luoksensa eikä aluksi pannut mitään huomiota heidän käytökseensä. Sen sijaan meni auttamaan ja neuvomaan erästä ryhmää, jossa muutamat yrittivät isonlaista kiveä reelle. Kun se oli saatu, ei vetävä akkaliuta tahtonut saada kuormaa liikkeelle. Aiottiin vähentääkin sitä, mutta Valee kielsi ja huusi noille istuskeleville miehille:

»Tulkaa vetämään kuormaa ... seppäkin, väkevä mies!»

»Ei ole kiirettä!» vastasi seppä. Valee otti sen tavalliseksi leikkipuheeksi eikä välittänyt siitä sen enempää. Mutta hänen kasvojensa ilme oli tavallista huolestuneempi, mikä johtui siitä, että oli kirkonvartijalta äsken kuullut, että jauho-annokset täytyy huomista alkaen vähentää. Valee itse silmin näki, miten työläisraukat heikkonivat päivä päivältä. Ja puolella jauhouhaulalla, mitäpä sillä pysyisikään kunnossa ihminen, jonka ainoana ravintoa tuottavana ruoka-aineena se on ja johon osallisina sitten vielä useallakin olivat lapset, vaikkapa ne hoitoloista saivatkin keitosta.

Mutta nyt jo Valee uudelleen katsoi miehiin, jotka istuivat ja tupakoivat. Kiukkuisemmin huusi hän:

»Tulkaa vetämään tuota kuormaa, te sieltä! Ei teillä ole parempi oikeus laiskotella tässä kuin muillakaan.»

»Vedä itse!» kuuli hän kuiskattavan ikäänkuin tarkoituksella, ettei se kuuluisi hänelle. Ja samalla siellä jotkut ilvehtien naurahtivat, eikä kukaan liikkunut paikaltaan. Silmäkulmiansa rypistäen kiinnitti hän huomionsa sinne.

»Ettäkö vedä itse, vai mitä?»

Ei kukaan vastannut. Naiset rupesivat sohisten suoristamaan vetoköyttä ja saivat nyt kuorman liikkeelle. Valee astui istujain luokse.

»Kuka niin sanoi, että vedä itse?»

Ei kukaan puhu mitään.

»Lähtekää työhön paikalla!»

Pari miestä alkoi vitkaan nouseskella, mutta seppä, nojaten leukaa käsiin ja kyynärpäitä polviin, kysyi:

»Onko aikomus taas vähentää jauhoannoksia?»

Valee vähän ällistyi.

»Mistä sinä sen tiedät?» kysyi.

»Tietäänpähän.»

Miehet näkivät Valeen kasvojen ilmeestä, että se oli totta. Joku virkahti äänellä, joka kihisi vihasta:

»Kyllä sitä aina tietetään.»

»Vaivaishoitokunnan on, hyvät miehet, pakko tehdä se, taikka muuten loppuisivat varat ennen kevättä. Parempi on tulla toimeen vähällä kuin tyhjällä.»

»Mutta mihin helvettiin ne jauhot joutuvat, kun siinä kopukkavellissä ei ole kuin hyppysellinen padallisessa ja...»

»No se ei ole sun asiasi tutkia eikä mun selvittää. Vai luuleeko seppä ehkä, että minä niitä jauhoja syön?»

»Jonkun niitä täytyy syödä, kun ovat aina lopussa, vaikka kuinka usein uusia saataisiin, ja kun ei niitä köyhät saa...»

Valeen poskille nousi tumma puna, ja toiset miehet alkoivat jo peläten paeta edemmäksi. Mutta seppä seisoi vihasta puhkuen paikallaan eikä väistänyt rahtuakaan Valeen tulisia silmäyksiä.

»Kyllä se on nyt parasta», sanoi Valee, »että hillitset hiukan suutasi ja menet työhösi. Sinun omatuntosi tietää kyllä, että \*minä\* en vaivaisten jauhoja syö, sillä minä en niitä tarvitse...»

»No sen minä helvetin hyvin tiedän, ettet sinä niitä tarvitse, mutta siihenkö ne rikkaat tyytyvät mitä he tarvitsevat...»

»Tuki suus!»

»En minä sinua pelkää!»

Valee alkoi hapuilla kankea.

»Anna kangen olla!» kuului murrokselta, ja useita miehiä riensi paikalle seppää puolustamaan.

Pääasiallinen sisältö nyt syntyneessä melussa oli kiroileminen.

Valee huohotti kovasti, sillä hänen oli vaikea saada kuohunutta luontoansa asettumaan. Se onnistui kuitenkin, jopa siihen määrään, että jo saattoi taas maltillisesti puhua:

»Vai on teillä kapinavehkeet!»

»Jauhomäärää ei saa vähentää.»

»Te ymmärrätte sen, ettei se ole yksin minun eikä teidän päätettävissä. Teillä näyttää olleen yhteinen sopimus, arvatenkin antaa minulle selkään?» Hän nauroi niin että kajahteli. »Ettekö te hyvät miehet, käsität, että jos minä olisin yhtä hullu kuin te, niin minä tuolla kangella voisin ruhjoa teidät mäsäksi ihan joka ainoan sorkan!» Hän astui ryhmittyneen miesjoukon eteen, jolloin useimmat jo alkoivat peräytyä. Nähtävästi he alkoivat käsittää, että se todellakin olisi hyvin mahdollista.

»Joka ei paikalla mene työhön, niin jumalauta! — minä näytän, että minä saan tottelemaan.»

Useimmat alkoivat hajota sanaa sanomatta.

»Minä en sinua pelkää!» vakuutti seppä uudelleen.

Silloin Valee otti hänen kauluksestaan ja huitaisi ruoskana lumihankeen, mihin seppä upposi melkein näkymättömiin.

»Kuka myöskään ei mene?»

Jokainen meni. Ryhdyttiin työhön niin hiljaa, ettei kukaan puhunut mitään. Valee peräili seppää, joka vitkalleen nousi ylös, puisteli lumia itsestään ja istui jälleen kivellet. Kun hän jonkun ajan kuluttua meni sinne, löysi hän tämän itkemästä.

»No, mitä nyt?» kysyi Valee.

»Minä vaan tässä, että köyhyys ei ole mikään ilo. Jos mulla olisi sellainen ruoka kuin sinulla, niin et sinä minua heittelisi.»

»Parasta on nyt sitten lähteä työhön.»

Seppä nousi ja puoliksi rukoilijan äänellä valitti:

»Kuule, mutta jos minulta vähennetään jauhomäärää vielä puolesta naulasta, niin minä en voi elää.» Entistä kuuluisaa painimiestä ja tappelijaa kovin harmitti, kun oli niin voimattomaksi joutunut. Valee

selitti, että jauhoannoksia ei suinkaan vähennettäisi, jollei siihen olisi välttämätön pakko.

»Minä vaivainen olen sitten tottunut vielä niin isoruokaiseksi... Tuollaiset karpät kuin tuo räätäli tulisivat kyllä toimeen puolta vähemmällä.»

Näin puhellen meni seppä toisten joukkoon ja rupesi työhön, s. o. seisoskelemaan kankensa varassa ja komentamaan toisia.

Työtä tehtiin nyt niinkuin tavallisesti, mutta hyvin äänetönnä. Valee käsitti, että joukossa oli todella syntynyt epäluuloa hoitomiehiä vastaan ja että ne epäluulot hautuivat ja juurtuivat sydämissä. Kun katseli työntekijäin voimattomia liikkeitä, kuihtuneita kasvoja ja epätoivoisia, loistottomia silmiä, käsitti, että heillä ei enää ollut kykyä täysitajuisesti harkita asemaansa.

Valeeta yhä enemmän tuskastutti äänettömyys ja harvasanaisuus. Se pakotti hänet yhä enemmän syventymään, ajattelemaan niiden asemaa, joiden puolesta jauhouluusta ja vastaisuudessa kenties neljänneksestä oli pakko tehdä päivä työtä ja elää sillä. Yhä enemmän alkoi hänen rintaansa ahdistaa.

Tuossakin eräs äiti, hänen nuoruuden tuttavansa, oli vetämisen puuhassa ja pysyi tuskin jaloillaan. Valee johtui ajattelemaan, että sillä oli kotona kolme lasta ja mies, joka oli täällä loukannut jalkansa eikä sen vuoksi voinut nousta vuoteesta. Ja kun hänen silmänsä kiintyivät syrjästä tarkastamaan naisen muinoin vereviä ja ilmeikkäitä kasvoja, kasvoja, joissa nyt oli jo melkein kalman väri, kun hän samalla käsitti, että se jauhotukko, jonka hän täältä vie päivittäin, tulee jaetuksi myöskin lasten kanssa, jotka kyllä saavat hoitotalosta velliosansa, — niin hänen rinnastaan nousi kurkkuun niin paksu pala, että täytyi lähteä hetkiseksi kävelemään, jotta saisi sen laskeutumaan.

Valee ei ollut sillä tavalla kuin nyt tullut ennen ajatelleeksi näiden ihmisten kohtaloa. Hän kyllä oli säälinyt ja uhrannut aikaa ja vaivaa heidän puutteensa poistamiseksi. Mutta sen tehtyään oli hän tuntenut sydämessään hyvin täytetyn velvollisuuden tuottamaa rauhaisaa tyydytystä. Nyt oli aivan toisin. Kuin siivillä pakeni tyydytys yhä etäämmälle, jättäen sijaan tuskallisen, selittämättömän halun katsoa jokaisen sydämeen tuossa joukossa, saadakseen selville millä tavalla, millä tunteella he kantoivat kovan kohtalonsa taakkaa. Milloin kiintyi hänen huomionsa perheen isään, joka ennen oli elänyt hyvissä varoissa, puutteesta tietämätönnä, ja nyt, estääkseen elämän lankaa katkeamasta, huonoissa, repaleisissa vaatteissa, jalkain palellessa rikkiäisissä kengissä, koetti viimeisillä voimillaan vääntää \*kiviä\*, ansaitakseen illalla puolen naulaa jauhoja. Puolikasvuisia tyttöjä, joiden poskien hän muisti raikkaasti punottaneen vielä joku kuukausi sitten, mutta joissa nyt oli taivaan pilven kuultava väri, oli joukossa monta, ja niiden kasvoille oli nälkä painanut ikäihmisen elämästä välittämättömän kokemuksen leiman. Huomio kääntyi äänettömään poikaseen, joka voimatonna kieriskeli toisten jaloissa, yritti itkemään, mutta muuttikin sen kiroilemiseksi; kiroili ja parkui siksi kun voimat riittivät ja rauhoittui sitten kuin vanhus. Harmaapäitä vanhuksiakin oli. Ne kyllä olivat muihin verrattuina eniten tavallisen näköisiä, sillä heihin ei nälkä vaikuttanut samanlaista muutosta kuin nuoriin. Mutta sittenkin tuntui Valeesta, että he voivat elämänlankaansa vain hiukan jatkaa tuolla ponnistelullaan, se kuitenkin tulee katkeamaan ennenkuin päästään uutisrukiiseen.

»Kuinka rakas elämä sentään on», hän huohti, sovittaen omaa elämänrakkauttaan niihin, jotka tuossa maksoivat viimeisistä päiväistään kallista vuokraa, koettaen kuoleman tuloa lahjoa, yrittää viimeistä ponnistusta.

Tuolla muuan entinen hurja »häjy», Koipi-Siukku, joka tuskin jaksoi pystyssä pysyä kankensa varassa, ansaitsi hänkin ruokaansa. Paljon oli sekin mies eläessään nähnyt. Noin 10—15 vuotta takaperin ei ollut sitä kekkeriä, sitä tappelua, missä ei Siukku ollut mukana. Oli se osannut varastaa, jumalaties' eikö murhiakin tehdä. Murtunut, masentunut oli Siukku nyt. Oli niissä monessa muussakin ollut miestä aikoinaan, ja nyt ne pelkäsivät hänen, yhden miehen kovaa sanaa! Toisissa oloissa se olisi saattanut itsekkäisyyden ja mieltymyksen tunteita herättää, nyt se herätti tuskallista ahdistusta. Valee ei muistanut milloinkaan olleensa sillä tavalla raskasmielinen kuin tänään.

Äskenen kahakka oli istuttanut hänen mieleensä ajatuksen, että ne epäilevät häntä ja muita hoitokunnan jäseniä yhteisen viljan varkaudesta. Se painoi kuin lyijy. Ne eivät uskoisi selityksiä, vaikka heille enkeli puhuisi. Hän oli tähän asti niin hyvällä ja alttiilla mielellä tehnyt hoitokunnan jäsenenä mitä ikänä oli voinut, siinä uskossa, että puutteenalaiset kuitenkin tuntevat kiitollisuutta rehellisiä auttajiaan kohtaan. Ne pitävätkin roistoina, kuka tietää, mitä kaikkea ajattelevatkaan! Tuossa tilassa voivat ihmiset ajatella siitä, jota he pitävät sortajanaan, kuinka hävytöntä ja rumaa hyvänsä!

Hänen teki mielensä puhua, selittää... Mutta jokainen ajatus ja sana näytti niin tehottomalta, että mitä enemmän sitä mielti, sitä kammottavammaksi noiden ihmisten epäluulo hänen mielikuvituksessaan kasvoi.

»Ja ennenkuin päästään edes kevääseen!» ajatteli hän, »niin mitä kaikkea tapahtuneekaan.» Hänestä



tosiaankin näytti ihan luonnottomalta vaatia noilta työtä siitä, mitä niille annetaan. Jos hän saisi määrätä, ei hän vaatisi sitä...

»Mutta sitten ne kerjäisivät työn puutteessa, vastus olisi paljon suurempi ja niiden kärsimykset tuskin sen vähäisemmät», muisti hän ennen väittäneensä, kun joku muu oli ehdottanut sitä, mitä hän nyt ajatteli...

Alkoi tuiskuttaa lunta. Päiväkin oli jo jälkipuoleen kulunut.

»Saatte lähteä pois», sanoi Valee työläisille. Hän tunsu jotain miellyttävää sen johdosta, että lumituiskun tähden saattoi lyhentää niiden työpäivää. Käskyä ei tarvinnut uusia. Työkentän vieressä oli vanha lato, johon työkapineet korjattiin. Lähdettiin kylään, missä kirkonvartijan talossa jaettiin päiväpalkat. Edellisillä kerroilla kun Valee oli ollut työnjohtajana, oli hän matkan uudelta hautausmaalta kylään kulkenut parvessa, haastellen muiden kanssa. Nyt hän käveli edellä yksin, joukko tuli perässä, sekin pitäen tavallista hiljaisempaa melua.

Kirkonvartija oli vanhahko, kuivakiskoinen mies. Hän oli pihalla Valeen tullessa.

»Kuuleppas», sanoi hän jo ennen kuin Valee ehti ääreenkään, »meidän täytyy vähentää jauhoannokset jo tänäpäivänä.»

»Todellako?» Valee oikein säpsähti. Mutta sitten hän alkoi panna jyrkästi vastaan ja kertoi mitä siellä tänäpäivänä oli tapahtunut. Kirkonvartija nauroi. Hän oli kyllä monesti saanut sellaista kokea, mutta hän antoi \*selkään\*, sanoi hän. Ne vihasivat häntä, mutta viis siitä. Tässä täytyy pitää järjestystä ja kuria, muutenhan ne söisivät kyllä yhtenä päivänä suuhunsa koko jauhoavarat. Hän oli jo niin monesti käynyt kuvernööriltäkin apua pyytämässä ja tiesi kuinka lujassa se oli, että oli oppinut hänkin lujassa pitämään. Valee pani kovan kovaa vastaan, väitti, ettei kirkonvartijalla ole oikeutta yksin päättää jauhomäärän vähentämisestä, siinä pitää ensinnä olla hoitokunnan kokous.

Vanha mies suuttui.

»Se on minun asiani, minä vastaan siitä!» huudahti hän ja löi nyrkkiä polveensa. »Kyllähän minä antaisin vaikka viisi naulaa joka ikiselle sorkalle päivässä, \*jos vaan olisi\* mistä antaa. Mutta kun minulta niitä kuitenkin vaatii koko pitäjä, niin minun pitäisi muuttua jauhoiksi, minun pitäisi antaa jokaiselle \*paljon\*, ei kukaan tyytyisi vähään! Pitäjän miehet joka kokouksessa härnäävät, että paljon menee, paljon menee! Minä annan kaikille liian avokätisesti muka, — eivätkä tahdo enää myöntää mitään. Kuvernööri haukkuu silmät täyteen, että niin ja niin paljon olette jo saaneet, auttakaa itseänne, ei täältä enää riitä mitään... Ketä tässä sitten kuuntelee? En suinkaan minä niitä omaksi hyväkseni säästä. Ja on sitä mullakin sydäntä ollut, olen minäkin itkenyt köyhäin surkeutta, mutta itku ei tässä auta, tässä täytyy tehdä jotain. Viljan saaminen käy yhä vaikeammaksi, kohta ei sitä saa rahalla, ei ilman. Sentähden täytyy \*säästää\*... Valittakaa sitten, vaikka valittaisitte keisariin. Kernaasti tämän virkani annan jollekin, joka on auliimpi antamaan.»

Hän otti arkusta aitan avaimet ja lähti noutamaan jauhovakkaa tupaan, sillä työläiset olivat jo sinne kokoontuneet. Valee jäi masentuneena istumaan.

Kun kirkonvartija sai vakan tuvan pöydälle, otti hän luotipuntarin ja rupesi punnitsemaan.

»Nyt täytyy jauhomäärää taas vähentää. Tänä iltana annetaan 12 luotia henkeen.» Samalla hän jo tarjosi yhtä valmiiksi punnittua annosta. Joukossa syntyi valitusta ja kuhinaa, jotkut alkoivat kiroilla.

»Suu kiinni, taikka saatte tyytyä kahdeksaan luotiin!»

Möyhinä vähän hiljeni.

»Joka ei tahdo tyytyä tähän, saa tyytyä olemaan ilman.»

Nuo harvat lauseet, jotka tuo vanha, kuivan ja kovan näköinen mies puhui joukolle, saivat sen ihmeellisesti asettumaan ja nurkumatta tyytymään osaansa. Sillä hän puhui järkähtämättömällä varmuudella, niin ettei yhdestäkään sanasta jäänyt vähintäkään epäilystä, että se oli leikillä lausuttu.

Vielä jaettiin kullekin olkileipä, jossa oli hiukan suurustakin, mutta siinä liikutellessa ne melkein käsiin hajosivat. Muutamia pitkämatkaisempia jäi taloon yöksi, toisia meni muihin naapureihin, toiset taas koteihinsa. Valee oli katsellut ihmetellen sitä kylmyyttä, jota kirkonvartija osoitti, sekä myöskin sitä, että murina niin hälveni ja kätkeytyi sydämiin. Ja kun he astuivat takaisin kamariin, ei Valee saattanut olla puolileikillään huomauttamatta:

»Mutta kyllä teillä on kova luonto.»

Vähään aikaan ei kirkonvartija vastannut mitään, panihan vain kessuja piippuunsa. Sitten hän huokasi ja sanoi:

»Minä olen havainnut sen, ettei tässä itkulla pitkälle päästä... Saattanut se on luontokin kovettua.» Sitten hän jäi synkeänä katselemaan pitkin piipunvartta, silmät melkein ummessa.

Painostava mieliala, joka kumpaakin rasitti, ei poistunut koko yhdessäolon aikana. Mutta kun Valee jätteli hyvästi, virkkoi kirkonvartija:

»Sinäkin vanhenet... Vanhana katsellaan monta asiaa toisilla silmillä kuin nuorena.» Äänessä oli omituinen, hellyydeltä vivahtava väre, joka sai Valeen katsahtamaan silmänurkkaa kohti, eikö siellä edes kyyneltä näy?

Ja puristettuaan kovasti vanhan, kovan miehen kättä lähti Valee kirkonkylän hoitotaloon, missä hänen hevosensa oli.

Oli jo puolihämärä. Kun hän meni rekeensä vetämään ladosta, takoi siellä renki paraillaan kiinni ruumiskirstun kantta.

»Kuka siellä on?»

»En tiedä. Joku kulkiain, jonka Siikalahden kestikievari oli löytänyt taipaleelta... Kaikille sitä pitääkin tässä arkkuja vielä laittaa, mutta rovasti oli määrännyt.»

»Pienihän se on ollutkin... Tyttökö vai poika?»

Renki veti suutansa salaperäiseen nauruun ja virkkoi kerskaavalla äänellä:

»Minä katkaisin kirveellä sen koivet, kun ei muuten mahtunut.»

Julmuutta sellaista, mikä ilmeni rengin kerskauksessa, ei Valee ollut ennen kuullut. Hän jäi pitkäksi, aikaa äänetönnä tuijottamaan poikaan. Ensimmäinen tajuttava käsite, joka hänessä heräsi, oli se, että hänen teki mielensä antaa sille hyvästi selkään. Sanaakaan sanomatta otti hän rekensä pihalle.

»Se olikin vanha äijä ... sääret kuin piipunvarret. Kerran vain kopautin kirvespohjalla, niin poikki menivät että helähti», kertoi renki perään.

»Jollet sinä nyt pidä leukojasi kiinni, poika, niin minä annan sulle sellaisen selällisen, että opit edes hiukan ihmisten tapoja, senkin roisto!»

Poika tukki suunsa kuin myyrä. Hänen mielestensä oli varsin kummallista, ettei Varpulan isäntä edes nauranut hänen miehuullisuudelleen... Ei vain puoletkaan uskaltaisi ruumiin kanssa elää niinkuin hän, sen hän vissiin tiesi! Ja siksi isäntä pitikin niin hyvästi, kun hän oli niin säälimätön ja pelkäämätön käsittelemään ruumiita, joita kopukasta sai korjata joka päivä...

»Tuollainen mies, vieläpä kun mies!» mutisi hän ja pui nyrkkiä Valeen perään kun tämä lähti.

Kirstun oli hän nyt saanut valmiiksi. Kopauttaen vielä vasaralla arkun kanteen alkoi hän viheltää ja läksi pois, jättäen ruumiin siihen sunnuntaita odottamaan.

Kotiin päästyään piti Valee emäntänsä kanssa pitkän neuvottelun, joka päättyi siihen, että he päättivät leipoa yhden leipomuksen vähemmän pettusekaisia leipiä kuin hoitotaloissa tavallisesti näihin aikoihin leivottiin, ja antaa sen jaettavaksi hautuumaan työväelle.

Kun se päätös oli tehty, suuteli Santra Valeeta. Se tapahtui pitkästä ajasta, sillä sellainen ei ollut kansan kesken tavallista. Mutta onni, että saattoi todella jotain tehdä lähimmäistensä huutavan kurjuuden lieventämiseksi, vaikutti niin hellyttävästä sydämessä, että Valee sulki vaimon syliinsä ja purki tälle tämänpäiväisten ristiriitaisten tunteitten tuottaman tuskan kärsimykset ja huolet.

## XVI.

Nimismies Grönberg oli joutunut tarttuvaan poltetautiin sairastuoteelle. Kun siihen vielä liittyi luvalo, joka ei mitenkään näyttänyt aikovan hellittää, päätti hän lääkärin kanssa neuvoteltuaan antaa viedä itsensä kaupunkiin hoidettavaksi. Sijaiseksi määrättiin hänelle muuan Stenfors; mikä lie ollut miehiään,

ei tietty, koska entisyyks oli tuntematon.

Stenforsista ja Kaleniuksesta tuli heti oivalliset ystävykset. Heidät tavattiin melkein aina yksissä, milloin missäkin toimissa, useimmiten ryyppykomannoissa. Stenfors oli tuskin ollut viikon pitäjässä, kun jo tiedettiin, että hän oli suuri juoppo. Kun hän sitäpaitsi seurusteli Kaleniuksen kanssa, ruvettiin pelkäämään pahempaakin.

Näihin aikoihin oli jo totuttu vähempiäkin rikosasioita ilmoittamaan Grönbergille, joka ilmoituksen saatuaan aina ryhtyi toimenpiteisiin ja toimitti syylliset rangaistukseen. Sitä paitsi oli Grönberg tehokkaasti ottanut osaa työhön yleisen hädän lievittämiseksi.

Tähän aikaan täytyi nimismiehen toimittaa ryöstöhuutokauppoja joka päivä. Riitajutut vastapuolten välillä niissä sukeusivat usein niin sekaviksi, että nimismiehellä piti olla kärsivällisyyttä niitä selvitellessä. Grönbergin kärsivällisyys oli usein aivan ihmeteltävä. Jos joku hätääntynyt velallinen onnistui saamaan kuvernööriltä kiellon jo kuulutetun huutokaupan pitämistä vastaan, piti Grönberg sellaisen määräyksen aina pyhänä.

Luonnollisista syistä voivat nimismiehen tulot sellaisena aikana nousta hyvin suuriksi. Mutta Grönberg alensi vapaaehtoisesti tulojaan siten, että monessa tapauksessa, kun köyhän mökkiläisen ainoa lehmä joutui velasta vasaran alle ja huutajain puutteessa lyötiin muutamalla markalla, hän itse huusi lehmän ja lahjoitti takaisin omistajalle.

Senpä vuoksi ihmiset olivat alkaneetkin häntä puolittain jumaloida.

Kun Stenfors tuli virkaan, alkoi häntä kovin harmittaa nuo kuvernööriltä usein hankitut ryöstönkieltokirjat. Se ensiksikin tuotti nimismiehelle enempi vaivaa ja joskus saattoi tulojakin vähentää. Hänen mielestään kuvernööri teki tuhmasti noita kieltoja antaessaan. Pian levisi huhuja, että hän oli vasten kieltoja toimittanut ryöstöjä. Mutta kun asianomaiset usein olivat niin köyhiä, etteivät voineet valittaa eikä asiameistä palkata — ja mennä suusanasin puhumaan kuvernöörille, sekään taas ei vaivaansa maksanut, — jäivät ne valittamatta. Menestys, viina ja Kalenius lisäsivät rohkeutta, ja muutamain viikkojen kuluttua oli Stenfors pitäjässä suuri herra.

Nimismiehelle oli ihmisillä näihin aikoihin paljon asiaa. Tavaksi tullut tottumus ilmoittaa nimismiehelle pienempiäkin varkauksia jatkui Stenforsinkin aikana. Hän oli ollut pitäjässä tuskin kolmea viikkoa, kun toiset valittivat hänen suurta huolimattomuuttaan sellaisten asiain suhteen, toiset väittivät, että se lähti pelkuruudesta. Summa oli se, että Grönbergin parantumista ja palaamista odotettiin huolella ja ikävällä.

\* \* \* \* \*

Valkolan Juhon hypoteekkilainan yritys oli mennyt jostain syystä myttyyn. Hän kyllä alkoi puuhata uudelleen, mutta se venyi niin pitkälle, että hätäiset velkojat eivät enää jaksaneet odottaa, vaan alkoivat kilvan hakea saataviaan.

Juho yritti ponnistella miehen tavalla, sai korjatuksi asioitansa niin että vielä pysyi pystyssä. Nyt oli kuitenkin taas yksi velkakirja hakuteillä ja takavarikkoon kirjoitettuna kaikki talon elukat. Juho oli kuitenkin saanut kuvernööriltä peruutuksen huutokaupan pitämistä vastaan.

Tätä kuvernöörin paperia oli hän nyt ollut viemässä Stenforsille, mutta ei ollut päässyt edes puheille. Hän lähti kotiin, arvelen, että antaisi kiellon silloin kun tullaan huutokauppaa pitämään.

Matkalla kirkolle tuli vastaan Hautalan Janne. Juho selitti millä asioilla hän oli kulkenut. Stenfors oli vielä maannut, mutta oli piian lähettänyt sanomaan hänelle, ettei hän ota tänään vastaan, että jos on jotain asiaa, niin sopii silloin toimittaa kun hän tulee pitämään huutokauppaa. Renki Esa oli Juholle kertonut, että Stenfors oli koko yön ollut matkassa Kaleniuksen ja Kujanpään lautamiehen kanssa. Aamulla oli lautamies ne tuonut kotiin ja varmaankin olivat molemmat herrat hyvästi kohmelossa. Esa oli ennustanut, että kyllä siitä elämästä tulee aika perjantai, kun itse nimismies nyt kuitenkin pikapuoliin tulee kotiin.

»No ... ja sinäkö toit takaisin asiapaperisi sieltä, vaikka niitä viemään olit mennyt?» keskeytti Janne, kun Juho alkoi niin pitkälle jaaritella.

»Niin, kun en päässyt puheille.»

»Älä lempeja jaarittele! Anna tänne se paperi, niin vien, kun menen sinne.»

Juho kaivoi paperin esiin ja oli mielissään kuin olisi lehmän saanut.

»Vaivaa teillä nyt siitä on.»

»Vaivaa», matki Hautalainen synkästi. »Sellaisista vaivoista minä välitän viis, Juho-parka. Mutta tässä alkaa todellakin näyttää siltä, että minä itsekin näiden samojen paperien tähden olen ennen pitkää myyty mies. Minä elän nyt jo aivan toisten armoilla. Ihmettelen vaan, miksi eivät ne jo hae ulos minunkin velkojani. Noo, ne tekevät sen ennen kevättä, ja silloin... Hyvästi nyt.» Hautalainen oli tässäkin velassa takaumiehenä.

Hän lähti ajamaan. Juhon mielestä näytti Janne nyt paljon maltillisemmalta ja kärsivällisemmältä kuin muulloin. Juho itse oli taistelujensa keskellä saavuttanut sellaisen välinpitämättömyyden asteen, että nytkin, kun hän vaan sai tuon paperin käsistään pois, tuntui hetkisen siltä kuin kaikki olisi taas ollut hyvällä kannalla. Kun Hautalainen mainitsi »näistä papereista» aavistaen niiden vuoksi joutuvansa hänkin häviölle, iski Juhon mieleen kuin salama se kerta, jolloin he olivat olleet yhdessä pyytämässä Klitsin Mikolta maksunlykkäystä. Hautalainen oli sanonut: »Kyllä se on koiramaista, kun pitää olla tuollaisten asioissa». Silloin oli häntä vetänyt oikein kylmäksi, kun tiesi, ettei Hautalainen aavistanutkaan tuon velkakirjan olevan Siikalahden kestikievarilla. Juho oli aikonut maksaa sen vaikka verellensä.

Tässä se nyt oli. Kumma ja ihme, ettei Hautalainen raivostunut!

Mutta sitten Juho oli taas melkein levollinen. »Hyvä oli, ettei kiukutellut!» hän jupisi, ja sellainen hämärä välinpitämättömyyden tunne valtasi kokonaan.

Hautalainen tapasi Esan nimismiehen pihassa.

»Täällä se Esa nyt on», sanoi Hautalainen jotain sanoakseen, pannessaan hevosta kiinni.

»Täällä.» Esan meni jotain vanhoja asioita mieleen, ja hänen silmissään välähti terävä, kysyvä ilme, kun hän katsahti Janneen. Jannella näytti olevan jotain mielessä, sillä saatuaan hevoselleen heiniä eteen meni hän totisena Esan ääreen, otti tämän käden kömpelösti ja sanoi hämillään: »Päivää».

»Päivää.» Esa katseli yhä terävämmin.

»Et suinkaan sinä enää vihaa minua niistä vanhoista?» kysyi Janne pannen suutansa hymyyn. Esa pääsi kuin jostain tuskasta, sillä hän oli epäillyt toisen alkavan siitä, että hänestä oli tullut \*nimismiehen renki\*... Sitä ei hän kärsisi! Mutta nyt hän iloisesti ja avomielisesti nauraen vastasi:

»Siitäkö, että te minua hätyytitte siitä hevos-ajosta ja annoitte minulle selkään niissä Valeen häissä?»

»Niin niistä. Minun on monesti tehnyt mieleni puhua sinulle...»

»Mitä vanhoista ... minä kyllä ansaitsin sellaista. Olisitte tekin, kun olitte isän kaukaisia sukulaisia, saanut sentään jollain muullakin tavalla vähän enemmän opettaa ja neuvoa, kun näitte, ettei minua neuvonut kukaan...»

»Olisitkohan sinä ottanut siitä vaarin?» epäili Janne.

»Kenties! En minä sentään ollut hullu enkä varas... Se oli väärin, että te siitä minut toimititte linnaan. Olisitte ennen panneet sinne vaikka joka tappelusta.» Esan mieli näytti synkistyvän. Vakavana ja melkein nöyrän tapaisena vastasi Janne:

»Sinä puhut totta, et sinä ole varas ollut ikänä. Minun omatuntoni oli siitä ensi aikoina monesti kipeä, ja sentähden minun on tehnyt aina mieleni pyytää sinulta anteeksi.»

»Se oli se hevos-ajo, niinkuin se on vieläkin, niin kovin yleinen tapa.»

»Sepä se! Oikein ollessa enin osa nuoria miehiä joutuisi sellaisesta linnaan.»

»Niin minäkin aina arvelin, ja siksi se pisti niin vihakseni.» Esan kalpeat posket punoittivat hiukan. »Kun minua siitä rangaistiin vielä \*varkauden\* nimellä.»

Janne hapuili uudestaan Esan kättä. »No unohda pois ja anna anteeksi. Se ei sinun mainettasi enää pilaa, sillä kaikki tietävät, että ne ovat olleet nuoruuden erehdyksiä, ja pitävät sinua rehellisenä, kunnan miehenä.»

Esa katsoi Hautalaisen silmäin läpi, olisiko siinä jotain vilppiä.

»Minä en juuri kehumisia kärsi», virkkoi hän hymyillen, »mutta te olette pitänyt minua \*huononakin\* miehenä ja minä olen melkein näihin asti ollut siinä luulossa, että vieläkin pidätte...» Hän lopetti siihen. Janne otti tupakkatamineet taskustaan.

»Olet erehtynyt... Mutta pannaan piippuun tästä ja unohdetaan ne vanhat.

Liekö se herra jo noussut?»

Esa katsoi ikkunaan.

»Tuskinpa.»

»Onko se taas ollut juomingissa?»

»Aamuyöllä ne tulivat Kujanpäästä Kaleniuksen kanssa. Siellä se makaa Kaleniuskin.»

»No eikö Grönberg jo pian parane ja pääse tulemaan kotiin?»

Esa selitti, että Grönberg oli jo viime viikolla ollut parempi, kun hän oli sen luona käynyt, mutta eipä sitä vielä ollut kuulunut takaisin. Hän odotteli kuitenkin jo joka päivä.

»Minä menen ne herättämään, ei mulla ole aikaa täällä odotella», sanoi Janne ja lähti sisään.

Herra Stenfors oli palvelijainkin silmissä menettänyt siksi arvonsa, ettei piikakaan sanallakaan estänyt Hautalaista sisään astumasta nimismiehen huoneeseen. Kalenius lojui vuoteessa, mutta Stenfors oli jo noussut ylös ja pesi kasvojaan.

»Ei tänne saa vielä tulla!» huusi hän Hautalaiselle, kun tämä meni sisään.

Janne sanoi, ettei hänellä ole aikaa enää odottaa. Otti paperin taskustaan, levitti sen pöydälle selittäen:

»Se Valkolan Juho kun ei ollut saanut teitä tavata, pyysi, että minä, kun tänne päin satuin tulemaan, toisin tämän ilmoituksen, että kuvernööri on estänyt vielä pitämästä ryöstöhuutokauppaa sen Juhon talossa.»

Stenfors ei puhunut mitään, mutta Kalenius kohotti turvonnutta, kohmeloista naamaansa sängystä ja käheällä äänellä virkkoi:

»Te olettekin sopiva ja nopsajalkainen juoksuttamaan tuommoisia papereita.»

»Niin olenkin.»

»Teille on varmaan hyvin mieleistä, kun teille \*uskotaan\* sellaisia asioita?» sanoi Stenfors menen pöydän luokse ja pyhkäisten Jannen siihen paneman paperin, ikäänkuin huomaamattaan, lattiaan.

»Tämä on ollut lautamiehenäkin», muistutti Kalenius.

»Soo'o!» huudahti Stenfors ilvehtien.

Hautalainen painoi jo lakin harmaitten hiuksiensa päälle ja aikoi lähteä sanaakaan vastaamatta korkean kruunun käskynhaltijan huoneesta. Mutta Stenfors huomautti vielä:

»Lattiaanko \*sinä\* aina heität paperit näin tällaisissa paikoissa?»

Hautalainen otti lakin jälleen päästänsä, kääntyi takaisin ja sanoi äänellä joka vapisi:

»Minä olen nähnyt jo ennenkin ihmisiä ja ollut asioissa sellaisenkin kanssa, joita sanotaan herroiksi, ja olen minä tapellutkin niiden kanssa, mutta en minä ole ikänä vielä nähnyt, että kaksi nuorta miestä viitsii rakkikoirana haukkua puolivälissä seitsemääkymmentä olevaa äijää.»

»Sitä näkee kaikkea ... mutta pidä nyt suus kiinni...»

»Niin sitä näkyy näkevän. Niitä näkyy näkevän sellaisiakin, jotka juovat ja repalehtavat niillä rahoilla, jotka kiskotaan nälkään kuolevalta kansalta. Eikös sekin ole vähän naurettavaa?»

»Mitä ... mitä sillä tarkoitat?»

Hautalainen oikaisi selkäänsä:

»Kysy omaltatunnoltasi! Ja sen minä sanon sinulle, että jos et paikalla ota tuota paperia ylös tuolta lattiasta, niin minulla on vielä voimia pakottaa sinut siihen. Ja jollei muu auta, niin on minulla kyllä hevosia, että minä pääsen kysymään kuvernööriltä kummanko meistä pitää se ottaa ylös.»

Pieni, hintelä Stenfors näytti alkavan pelätä, otti paperin ylös ja selitti vielä, ettei hän ollut sitä heittänyt, vaan Hautalainen.

»Älä kersku hevosillasi, pian nekin myydään, ja sinä saat mennä kopukkaan», pisti väliin Kalenius.

»Niinpä kyllä, sen asian tiedän minä itse paremmin kuin sinä...»

»No mitä sitten pitää niin leveää suuta!»

»Sen minä vaan sinulle, Kalenius, tahdon sanoa, että kun minä alan syytinkiäni syömään kopukan pöydässä, niin minä syön sen puhtaalla omallatunnolla, minä uskallan vielä silloinkin nostaa ylös harmaan pääni ja katsella ihmisiä silmiin, sillä minä en ole konna niinkuin sinä.»

»Konna?»

»Pitääkö ruveta toteen näyttämään? Jos vaan tahdot, niin minä nyt ensiksi annan sinulle haaston väärien velkakirjojen teosta, onpa nimismies paikalla. Sinä taas saat haastaa minua mistä vaan ikinä luulet syytä olevan.»

Kalenius nousi raivoissaan kiroten sängyn laidalle.

»So, so, so!» suhditti Stenfors, joka harmaana kuunteli.

»Kun et vaan tänne tule», muistutti Hautalainen katsellen Kaleniuksen raivoa.

»Ruvetaanko painiskelemaan?» jatkoi Hautalainen. Kalenius kirosi yhä antamatta mitään vastausta.

»Minun täytyy nyt lähteä vaivaishoitokokoukseen. Minä olen kuullut, että kuvernööri on velvoittanut nimismiehiäkin heille sopivalla tavalla auttamaan vaivaishoitokuntia. Liekö perääkään siinä? Onhan sitä nimismiehellä täällä muutenkin niin paljon toimia \*kaiket yötkin\*, että eikö olisi parasta pyytää apulaista? Karin Vennukin valittiin kerran vaivaishoitokuntaan, niin se oli sanonut että: »piru joutakoon huolia köyhistä!» Hyvästi nyt. Te saatte kyllä ottaa onkeenne sen minun äskeisen ilmiantoni Kaleniusta vastaan, jos tahdotte, kyllä minä puheeni vastaan.»

Janne lähti. Kun hän ajoi kirkonkylän läpi pappilaa kohti, heitettiin erään kauppiaan makasiinista tielle tyhjä jauhomatonkuori. Hevonen pelästyi ja hypähti syrjään. Ovella oli vartonut jo 6—7 kerjäläistä, jotka heti kilvan ryntäsivät matonkuoren kimppuun, raastivat ja repivät sitä toisiltaan, lyyhystyivät vihdoin kaikin suulleen sen päälle nuoleksimaan siitä jauhontomuja ja muutamia jauhokokkareita, mitkä siihen olivat jääneet. He anastivat haltuunsa tien koko leveydeltään, kierivät ja tappelivat ottaen kukin osansa kynsin ja hampain. Niinitukot menivät jauhojen lisänä vatsoihin ja kiistelijäin silmistä hehkui mielettömän intohimoinen, raaka, kammottava palo. Hautalainen pääsi vasta sitten menemään, kun niinimatto oli palasiksi revittyinä ja kukin meni kappalletaan nuoleksien tiehensä.

## XVII.

Vaivaishoitokomitea oli pulassa. Rahastot olivat tyhjänä, jauhovarastot hupenivat arveluttavassa määrässä, eikä osattu edes aavistaa, mistä niitä saataisiin lisätyksi. Pitäjänkokouksissa rajuimmat haukkuivat hoitomiehiä silmät, korvat täyteen, kun nämä muka niin huolimattomasti asioita hoitivat. Kruunulta oli saatu pieniä apuja, mutta ne eivät riittäneet mihinkään.

Kun hoitokomitea nyt taas oli kokoutunut miettimään keinoa, millä pulasta selvittäisiin, ei kenelläkään ollut lähimmän hädän poistamiseksi muuta keinoa kuin lähteä vieläkin pyytämään edes muutamia jauhokuleja kuvernööriltä. Kirkonvartija, joka useat kerrat talven kuluessa oli jo käynyt kuvernöörin luona ja muutamilla kerroilla saanutkin hetkeksi tuntuva apua, kieltäysi jyrkästi enää menemästä. Hän oli mielestensä lypsänyt viimeiseen tippaan eikä luullut enää mitään lähtevän. Eivät muutkaan osanneet muuhun vedota kuin kuvernöörin velvollisuuteen; — oliko tämän hallussa varoja, sitä ei edes kysytty.

Se oli tuskallinen kokous.

Hoitokomiteassa kyllä oli pitäjän pontevimpia miehiä, mutta sittenkin tahtoi epäily ja väsymys toisinaan saada heissä vallan. Juorut heidän petollisuudestaan kasvoivat rinnan puutteen, nälän ja tautien kanssa. Toisinaan levisi tuulesta temmatuita juttuja, miten kruunulta oli saatu köyhiä varten milloin jauhomattoja, jotka hoitomiehet olivat pitäneet itse, milloin taas ne eivät olleet ehtineet pitäjäänsäkään, vaan olivat jo ennen hävinneet korkeampain viranomaisten hyväksi. Tämän johdosta vallitsi katkeramielisyys hoitomiesten ja hoidokasten välillä tehden muutenkin tuskia ja kärsimystä

tuottavan elämän vielä tukalammaksi.

On kyllä totta, että kun yleiset luottosuhteet olivat joutuneet sille kannalle, että vain aivan harvoin toinen saattoi luottaa toisen sanaan, ja kun jokaisen talollisenkin oli pakko pitää yksin huolta itsestään ja asioistaan, aika repi niin rikki kaikki vanhat käsitteet, että veljeyden, ystävyuden ja tuttavuuden siteet eivät monessakaan tapauksessa merkinneet enää mitään. Rehellisestä miehestä saattoi tulla ja monesti tulikin varas ja valehtelija, eikä sellainen muutos läheskään aina ihmetyttänyt ystävää. Näistä seikoista johtui, että vihaa, riitaa ja haukkumista ei arvosteltu sillä tavalla kuin muulloin. Tunteet elivät pinnalla aivan samoin kuin henki, jonka nälkiintynyt, kuihtunut ruumis elimistöineen oli ajanut sieraimiin. Sen poispuhaltaminen ei liikuttanut juuri ketään. Elettiin kuollaksensa, riiputtiin kiinni elämässä vain vaiston avulla, joka toisissa saattoi olla vähän voimakkaampi, useissa täydellisesti masentunut.

Tästä voi käsittää, miten hoitomiehet ollenkaan voivat täyttää raskasta tehtäväänsä näiden panettelujen alaisena. Kärsimys ja kärsimysten näkeminen karkaisi heidän luonteitaan, kasvattaen toimeensa samassa suhteessa kuin tehtävän vaikeus kasvoi.

\*Täytyi\* tehdä jotain muuta kuin loukkautua, jotain muuta kuin sääliä ja itkeä, täytyi taistella.

Kun kirkonvartija kieltäysi lähtemästä kuvernöörin luokse »kerjäämään», oltiin vähän pulassa, ketä sinne lähettää. Hautalan Janne kyllä olisi lähetetty, mutta tämä arveli, että kun hänellä on joidenkin asiain vuoksi kuvernöörin luona vähän huono maine, taitaisi olla parasta lähettää sinne mies, jolle ei kuvernöörillä olisi mitään vanhoja kalavelkoja. Varpulan Valee ei ollut kyllin hyvä puhenieikka, että olisi voinut asiain todellisen laidan saada selvitettyksi sillä tavalla, että apua lähtisi ahtaastakin. Vanha kirkkoherra ilmoitti, että hän olisi valmis lähtemään, mutta heikon terveytensä vuoksi ei uskaltaisi näin tukkuteillä ja kylmillä ilmoilla niin pitkälle matkalle, — joka este myönnettiin täysin oikeutetuksi.

»No, minä menen sittenkin», ilmoitti Hautalainen, »tulkoon Valee toiseksi. Totta hänestä nyt kaksi kuormaa saa. Ehkäpä se on kuvernöörikin jo unohtanut ne vanhat kärjäasiat.»

Mieltymyksellä tyydyttiin siihen. Pappi lupasi vielä kirjoittaa kirjeen mukaan, jossa hän puolestaan selittää asiaintilaa. Valee ei ollut kokouksessa, mutta hänen alttiutensa tunnettiin, tiedettiin, että hän lähtee.

Ja seuraavana päivänä olivat he matkalla. Monesti teki mieli taipaleella ottaa rekeen uupuvia kerjäläisiä ja kuletaa niitä ihmisten ilmoille. Mutta niitä oli niin paljon, että muutamien auttaminen näytti turhalta. Sen lisäksi olisi se saattanut synnyttää, toisissa vain kateutta. Eräässä kohden ei Valee kuitenkaan voinut mennä muutaman vaimon ohitse. Tämä veti kelkassa noin kahden vuoden vanhaa lasta, mutta oli niin uupunut, että seisahti lepäämään aina muutaman askeleen ponnisteltuaan. Valee pidätti hevosta.

»Mistä te olette?»

Vaimo veti henkeään ja vastasi ponnistellen:

»Lehtimäeltä.»

»Haluttaisiko tulla rekeen tuonne ensimmäiseen kylään asti?»

»Voi Jumala!»

Se oli ainoa, mitä vaimo sanoi sumun tapaisen hymyilyn kohotessa silmiin ja huulille, kun hän liikkui Varpulaisen matkarinnin ääreen. Mutta Valeen täytyi auttaa lapsi kelkasta, itse vaimo tuskalla pääsi rinniin. Kelkka sidottiin reen perään. Kun vaimo tunsu, että reki liikkui ja hän sen mukana, lapsi sylissä, valtasi hänet kummallisen suloinen voipumus ja silmät painuivat kiinni. Valee katseli hänen kasvohinsa. Yhtäkkiä vaimon ruumista puistatti, ja samalla hän raotti silmiään kääntäen ne Valeeta kohti ja äänsi kamalan tuskallisella sävyllä:

»Leipää!»

Se näytti nyt aivan kuin siinä hetkessä taas uudelleen muistuneen hänen mieleensä. Valeeta liikutti niin että hän heti otti eväsvakkansa ja teki vaimolle voileivän. Ja kun tämä huomasi Valeen puuhan meni hänen suunsa hymyntapaiseen ja huulilta kuului iloinen huokaus:

»Voi Jumala!»

Valee katseli syrjästä, miten vaimo nautti voileivästä. Usean erän hän jo sieppasi leipään koko suulla,

mutta aina samassa näkyi katuvan, pienensi suupalaa ja maiskutteli sitä suussa taistellen samalla intohimoista halua vastaan nieleksiä kaikki kerrassaan.

Lapsi oli luisunut vaimon sylistä sivulle heinäin päälle, eikä hän näyttänyt sitä huomaavankaan. Valee myöskään ei siihen ollut varsinaisesti huomiotansa kiinnittänyt, oli otaksunut sen vain nukkuvan rääsijensä sisässä, kun se ei ääntänsä ilmaissut. Mutta jostain syystä, ehkä siksi, että sen pieni jalka oli pistäytynyt ulos rääsytistä ja siihen saattoi hyvinkin ottaa kylmä, lapsi kiinnitti nyt Valeen huomiota.

»Kuinka on tuon lapsen laita?» Vaimo oli juuri nielaissut viimeisen leipäpalasen ja nuoleksi sormiaan saadakseen talteen jok'ikisen hivenen. Valeen huomautuksen johdosta hän ensin säpsähti, epäilemättä siksi, ettei lapsi ollut saanut palastakaan herkusta. Mutta luotuansa silmänsä myttyyn, joka oli rauhassa, sanoi hän levollisesti:

»Se nukkuu.»

»Peittääkää sen jalkaa, ettei kylmety. Tuossa on loimi.»

Vaimon voimat olivat jossain määrin palanneet. Hän ryhtyi korjaamaan lasta syliinsä.

Miksi se oli niin omituisesti kankea?

Kiireesti paljasti äiti sen kasvot. Lapsi oli kuollut.

Äiti päästi muutamia tuskallisesti valittavia ääniä ja suuteli kuolleen lapsen sinisiä huulia ja vaalenneita, kalpeita poskia. Mutta sitä ei kestänyt kauan, sillä kohta perässä hän vähän kummalliselta näyttävällä riemulla alkoi kiittää Jumalaa siitä, että hän oli korjannut lapsen pois kärsimyksistä ja vaivoista. Valeen mielestä näytti siltä, että äiti riemuitsi oikeastaan \*omasta\* pelastuksestaan, kun oli vapautunut lapsesta. Ja siksi se herätti hänessä vastenmielistä tunnelmaa. Eikä käsitys suinkaan siitä parantunut, kun vaimo äskeiseen verraten hyvinvoinnin hymy huulilla huokasi, häneen katsoen:

»Kun sais vielä voileipää.»

Lapsi oli jo silloin heitettyä itsekseen heinäin päälle. Valee ei ollut toivomusta kuulevinaan.

Mutta ei ollut taas pitkä aika kulunut, kun vaimo tempasi lapsen syliinsä, itki, suuteli, puristi sen kangistunutta ruumista rintaansa vasten ja osoitti sellaista äidin surua, että Valeen jo melkein kyynelleet nousivat silmiin.

Valee jätti vaimon ensimmäisen talon portille.

Matka jatkui. Kaikkialla, mihin silmänsä käänsi, näki ainakin jotain jälkiä puutteesta; mihin korvansa lainasi, puhuttiin nälästä, hädästä, häviöstä, kuolemasta. Ei missään tavannut tuota repäisevää rehevyyttä, itsekkyydelle vivahtavaa itseluottoista pontevuutta, josta pohjalaiset ovat niin kuuluisiksi tulleet.

Kun he seuraavana aamuna saapuivat Vaasaan ja aikoivat ajaa kortteeriin kauppias —n pihaan, oli portin edessä valtava, satoihin nouseva lauma kerjäläisiä, jotka siinä melusivat ja rähisivät aivan toisella tavalla kuin maalla, epäilemättä siksi, että olivat täällä saaneet syödä vatsansa täyteen ja saaneet siten uusia voimia. Syyn tähän patoutumiseen huomasivat miehet heti. Portin toinen puolisko oli kiinni. Siellä sisällä kauppias itse renkinsä kanssa jakoi jokaiselle kerjäläiselle neljänneksen tuoretta leipää ja muutamia silakoita. Kauppias oli päättänyt toistaiseksi yhtenä päivänä viikossa jakaa kaikille kaupungissa silloin oleville kerjäläisille tällaiset ruoka-annokset.

Kun matkamiehet olivat saaneet hevosensa lasketuiksi, kiirehtivät he heti tapaamaan kuvernööriä hänen yksityisasuntoonsa. Kun he siellä eteisessä vartioivat vakavina ja totisina, näki kyllä, että molempain sydämet hiukan pampailivat ja että siellä tunteet varmaankin vaihettelivat toivon ja pelon välillä.

Vihdoin tuli kuvernööri heitä eteiseen puhuttelemaan. Katse oli synkkä, ankara, hyvin vähän toivoa herättävä siinä asiassa, jota varten miehet olivat tulleet. Nähtävästi tarkoittaen katseillaan tunkeutua miesten sisimpään sieluun, kysyi hän ikäänkuin sivumennen:

»Mistä te olette?»

Molemmat selittivät sen melkein yhtäkaaa.

»Mitä asiaa?»

Hautalainen ryki ja perkasi kurkkuaan, ääni oli hiukan epävarma, kun hän rupesi selittämään matkan syytä. Kuvernööri oli nähtävästi hermostunut. Hän katseli tuimasti Jannea koko ajan, kun tämä puhui, ja



katse ilmaisi jotain epäilystä siitä, että tämä valehteli.

Suoraan vastaamatta Jannen avunpyyntiin alkoi hän tutkia ja kysellä, millä tavalla ja missä määrin hätäaputoimia oli tehty, oliko paljon muualta päin tulvilleita kerjäläisiä ollut liikkeellä ja elätetty, oliko oman pitäjän ihmisiä lähtenyt muualle kerjuulle, saatiinko vielä kylältä edes pettuaineeksiä n. k. olkia, petäjänkuoria j. n. e. Kun molemmat vuorotellen olivat niistä seikoista selvää tehneet, kysäisi kuvernööri nyt vasta, keitä he olivat.

»Hautala», matki hän kuultuansa Jannen nimen ja kiinnitti terävän katseensa epäilevän näköisenä mieheen.

»Sama mies, jolla oli kärjäasia tuomari —n kanssa?»

»Sama.»

Kuvernööri kohautti olkapäitään:

»Sinä olet laittanut muidenkin virkamiesten kanssa kaikenlaisia rettelöitä?»

Jannen poskille, joita peitti harmaa, karkea parran sänki, nousi punaa:

»Minä tiedän sen, että minua pidetään rettelöitsijänä, mutta minä kuitenkin itse tiedän, että olen aina koettanut seisoa oikeuden ja totuuden puolella.»

Kuvernööri veti suutansa hymyyn:

»Tietysti!» Palaten samalla edelliseen puheenaineeseen jatkoi hän:

»Luuletteko te siellä maalla, että minulla on täällä loppumattomat jauhovarastot? Ettekö te käsitä, kuinka avara Vaasan lääni on, johon minun pitää koettaa kaikkialle saada ulottumaan ne pienet viljamäärät, mitkä minun käytettävänäni ovat. Te olette sinne jo saaneet useampia eriä. Muuallekin täytyy riittää. Teidän täytyy tulla tavalla tai toisella nyt jo ominenne toimeen. Minä en voi, minulla ei ole nyt antaa teille mitään.»

Ääni oli ankara, ja eleet osoittivat hermostumista. Hautalainen oli jo vapautunut ujoudesta ja arkuudesta. Hän sanoi:

»Sitten meillä on ainoa keino antaa elatusta vain niille, jotka vielä ovat niin voimissa, että heidän elämisensä kevääseen voi olla varma, — niitä ei ole monta, — ja sen sijaan jättää ilman kaikki ne, jotka nälissään nyt jo horjuvat elämän ja kuoleman välillä. Muuten kuolee köyhäväki sukupuuttoon.»

»Älkää sillä lailla puhuko!» huudahti kuvernööri hämmästyneenä.

»Se on kuitenkin ainoa keino. Herra kuvernööri ymmärtää sen siitakin, ettemme me tuhlaa, kun viikkokauteen ei enää ole hautuumaan työvällekään annettu kuin 8 luotia jauhoja hengelle päivässä.»

»Kahdeksan luotia!»

»Niin. Ja herra kuvernööri tietää itse, — täällähän tuomiot on annettu, että suurin osa meidän talollisista on joutunut ryöstön alaisiksi, niin että monet niistä elävät nyt köyhäinhoidon kustannuksella nekin. Pitäjän kassa on tehnyt velkaa jo niin paljon, että kutkaan yksityiset eivät enää uskalla uskoa kunnalle velkaa, kun ei tiedä oikein, kuka siitä vastaa ja maksaa. Jollei kruunukaan voi auttaa, niin me emme käsitä enää muuta keinoa kuin jättää asia Jumalan haltuun ja ruveta kukin odottamaan kuolemaa.»

»Onhan siellä yksityisiä rikkaita, joilla vielä on viljavaroja, kuten olen kuullut?»

»Niin on, mutta ne ovat rahan panttina.»

Kuvernööri käveli hetkisen lattialla kädet selän takana ja mietti. Vihdoin hän puhkesi kiivaasti sanomaan:

»Teissä maalaisissa on päässyt valtaan yleisesti väärä käsitys kruunun auttamiskyvystä. Te luulette, että kruunulla on aivan loppumattomat varat. Te juoksette täällä yhtä mittaa, aivan kuin ei teillä todellakaan olisi enää yhtään mitään muuta keinoa tulla toimeen. Minä sanon teille, että uskon kyllä teillä olevan hätää ja puutetta, mutta teidän täytyy oppia tulemaan toimeen ilman kruunun apua, \*teidän täytyy\*. Minä tässä en voi jauhoiksi muuttua, ja kruunun avun täytyy riittää koko Suomelle.»

Hautalan Jannen rinta kohoili raskaasti, ja hän odotti maltitonna sananvuoroa.

»Kyllä se on, hyvä herra, aivan varmaa, että me emme olisi lähteneet tänne \*kerjuulle\*, jos ei siihen

tosi tarve pakottanut.»

Kuvernööri katsahti ehdottomasti miestä, sillä äänessä oli aivan erikoinen sävy.

»Me emme huuda omaa hätäämme, emmekä pyydä apua itsellemme, vaikka siihenkin olisi syytä — kenties. Mutta vaikka meillä onkin teidän korvissanne huono maine, vaikka uskottekin meitä paatuneiksi konniksi, joitten elämällä ei ole muuta tarkoitusta kuin tapella ja varastaa, niin nyt on kumminkin asianlaita sellainen, että me emme saata nähdä ihmisten ympärillämme kaatuvan nälkään koettamatta viimeistään keinoa, auttaa, pelastaa. Meikäläiselle on kerjääminen viimeinen keino, se on tosiaankin \*viimeinen\*. Jollei minulla olisi kyllin syytä pelätä, että minä itse muutamain viikkojen kuluttua jyrsin olkileipää jossain kopukan nurkassa, en minä enää kerjäisi tässä, vaan koettaisin saada velaksi omalla vastuullani, täyttääkseni sen velvollisuuden, minkä hoitokunta, ne harvat, jotka siellä enää jaksavat yhteisestä hädästä välittää, ovat minulle uskoneet. Mutta minä en uskalla enää pyytää ketään luottamaan minuun. Kolme vuotta takaperin olin minä kyllä velaton mies. Velkoihin en ole joutunut omien syömisieni tähden, sillä meillä ei tuhlata. Minä en tätä sano kerskatakseksi, vaan minä sanon sen siksi, että te huomaisitte, ettemme ole suotta aikojamme lähteneet tänne. — Me emme mene ilman jauhoja.»

Kuvernööri katseli ihmetellen edessään seisovaa vanhusta, joka puhuessaan oli hänen silmissään kasvanut päätänsä pitemmäksi ja lopetettuaan katseli häntä järkähtämätön, mutta samalla surunvoittoinen ilme silmissä. Hautalaisen puhe, ryhti ja katseet herättivät kuvernöörin sielussa varmaankin uuden tunnelman, myötätuntoisuuden puuskan. Hän astui Jannen eteen ja tempasi tämän käden omaansa.

»Te saatte jauhoja», virkkoi hän liikutettuna puristaen kovasti Jannen kättä.

Valee, joka heltyneenä syrjästä katseli, näki kumpaisenkin miehen poskille vierivän muutamia suuria kyyneleitä.

Kuvernööri omaksui jälleen pian sotilasmaisen ryhtinsä ja käveltyään pari kertaa edestakaisin pienen eteisen lattialla seisahti hän Valeen eteen ja virkkoi:

»Te olette nuori mies ja tulette elämään aikoina, jolloin meistä vanhoista on tuskin himmeä muisto jällellä. Mutta minä sanon teille ja kaikille nuorille neuvoksi: jos te peritte tämän toverinne ominaisuuksia ja jätätte ne taas perintönä lapsillenne, niin \*Suomen kansa ei sorru koskaan, vaikka sillä olisikin nälkä\*.»

Sitten hän käski miesten istua. Itse hän meni kirjoittamaan varastonhoitajalle määräyksen antaa miehille kuusi mattoa jauhoja.

## XVIII.

Kevättalvella kuoli Märkäsen Antti. Suhde Märkäseläisten ja Siikalahden Mikon välillä oli käynyt yhä sietämättömämmäksi, kun Mikon puuhut sekautua talon sisällisiin asioihin eivät mitenkään ottaneet onnistuaksensa. Velkakirjojen tarkastuksesta sai yhä edelleen pitää huolta pitäjän iäkäs kanttori, joka kaikissa asioissa, milloin kirjoitusmiestä tarvittiin, oli aina ollut Märkäsen Antin luottamusmiehenä, vaikkapa ukko Semeniuksen kirjoitustaito olikin vähän noin ja näin, vaillinainen. Mutta Antti-vainaja piti ukko Semeniuksesta siksi, että tämä piti suunsa kiinni kaikesta, joten Siikalahden Mikko, jolla olisi ollut polttava halu saada niistä selvää, ei saanut tietää yhtään mitään. Sen lisäksi olivat Mikon kosimispuuhut Annikan suhteen menneet myttyyn, jopa oli hän kerran näissä asioissa liikkueensa eräänä yönä joutunut Annikan ja Hautalan Matin naurun esineeksikin. Mikko näet lähti yökenkään kotoansa salaa, kenenkään tietämättä. Kopisteli ja pääsi Märkäsen Annikan luttiiin — missä ennestään jo oli Hautalan Matti. Mikko oli luullut, ettei siellä arkiyönä ketään olisi, ja hölmistyi, kun huomasi erehtyneensä. Koetti mies sitten keksiä yölliselle retkelleen mitä kummallisimpia selityksiä. Matti pukitti ja piinasi häntä. Ja sydämessään kiroten »tuollaiset» ihan siihen ikävimpään paikkaan, mistä ihmiset tietävät puhua, pötkötteli Mikko kotiinsa ja vihasi koko Märkäsen sukua enemmän kuin koskaan ennen. Kun luonto ei ollut varustanut häntä kuitenkaan läheskään niin monipuolisilla lahjoilla kosta ja keinottelua varten, johon hänen halunsa olisi palanut, jäivät kostoharrastuksetkin tässä samoin kuin monissa muissakin suhteissa »uskollisiksi yrityksiksi», paljaksi ilmauksiksi hänen erinomaisista haluistaan ja harrastuksistansa. Näille »haluille ja harrastuksille» oli usein naurettu ennen ja yleisesti pidetty Mikkoa pilkan alaisena. Mutta nykyinen aika oli hänen »haluilleen ja harrastuksilleen» niin sopiva, että Mikko meni eteenpäin. Ja kun ei nyt yleensä paljon muutenkaan naurettu ollenkaan, sitä vähemmän saatettiin

Mikolle ja hänen toimilleen nauraa.

Mutta nyt oli vanha Märkäs-Antti kuollut. Se ei oikeastaan ollut varsin suuri tapaus; joku saattoi sanoa, että »pois sitä täytyy täältä niin rikkaan kuin köyhänkin», mutta siinäkin ei ilmennyt mitään erikoisen syvää tunnetta eikä kaipausta.

Mutta Märkäsessä oli velkakirjoja; kaikki ihmiset puhuivat siitä, että niitä oli paljon ja että ne ennen saivat maata hyvin rauhassa arkunlaatikossa, jos vaan velallinen katsoi silloin tällöin itsellensä sopivan ajan ja kävi juttuamassa Märkäsen äijän kanssa ja sanomassa, että »se on niin kovin hyvä, kun ei te hätyytä... Kun Jumala antaisi tässä munikin vähän vauhtiin päästä, niin kyllä minä maksan kaikella kunnialla.» Silloin äijä aina sanoi:

»Noo, jopa ... jopahan sitä on velan kanssa tekemistä.» Ja sitten ruvettiin puhumaan muista asioista. Kun velallinen oli mennyt, sanoi emäntä tavallisesti:

»Sinä olet sellainen ... kun et edes yhtään tahdo ... ei suinkaan ne ikänä maksa.»

»Noo, kyllähän maksaa kun jaksaa, mitä sinä siinä turhia. Kukahan tässä nyt ihmisiltä väkipakolla.»

Ja kun muori sitten vielä kinasi jotain ja vaari vastaili, jätettiin asia siihen. Velkakirjat saivat maata arkunpohjalla, ja ihmiset tiesivät sen.

Mutta nyt oli Siikalahden Mikolla jotain sanomista näihin asioihin, ja ihmiset tiesivät senkin. Velalliset vapisivat.

Toimitusmieheksi vaati Mikko kivenkovaan Stenforsia otettavaksi, mutta emäntä sanoi, että hän ei ota tähän kaikkia veden tuomia, että Semenius se on ennenkin tässä talossa kirjoitusmiehenä ollut, se tuntee asiat ja kirjat entisestään, että se oli isäntä-vainajan kanssa hyvä tuttu, ja päälle päätteeksi isäntä itse oli määrännyt, että Semenius pitää ottaa kalunkirjoitusta pitämään ja Varpulan Valee toiseksi. Mikko pani jyrkästi Valeeta vastaan — onhan niitä nyt muitakin... Muori nauroi:

»Ketä muita? Mikä Valeen on?»

Mikko ei osannut sitä oikein selittää, mikä Valeen on, mutta intti yhä vastaan ehdotellen yhtä ja toista. Emäntä kuitenkin pysyi järkähtämättömänä. Toimitusmiehiksi kutsuttiin kanttori Semenius ja Varpulan Valee.

Kalunkirjoituspäivänä kokoutuivat velalliset (ne nimittäin, joilla veloistansa oli huolta) alakuloisen ja nöyrän näköisinä istuskelemaan Märkäsen tuvan penkille. Siikalahden Mikko oli hyvällä tuulella koko päivän, laski leikkiäkin kun siksi tuli, tarjosi usein Märkäs-vainajan kessupönttöä penkillä istuville miehille ja nauroi, että »kun on kerrankin saatu äijän kessut käsiin, niin nöyryytetään nyt oikein miehissä ... se vainaja oli niin jumalattoman saita kessuistansa.»

Ja velalliset panivat piippuun, naurahtelivat herttaisesti Mikon sukkeluuksille ja ajattelivat: ehkäpä sitä sentään hyvä Jumala suo, että ihminen pääsee tässä vielä kulkemaan... Ne ihmiset kanssa taitavat niin paljon valehdella tuosta kestikievarista... »Nämä ovatkin oikein hyvin prässätyitä tupakkia, eikö ole sitte?»

»Oon, oikein makoisia.»

Mikko nauroi ja sanoi:

»En minä ainakaan osaa sellaisia tehdä, ei vaikka!... Kyllä minä monta kertaa yrittänyt olen, mutta ei vaan lähde mitään. Eikä niitä tahdo kukaan tähän aikaan saada... Jaa, mutta se vaarivainajan tupakkahuhmari, tuliko se jo kirjaan, kanttori?»

Kanttori ei kuullut.

»Kuuliko kanttori?»

»Hääh?»

»Niin että», ja Mikko kertoi uudelleen kysymyksensä.

Kanttori nyysäsi nenäänsä:

»Eikö tuo lie tullut... Ja olipa tuo yksi vanha tupakkihuhmari vaikka...»

»Ei maar! Se oli hyvä, siinä on rautavyö päällä. Kyllä se ottaa pitää, — jollei tämä muori anna sitä päältä jaon. Antakaa pois \*äiti\*-muori, mitä te sillä teette?»

»Noo, jos kovin mielees tekee, niin ota.»

Mikko lippasi kepeästi kanttorin selän taakse:

»Kanttori, pyhitään nyt pois se huhmari sieltä, me tässä muorin kanssa jo siitä sovimme.»

Kanttori oli kiivas mies, semminkin kun häntä toimissaan häirittiin.

»Mene tiehes siitä! Kun tulet sotkemaan... Pidä huhmaris, kun olet kerran saanut.»

Muille oli vähän vaikeata pidättää nauruansa.

Kun tavarat oli saatu kirjaan pannuksi, siirryttiin kamariin ottamaan selvää pesän papereista. Tilaisuudessa oli isän puolelta valvomassa Annikan etuja joku setä, joka ei koko päivänä puhunut mitään eikä herättänyt esiintymisellään varsinaista huomiota muuten kuin siten, että usein istuvillaan nukkui piippunsa sammuksiin.

»Saa nähdä», virkkoi Mikko, kun kanttori otti ensimmäiset paperit käsiinsä, »eikö niissä ole paljon vanhentuneita». Ja kuiskaten, ettei emäntä, joka ristissäkäsin istui arkun vieressä ja oli hiukan huonokuuloinen, kuulisi: »Se vainaja oli niin huolimaton niiden kanssa».

»Mitä sanot?» kysyi emäntä epäillen, kun näki Mikon kuiskuttavan.

»Kanttorille vain tässä, joutavia.»

»No mitä sitä niin salaisia... Saattaahan sitä puhua niin että ihmiset kuulevat.»

Jokaisen velkakirjan suhteen oli Mikolla jotain sanomista. Mitä hän ihmetteli, että sekin oli vielä maksamatta, mitä taas kummasteli, että vai on silläkin tänne velkaa, eikä ole näkynyt vaan täällä koko päivänä. Mahtaneeko edes omistaa? Ketähän siinä on todistajina? Muutamia pienempiä oli vanhentuneita, ja niiden suhteen sai hän aiheutta useaan kertaan — joka erä kuitenkin eri muodossa — hiljaa huomauttaa toimitusmiehille, että »jos se vainaja olisi vielä elänyt jonkun vuoden, niin tuon arkun olisi papereineen saanut polttaa, eikä siinä olisi tullut yhtään vahinkoa». Joten siis oli suuri hyvä työ, että Jumala korjasi äijän pois.

Velkakirjat loppuivat.

»Taisivat olla kaikki?» kysyi kanttori.

»Kaikki», myönsi emäntä.

»Kaikki? E—hei toki!» huudahti Mikko.

»Kaikki ne ovat, ei minulla ainakaan muuta ole», vakuutti emäntä.

»No älkää nyt piruja... Laittakaa paikalla esiin tänne ne velkakirjat!»

»Mitkä velkakirjat?»

Samassa tuli Annikka sisään papereita kädessä.

»Mitä Mikki nyt huutaa? Joko on hätää, että tässä varastetaan?» ja vei papereita kanttorille.

»Mitäs ne paperit ovat? Mikä paperien ja velkakirjain hoitaja sinä olet? Onko siinä Hautalaisen velkakirjat?» kyseli Mikko ja astui likemmäksi pöytää. Kanttori ilmoitti, että siinä on niitä. Mikon sapettunut mieli keksi yhtäkkiä sopivaksi sanottavaksi:

»Ei ne ole siinä kaikki!»

»Pidä nyt Siikalahti vähän suutas», suhditti kanttori.

»Mitä varten?»

»Sitä varten, että näyttäisit vähän ihmiseltä», sanoi Valee.

»Sepä nyt kumma on, kun selvästi näkee, että velkakirjat ovat hujan hajan, taitaa osalta olla renkien ja piikainkin hallussa, ja sittenkään ei saisi ottaa selvää se, jonka asiaan tulee! Viisi minä omasta puolestani, mutta lasteni.»

»Pure huulees, nälkäsilmä!» tiuskaisi Annikka, »sinä pidät kaikkia ihmisiä varkaina, niin tottapa sinä olet itse sellainen.»

»Vastaatko puhees? — Mutta mitä varten sinä niitä velkakirjoja kätket?»

»Sun ei tule tutkia eikä mun tunnustaa! Kun ne siinä nyt ovat joka ikinen lappu, niin mitä sinä sitten vielä tahdot meiltä?» Annikka rupesi itkemään. Äiti ja miehet alkoivat suhittaa, mutta Mikko jatkoi jutellen, että se on ollut aina tavallista, että tässä talossa on lennetty hänen silmillensä, mutta kyllä hän siitä vielä lopun tekee.

Ilmoitettiin, että Hautalaisen velkakirjat tekevät toista tuhatta markkaa, paitsi takauksia.

»Millähän sekin mies komeilee?» Sitä ei Mikko millään tavalla voinut hillitä itseään sanomasta.

Siihen ei sanonut kukaan mitään. Vähäisen äänettömyyden perästä Mikko taas ilmoitti:

»Minä vaadin perinnön jaon toimitettavaksi kohta.» Tuo vaatimus herätti vakavan, vilkkaan keskustelun: talo ja irtaimisto menisivät perin halvasta tähän aikaan, jollei perillisten välissä sovittaisi kauppoihin. Mikko oli järkähtämätön. Mitä enemmän naiset vaativat jaon lykkäämistä syksyyn, sitä jyrkemmin Mikko vaati sitä toimitettavaksi kohta. Ja muutamista sanoista alkoi Valee aavistaa, että Mikolla oli syynä vaatimukseensa ei ainoastaan saada hänelle tulevat velkakirjat oitis haltuunsa, saadakseen »pitää niistä huolta», vaan sekin, että hän toivoi voivansa saada Märkäsen talon polkuhinnalla nyt koska emäntä ja tytär eivät varmaankaan uskaltaisi hintaa kovin ylös kohottaa. Valee silmäili halveksien setää, jolla ei ollut mitään sanottavaa. Mikko luultavasti ajatteli sedästä samaa kuin Valeekin, koskapahan lausui:

»Tämä setä sopiikin panna Annikan holhoojaksi, tämä siihen on kaikista sopivin.»

Setä alkoi väännellä itseään, ikäänkuin aikeessa sanoa jotain, mutta sanomatta se jäi.

»Mahtaneeko tuo tarvita muuta holhoojaa», virkahti kanttori hymyillen, »koskapa sillä näyttää, sormista päättäen, jo olevan laillinen holhooja.»

Mikko katsoi niihin sormiin.

»Kaa... En minä ole tiennytkään ... että tässä suoverin saa!»

Tytöllä oli pari hopeaista sormusta sormessa. Valeekin vasta nyt ne huomasi ja setä loukostaan pani:

»Jassoo!»

Mikko näytti olevan nolona, ja se huvitti useita muita.

»No ilmankos!» hän vähäsen vaitiolon perästä äänsi. Toisten huomio teroittui:

»Mitä?»

»Niin ... minä vaan ajattelen...» hän sanoi. Ja hän todella ajatteli paljon, koko iltapäivän, sanoen tuon tuostakin jotain umpikuljuista, jonka piti olla ilkeätä. Illalla hän sanoi Annikalle kahden kesken, että hän kyllä ymmärtää, että Hautalan Matti on kihlat ostanut Märkäsen rahoilla ja että niistä olisi yksi osa hänelle kuuluvaa, mutta ei hän nyt välitä, ja että jos hän joskus kihloja ostelee, niin hän koettaa saada ne irti omilla rahoillansa, ettei kenelläkään olisi mitään jälkipuheita... Hän yrittää »Jumalan avulla» eteenpäin maailmassa.

Kun hän oli sen saanut sanotuksi Annikalle ulkona, tuli hän jälleen hyvälle tuulelle ja meni vihellellä kamarisiin. Sillä hän ymmärsi saaneensa pureksia Annikkaa oikein sydämeen asti. Sillä aikaa oli emäntä kamarissa selittänyt toimitusmiehille syyn, miksi vainaja oli antanut Hautalaisen velkakirjat tytön haltuun, että ei niitä ollut aikomus salata.

Toimitusmiesten ja muiden ihmisten illalla poistuttua jäivät äiti ja tytär suureen tuskaan. He käsittivät, että Mikko voisi nyt saada talon polkuhinnasta, kun ei kenties Mattikaan voisi tulla hänen kanssaan kilpailemaan siksi, että hänen täytyi kuitenkin pitää kiinni Hautalan talosta, koska isäntä sairasti ja ennen pitkää kuolisi. Jos joku saisi talon, vaatisi Mikko varmaankin kohta rahat, ja kenelläpä niitä tähän aikaan oli.

Mattia odotettiin. Mutta kun ei sitä illallakaan alkanut kuulua, lähti Annikka Hautalaan — ensi kerran sen jälkeen kun Matti oli hänelle kihlat tuonut.

Kuumetauti oli vienyt Hautalan Jannenkin vuoteelle. Hän oli jo maannut viikonpäivät eikä parantumisesta ollut mitään tietoa. Toisinaan houraili, toisinaan taas oli tajuissaan.

Varjontapaisena liikkui emäntä kestäen ihmeteltävällä voimalla suuret huolensa monipuolisten velvollisuuksiensa täyttämässä hyöriessään. Pihatuvassa oli köyhäin keittola vielä. Keväämmällä oli se muuttunut sairaalan tapaiseksi, sillä yhä useampia nälän ja taudin runteleimia ihmisiä tunkeusi sinne etsimään ravintoa ja hoitoa. Pihatupaan eivät enää läheskään kaikki mahtuneet. Useampia täytyi sijoittaa omaan asuintupaan, missä penkillä ja lattialla olkipahnoilla ihmisiä makasi ja valitteli kaikeat päivät. Kyläläiset olivat alkaneet kammota ja karttaa taloa, missä lavantauti kuoleman uskollisena liittolaisena joka viikko kaatoi useampia uhreja. Oli oikein ihmeteltävää, millä voimalla talon väki säilyi joutumasta taudin käsiin. Huonoimmat sairaut olivat sijoitetut pihatupaan. Monet monituiset kerrat päivän mittaan siellä kävi emäntä, aamusta varhain iltaan myöhään koettaen harrastuksellaan ja huolenpidollaan lievittää onnettomain kärsimyksiä. Kun isäntä sairastui lisääntyi hänen työnsä kaksinkertaiseksi. Mutta eivät sittenkään voimat pettäneet. Hautalaisella, joka ei koskaan ennen ollut sairauden tähden maannut, oli nyt tilaisuutta ja aikaa miettimiseen, mikäli kuume oli matalampi toisin vuoroin ja järki tolillaan pysyi.

Katkerimmat tuskat hänelle tuotti se, että hänen velkansa olivat takauksista yht'äkkiä kasvaneet noin neljään tuhanteen markkaan. Nyt vielä oli olemassa takauksia, joista muutamien ainakin saattoi edellyttää tulevan hänen maksettavaksensa. Maatessaan sairasvuoteella odotti hän ryöstömiestä joka päivä, sillä hänestä näytti niin luonnolliselta, että nyt juuri niiden olisi aika tulla, kun hän on sairaana, kuolemankielissä, eikä kykene asioitansa korjaamaan. Kun ilta tuli illan perästä, ilman että ryöstömiehiä tuli, joutui hän jonkinlaiseen välinpitämättömyyden ja yhtäkaikkisuuden tilaan. Mutta sen sijaan muut samaan jaksoon kuuluvat asianhaarat kiinnittivät hänen huomiotaan ja ajatuksiaan, jotka kuumeen kiihdyttäminä toisinaan saavuttivat rajuuden huipun.

Kun joku vieras kävi häntä katsomassa ja puhui sen ohessa siitä, että tämä kärsimys ihmisillä nyt on Jumalan lähettämä synnin rangaistus, tuli hän aina katkeralle mielelle. Hänen oma vaimonsa ei enää pitkään aikaan ollut puhunut siitä. Sen johdosta tunsivat Janne aina tuollaisen Jumalasta puhuvan vieraan pois mentyä suurta helpotusta, kun emäntä hiljaisella, hyväilevällä tavallaan laski kätensä hänen kuumalle otsalleen ja mitään puhumatta katseli häntä noilla silmillään, joiden kummallisen tyyneyden syytä Janne rauhallisempina hetkinään monesti ihmetteli. Ja mitä enemmän hän katseli vaimonsa katkeamatonta kestävyyttä, tuota meluamatonta, hänelle aivan käsittämätöntä jumalaisuutta ja Jumalaan luottamista, sitä useammin hän tahtoi vaimonsa viipymään vuoteensa vieressä ja komensi piian tahi pojat juoksemaan hänen asioitansa.

Hetkinä, jolloin synkeä ajankuva oikein täydessä karvassaan astui hänen sairaan mielikuvituksensa eteen, voi hän vielä raivostua. Jumalan rangaistuksena ei hän voinut nälkää pitää, koska se ei kohdannut muita kuin köyhiä. Täälläkin rahamiehet rikastuivat, Siikalahden Mikon mahtavuus oli yhä nousemassa ja tomppeleimaisen Klitsin merkitys kasvoi samoin. Sitäpaitsi sellaisilla rentuilla kuin Kaleniuksella ja Stenforsilla oli mainiot raha-ajat. Kaleniuksellakin nyt oli oikein herrasvaatteet yllä, kun hän oli saanut olla Stenforsin kätyrinä. Sitävastoin ihmiset, joiden syntikuorma oli pieni edellisiin verrattuina, saivat kärsiä niin hirveästi. Eikä mikään inhimillinen keino näyttänyt pelastavan kansaa, ei edes se että hänkin joskus kuumehoureessa heittäysi vuoteen viereen polvilleen ja rukoili huutaen ja velvoittaen kaikkivaltiasta rientämään apuun. Sellaisissa tapauksissa saattoi raaka intohimo hänet yhtäkkiä temmata käsiinsä. Silloin mies hurjistuneena riehui, pauhasi, kirosi, tietämättä itsekään mitä kirosi ja ketä.

Kun joku sattui tätä melua kuulemaan ja emäntä osui silloin olemaan ulkona tahi pihatuvassa, juostiin sitä hänelle sanomaan.

Ja kamariin riensi juoksujalassa tämä nainen, jonka silmissä oli niin vakava, rauhoittava ilme ja joka ei koskaan hätien melunnut eikä malttiansa menettänyt. Vaieten tarttui hän lattialla hourivan miehen käsipuoleen ja kuiskasi:

»Lähde sänkyyn.»

Aivan kuin hänet olisi rikoksesta tavattu antoi Janne vastustelematta viedä itsensä vuoteelle, tuijotti hetkisen sekavin katsein vaimonsa silmiin ja huoahhti raskaasti.

Kerran tällaisessa tapauksessa hapuili Janne käteensä vaimonsa käden ja puristi sitä lujasti, virkahtaen:

»Rukoile minun kanssani!»

\* \* \* \* \*

Kun Hautalaiselle kerrottiin, että Märkäsessä on kalukirjoitus, sanoi hän:

»Pian on meillä sitten ryöstömiehet.»

Emäntä näki, että sairaalla oli sydämellä jotain, jonka hän olisi nähtävästi tahtonut ulos purkaa. Naisen omituisella vaistolla aavisti hän, että se mahdollisesti koskisi Mattia ja Märkäsen Annikkaa, joiden kihlautumisesta ei hänelle ollut mitään ilmoitettu, mutta jota vastaan hän usein oli ilmaissut jyrkän mielipiteensä. Emäntä pistäysi tupaan. Aivan pian sen jälkeen ilmestyi isän sängyn viereen tuolille istumaan Matti. Isä oli ollut hiukan unessa. Matti katseli siinä vanhuksen kalvistuneita, kuihtuneita kasvoja ja tunki raskaan palan nousevan rintaansa ja silmiinsä pari kuumaa kyyneltä. Akkunalla oli voilautasen vieressä kappale mustaa pettusekaista leipää, — sellaista, jota talossa syötiin ja jota parempaa ei sairas millään tavalla ollut suostunut syömään, »koskapa kuitenkin niin moni muu sairas ei voinut sen parempaa saada.»

Isä avasi silmänsä.

»Matti!»

»Mitä?»

Isä ei jatkanut, katseli vain poikaansa. Matti äänsi viimein hiljaa:

»Isä.»

»Mitä?»

Matti rupesi nyt selittämään, että hän vastoin isän tahtoa oli kihlannut Märkäsen Annikan ja pyysi, ettei isä olisi vihainen, sillä isä kyllä ymmärtää, että itseänsä varten sitä kukin ottaa vaimon eikä...

Isä piti silmänsä ummessa ja poskille nousi heikkoa punaa. Matti näki, että ilmoitus oli vanhuksen sielussa vaikuttanut hyvin valtavia tunteita. Hyviä vaiko pahoja? Sitä ei poika tiennyt, mutta aavisti ne jälkimmäisiksi. Matissa oli suuri määrä isänsä itsepäisyyttä ja järkähtämätöntä tahtoa. Häntä oli vaivannut se, että hänen piti isänsä tietämättä kihlata Annikka. Nyt hän kuitenkin tunki päässeensä tuosta painostuksesta, kun oli saanut asian isänsä tietoon. Että se isälle oli vastenmielistä, se ei häneen läheskään sillä tavalla koskenut, sillä hän piti oman mielipiteensä asiassa korkeimpana lakina. Kun ei isä pitkään aikaan puhunut mitään, lähti Matti tupaan. Mutta jonkun hetken kuluttua kutsutti isä poikansa uudestaan kamariin.

Ja nyt sai Matti kuulla, ettei isällä tyttöä vastaan ollut mitään. Syy, minkä vuoksi hän ei olisi tahtonut antaa poikansa mennä naimisiin Märkäsen tyttären kanssa, oli se, että hänellä oli sinne velkoja ja ihmiset tulisivat sanomaan, että hän on häviöstä pelastunut poikansa naimisen kautta. Sellaista ei hän voisi ikänä suvaita. Hän voi kunnialla hävitä omaisuutensa, mutta ei kärsiä sellaista häväistystä, että hän on poikansa naittamisella häviöstä pelastunut. Vaan nyt ovat asiat muuttuneet. Hän on turpeen alla jo silloin, kun Matti menee naimisiin. Jos ihmiset odottavat saataviaan siksi kun hän on poissa, tekevät ne sen hyvyydestä häntä kohtaan. Sitä hän toivoisi kuitenkin, että Matti ottaisi kotitalonsa, koska se varmaan on parempi kuin Märkäsen, ja pitäisi huolen siitä, että äiti saisi riittävän eläkkeen, — semminkin kun talo sen vielä hänen laskujensa mukaan kannattaa.

Matti ei ollut pitkään aikaan puhellut isänsä kanssa mistään asiasta pitemmältä. Senpä vuoksi häntä kovin kummastutti se muutos, mikä isässä oli tapahtunut. Vanha jyrkkyys, jonka kiusallisuutta poika usein oli saanut tuntea ja sen alle taipua, oli poissa. Isä puhui nyt hellästi, melkein niinkuin äiti!

Matti lähti kamarista luvattuaan täyttää isän toivomukset ja useaan erään vakuuttaen, että äidillä ei tule puutetta olemaan, niin kauan kuin hän elää.

Päästyään ulos ajatteli hän yhä isää ja hänessä tapahtunutta muutosta. Ensin se hänessä synnytti omituisen, surunvoittoisen tunnelman. Mutta se kirkastui yhä, kun hän joutui ajattelemaan, että isän näytti nyt olevan niin helppo olla. Kun Matti vähän ajan kuluttua huomasi äidinkin kasvoilla iloisemman ilmeen, tämän tullessa kamarista, tunki hän vähitellen surumielisyyden haihtuvan ja jonkinlainen onnellisuuden raikas tunnelma ailahti rinnassa.

Sinä iltana oli Matilla paljon puuhaa vaivaistuvassa. Sillä tuntien äsken saavuttamaansa tyydytystä pistäysi hän sinne vaistomaisesti haluten jakaa siitä muillekin. Siellä vallitseva kurjuus koski nyt aivan erikoisella tavalla häneen. Yhtäkkiä sai hän päähänsä toimittaa siellä perinpohjaista puhdistusta ja siivoa. Ruvetessaan puuhaan huomasi hän vasta kuinka äärettömän suuri ja vastuksellinen työ äidillä oli ollut, joka melkein yksin oli tähän saakka saanut täällä siivonkin toimittaa. Hän komensi tuvasta apulaisikseen siellä rähisevät pojat ja muutamia naisia, jotka vielä kykenivät jonkun verran auttamaan. Tässä toimessaan oli hän niin innostuneena, ettei huomannutkaan, miten myöhäiseksi ilta jo joutui. Kesken puuhailunsa tultiin häntä noutamaan pihalle. Siellä odotti Annikka. Jossain nurkantakana selitti tyttö, mitä heillä tänäpäivänä oli tapahtunut ja näytti surumieliseltä ja lamautuneelta. Mutta Matti sanoi

varmalla itseluottamuksella, ettei tässä nyt enää tarvitse Siikalahden Mikkoa pelätä, ja kehoitti Annikkaa menemään tupaan siksi kunnes hän päättää työnsä. Mutta Annikka meni Matin kanssa pihatupaan ja ryhtyi auttamaan.

Sairaat vaivaiset katselivat loistavin, kiitollisin silmin noita kahta, jotka nuoruutta ja elonvoimaa uhkuen, keskellä lämpimintä kuherrusaikaa hikipäissään puuhasivat heidän tuskainsa ja kärsimystensä lievittämiseksi.

\* \* \* \* \*

Mikon puuhista Märkäsen talon suhteen levisi kylille pian huhuja. Siitä puhuttiin jo ikään kuin se olisi ollut Mikon oma, ja naiset ehtivät pelkäämään, että miten se leskiparka tulee saamaan eläkkeensä, ei ainakaan muuten kuin riitelemällä.

Mutta toiseltakin puolen oltiin puuhassa. Eräänä päivänä meni Varpulan Valee Hautalaan ja sanoi Matille:

»Sinun pitää huutaa se Märkäsen talo.»

Matti selitti, että hän tuskin voisi pitää kahta taloa siksi kuin ajat paranevat. Ja kun hänen pitää valita Märkäsen ja Hautalan välillä, ottaa hän Hautalan mieluummin. Isä oli luvannut, että jollei hänelle kuolemaakaan tule, niin tulevana syksynä hän kuitenkin antaa talonsa Matille. Jos hän huutaisi Märkäsen nyt, niin millä hän sen maksaisi, kun Mikko kuitenkin tahtoisi heti rahaosuutensa.

Mutta sitten erään kerran tavatessaan Matin Rauhalan äijäkin sanoi, ettei pitäisi päästää kovin halvalla Märkäsen taloa kestiekievarille. Ja ennen kuin erosi, sanoi, että jos rahasta hätä tulisi, niin tulla heille puhumaan.

Matti vähän innostui asiaan semminkin, kun Siikalahden Mikko kuului pitävän aivan varmana, ettei hän kykenisi ollenkaan kilpailemaan. Varakasten isäntäin luotto kohotti hänessä myöskin luottamusta omaan itseensä. Neuvoteltuaan vielä isän kanssa päätti hän esiintyä Mikon kilpailijana.

Kun taloa ruvettiin myymään, tarjosi Mikko silmää räväyttämättä kaksi tuhatta markkaa talosta. Kun Matti siihen lisäsi sata markkaa, ymmärsi Mikko, että Matti vain nostaa hiukan taloa hänelle, mutta kyllä hän siihen asti uskaltaa kuin Mattikin. Mutta kun ruvettiin menemään yli neljäntuhannen, rupesivat Mikon silmäkulmat menemään solmuun ja ääni alkoi käydä vielä kimakammaksi. Hän ajatteli, että voi se tyhjätaskukin tehdä rahamiehelle kiusaa näin huutokaupoissa.

Kun ruvettiin menemään yli viiden tuhannen, katsoi Mikko jo vähän pitempään Mattia, käsitti aivan yhtäkkiä tämän kasvojen vakavasta ilmeestä, että Matti \*aikoo saada talon\*. Raivoisa, kostonhimoinen tunnelma leimahti Mikossa nyt ilmiliiekkiiin. »Sinä saat maksaa talon kalliisti!» päätti hän itseksensä ja hymyili jo edeltäkäsän äärettömästi nauttien siitä, että hän tulee saamaan Märkäsen talosta niin hyvät osat. »Ja rahat pitää olla minulle heti paikalla.»

»Sata!»

Ihmiset ällistyivät sellaista rohkeutta, kun kauan aikaa jo oli menty ylös kymmenin ja viisin markoin.

»Viisi!» lisäsi Matti, vakava ilme silmissä, kasvot hiessä.

»Mitä sitä sillälailla... Sata!»

»Viisi!»

Mikko riemuitsi. Oltiin jo toista tuhatta yli siitä, minkä hän harmittelematta olisi saattanut talosta maksaa.

Antaa suoverin nyt maksaa! Opetetaan sitä!

Oltiin 5 950 markassa. Mikko ajatteli: Matti on nuori, ylpeä, ajattelematon. Jos minä uskallan vielä neljäkymmentä, panee Matti viisi ja \*luulee\*, että minä panen kuuteen tuhanteen...

Mikko luki hyvin selvästi:

»Viisituhatta, yhdeksänsataa yhdeksänkymmentä!»

Nyt maksoi vaivan silmäillä Mikkoa, kun tämä katsoi Mattiin...

»Saa olla», sanoi Matti, ja suu meni hiukan hymyyn.

Mikko vaaleni, hän ei näkynyt oikein haluavan tajuta, mitä Matti tarkoitti.



»No lisää, lisää! Kuka nyt vähälle väsy.»

»Ei penniäkään.»

Ihmiset alkoivat jo tajuta, jännitys löyhtyi, ja jotkut sanoivat:

»No sille talolle tuli hintaa.»

Mikolle tuli asiaa lähteä käymään kotona. Sitä paremmin oli tilaisuutta toisilla ihmetellä, miten taitavasti Matti oli Mikon kengittänyt.

Mikko ei saattanut olla kauan kotonakaan. Tultuaan takaisin ei hän kyennyt salaamaan sitä, että hänen oli harmi. Huutoihin ei hän puhunut enää mitään. Ei aikaakaan, kuiskasi hän Matin kahteen kynteen.

»Saat sen talon sillä, minkä sinä viimeksi lupasit», sanoi. Matti rupesi nauramaan:

»Pidä nyt, kun niin mielesi teki.»

Mikko kynsi päätänsä.

»Minä rikon.»

»No siitä ei tule mitään, sen saat uskoa! Älä uraja, mies kun mies.»

Matti löi Mikkoa hartioille kämmenellään ja lähti pois tämän jutuista.

Mutta Mikko ei saanut sitä päästänsä lähtemään, että hän ottamalla talon hyvästä hinnasta oli joutunut vasten tarkoitustaan runsaalla mitalla lisäämään kälynsä myötäjärahoja. Se se häntä eniten harmitti, sillä talo, vaikka olikin kallishintainen katsoen katovuoden kurssiin, oli kuitenkin tavallisissa oloissa hintaansa vastaava.

Vasta sitten huomasi hän yhden lisäseikan: Matti voi nyt ottaa varsin hyvin isänsä talon, antaa isällensä eläkkeen, maksaa velat ja päästä omavaraiseksi mieheksi.

Mikko kirosi siinä huoneitten takapuolella. Kun joku tuli samalla sinne ja kysyi, mikä nyt niin kiroiluttaa, selitti Mikko:

»No kun olin vähällä kompastua ja kaatua tuohon liekoon...»

## **XX.**

Sinä iltana tuli Mikko harmistuneena kotiin. Hän kiersi jokirannan kautta, missä oluttehtaan rakennusta varten valtava hirsikasa odotti kevättä, jolloin aiottiin ruveta rakentamaan. Viime aikoina oli kuvittelu uuden tehtaan kannattavuudesta saanut usein hänen huulensa hymisten viheltelemään. Ei onnistunut sekään nyt. Muuten ei hän olisi niin paljoa talonkaupasta harmitellut, mutta kun voitto hyvästä hinnasta, joka hänen mielestään oli kaksinkertainen nykyiseen kurssiin nähden, tuo voitto tulee Hautalan Jannen pojan hyväksi, jota hän vihasi aivan yhtä paljon kuin isääkin, harmitti se häntä. Miksi hän olikin niin hullu, että lisäsi vielä sen viimeisen erän! Selvältä näytti hänestä nyt, että toiveet Hautalan Jannen joutumisesta vararikoon olivat tuuleen haihtuneet. Ja hän kun jo usein oli kuvitellut itseänsä senkin talon omistajaksi!

Kotiin saavuttuaan tapasi hän siellä Stenforsin ja Kaleniuksen ryypiskelemisen puuhissa. Renkipoika valjasti pihassa hevosta herroille, joita piti kyytiin lähteä. Isäntä meni kamariin ottamaan selvää, mihin ne herrat menevät.

»Karin loukolle!» selitti Kalenius, joka tällä kertaa oli ainoastaan hiukan päissään ja muutenkin Mikon mielestä käyttäytyi omituisesti. Stenfors, joka päissään ollessa aina oli hiljainen ja omituinen, ei puhunut mitään. Kun isäntä aikoi mennä tupaan, sanoi Kalenius:

»Antaa sen pojan vain tulla kyytiin.»

Miksikähän pojan? rupesi Mikko miettimään ja tuli lopulta siihen päätökseen, että hän menee itse. Turkit päällä meni hän kamariin ilmoittamaan, että hevonen on valmiina.

»No itsekö sinä tulet kyytiin?» kysyi Kalenius.

»Niin... Enkö minä kelpaa?»

Kaleniuksen naama meni vähän synkäksi, mutta hän ei puhunut mitään. Pihalle mennessä selitti isännälle, että \*hän\* suorittaa juomingit, kun takaisin palataan.

Mitähän asioita niillä nyt on? mietiskeli Mikko itsekseen ja yhtäkkiä hän muisti, että Pikku-Karin kartano oli palanut alkuvuodesta. Samaan ajatuksenjuoksuun kysyi hän:

»Oliko se Karin kartano vakuutettu?»

»Oli ... oli se ... kyllä se oli», selitti Kalenius.

Mutta Mikon mielestä oli Kaleniuksen puhetavassa jotain arkaa ja epävarmaa. Mitähän?

Jotain pisti mieleen. Mikko päätti sen johdosta olla koko matkan sanaakaan hiiskumatta, mutta sen sijaan pitää silmät ja korvat auki.

Nimismies rötkötti sivuittain reessä ja näytti nukkuvan. Kalenius, jolla tavallisesti oli hauskoja kaskuja jaariteltavaksi matkojen varrella, oli vaiti kuin myyrä.

Oli jo hyvinkin hämärä, kun tultiin palaneen kartanon pihaan. Stenfors jäi istumaan rekeen, Kalenius meni palaneille raunioille katselemaan. Kierreltyään siellä hetkisen tuli hän takaisin ja sanoi Stenforsille:

»No tulehan katsomaan... Niinkuin näet, ne ovat palaneet kaikki.»

Ei Stenfors viitsinyt nousta, sanoi vain, että näkeehän hän tuon.

»Ja Siikalahdinkin näkee, että kaikki se on palanut?» kysyi Kalenius.

Näkihän Mikko.

Lähdettiin pois. Herrat sai Mikko kyyditä nimismiehen taloon, missä Kalenius todellakin maksoi kaikki laskut.

Kun Mikko oli poistunut, ryhtyi Kalenius kirjoittamaan palotarkastuspöytäkirjaa, missä selitettiin, että Karin talon rakennukset olivat palaneet pohjia myöten. Stenfors kirjoitti alle todistuksensa paperia ollenkaan lukematta, sillä häntä niin kovin unetti. Kun Kalenius tuli kotiinsa, makasi hän pöydällä paperiensa päällä kauan aikaa ja mietti. Paperi hänen edessään sisälsi palotarkastuskertomuksen \*Vennu Karin\* rakennuksista, jotka olivat vakuutettuina Maalaisten paloapuyhtiössä 2 000 markasta, mutta todellisuudessa olikin palanut \*Ville Karin\* rakennukset, joita ei oltu vakuutettu missään. Varovaisuuden vuoksi, jos Stenfors kaikista juovuttamisvarokeinoista huolimatta sattuisi lukemaan tarkastuspöytäkirjan ennen kuin kirjoittaisi nimensä alle, oli Kalenius ristinimen sijaan pannut vain alkukirjaimen. Tarpeeton varokeino, sillä Stenfors ei sitä lukenut. Nyt Kalenius tasaisella kädellä täytti puolinaisen nimen, kirjoitti pyynnön, että Vennu Karin palorahat hetimitäin lähetettäisiin hänelle ja sulki paperit kuoreen.

Työ oli tehty. Mutta syviin mietteisiin se pani Kaleniuksen. Vaikka jo kerran ennen hänelle tällainen yritys oli hyvin onnistunut, oli sielussa kuitenkin jotain epäilyksen tapaista. Muusta ei pelkoa, mutta mikä onnettomuus johdattikin tuon Mikon kyytiin. Jos se rupeaisi urkkimaan Karin Villeltä jotain palorahoista? Hiiteen koko Mikko! Rauhottui hän kuitenkin lopulta ja luotti hyvään onneensa. Seuraavana aamuna pani hän kirjeen postiin.

Samana aamuna valvoi Siikalahden Mikko koko yön, uni kun ei tullut silmään. Toisinaan oli hänen kovin kuuma, toisinaan ihan kylmä ja viluttava ollakseen. Aamun vaaletessa pisti hän hevosen puihin ja lähti ajamaan Karin loukolle. Ohi mennessään pistäysi saunaan, missä Ville asui. Siellä oli nälkää ja kurjuutta siksi, että Mikkoakin oikein säählitti. Ville vaikerteli tulipalo-onnottomuuttaan.

»Ei suinkaan sinun rakennuksesi ollut vakuutettu?» kysyi Mikko siinä muun puheen välissä.

Eipä se ollut. Kyllä Kalenius oli usein houkutellut, mutta ei ollut tullut siihen ryhdytyksi.

»Sepä oli vahinko!»

»Niin kovin surkea vahinko, että...»

Mikko kiirehti pois, ajoi kotiin, tuumaili yhä sitä samaa asiaa, teki päätöksensä, istui uudelleen rekeen ja ajoi Kaleniuksen kortteeriin. Astuessaan Kaleniuksen kamariin, väreili hänen huulillaan tuo varma,

päättävä ahneuden piirre kaikkivoittavana, aivan kuin siihen valettuna.

Nähtyään Mikon astuvan sisään joutui Kalenius sellaisen hermostumiskohtauksen alaiseksi, että hänen täytyi änkätä, kun yritti puhumaan. Eikä Mikoltakaan oikein sujunut.

Yhtäkkiä rupesi Mikko nauramaan ja katsoi Kaleniuksen silmiin.

»Mitä nyt?»

»Ei mitään!» Mikko nauroi yhä.

»Mitä sinä naurat?»

»Tahtoisitko tietää?»

»Mutta mitä pirua sinä tarkoitat?»

Mikko muuttui totiseksi kuin muuri, vetäisi henkeä ja kysäisi:

»Onko teillä Stenforsin kanssa siinä eilisessä yhteiset vehkeet?»

Kalenius vaaleni:

»Missä eilisessä?»

»Noo», Mikko taas nauroi, »älä kiertele yhtään, minä kyllä tiedän, että sinä \*taas\* meinaat petkuttaa Paloapuyhtiötä».

»Taas?» äänsi Kalenius vaistomaisesti. Tuskalliset ajatukset näkyivät sekaisin kiitävän ja myllertävän hänen aivoissaan, sen kyllä silmistä näki.

»Katsos ... minun \*omatuntoni\* ei antanut mukiin ennen kuin...»

»Älä \*sinä\* puhu omastatunnosta!» huudahti Kalenius. »Mutta nyt minä alan käsittää: sinä luulet, että minä aikoisin ottaa Paloapuyhtiöltä vakuutusmaksun vakuuttamattomista rakennuksista.»

»No niin.»

»Pyh! Sinä itse olet sellainen roisto.»

»Hauku vaan, mutta kyllä minä asiasta selvän otan. Minä saatan nyt käydä Stenforsin puheilla.»

»Sieltä sinä potkun saat.»

»Sama se. Paraiten potkii se, joka viimeiseksi potkii.» Mikko nousi jo lähteäkseen.

»Et taida luullakaan, että minä tiedän senkin, sinun entisen petkutuksesi?»

Kalenius raivostui niin että ajoi Mikon ulos, mutta ennenkuin tämä ehti pihasta lähtemään huusi hänet vielä sisään. Ja Mikko meni. Sillä välin oli Kalenius muuttunut. Hän kutsui Mikon istumaan pöydän ääreen, asettui itse vastapäätä. Hetkisen vaiti oltuaan alkoi hän sanoa:

»Kuule Mikko, enkö minä ole tehnyt sinulle monta palvelusta?»

»Noo ... palkan sinä olet niistä saanut.»

»Niin, mutta monta sellaista palvelusta, jota moni muu ei olisi tehnyt palkankaan edestä.»

Mikko nauroi vingahti:

»Kun olet tehnyt, niin oma asiasi! Kyllä olet saanut hyvän palkankin.»

»No noh, mutta ota nyt huomioosi, että jos sinä ilmaiset tämän, on minulla yhtä ja toista sinun päällesi ilmoitettavaa, joka ei tule sovitetuksi muualla kuin linnassa ja raippavitsoilla.»

Mikko pelästyi niin että kieli alkoi sammaltoa, kun hän koettaen ryhtiänsä säilyttää vastasi:

»Et sinä voi minun päälleni mitään todistaa.»

»Parempihan se sinulle niin olisi, mutta älä anna turhien luulojen pettää itseäsi. Ajattele kuka minä olen.»

Voitonriemuinen ilme ilmestyi Kaleniuksen koko olentoon. Koputtaen etusormellaan varoittavasti pöydän laitaan jatkoi hän:

»Näet nyt, Mikko, että sellaisten miesten kuin meidän on parasta olla sekaantumatta toistemme asioihin.»

Levottomuus, joka väreili Mikon jokaisessa kasvojen eleessä, huvitti Kaleniusta, joka yhä varmistui.

»Lähdetkö sinä kertomaan asiasta Stenforsille?» piinasi Kalenius.

Mikko oli nähtävästi aivan sekaisin.

»Jos annat edes sata markkaa mulle, sitten kun saat rahat...»

Kalenius purskahti kaikuvaan nauruun.

»Sittenkö sinun omatuntosi olisi vaiti, kuule, sinun \*omatuntosi\*, joka sinut ajoi tänne?»

Mikon suu vetäysi vaistomaisesti noloon hymyyn ja sitten rupesi hän lähtemään pois sanoen:

»No, puhutaan hänestä toiste.»

»Ei sanaakaan enää ikänä! Kuulitko? Nyt paikalla se päätetään, menetkö sinä linnaan ja otat raippavitsoja 40 paria tuonne kapeaan selkäsi?»

»Ja teetkö sinä samoin?» hymyili Mikko.

Kalenius meni Mikon eteen ja kuiskutti silmät säteillen:

»Nuo paperit ovat vielä minun hallussani. Minä voin ne asiaksi tullen polttaa sen sijaan että lähettäisin ne Helsinkiin. Stenfors oli päissään eikä hän muista koko eilistä puuhaa. Ymmärrätkö sinä, Siikalahden Mikko? Ja jos sinua huvittaisi ottaa selvää siitä toisesta jutusta, niin...»

»Niin mitä?»

»Luuletko sinä, että minulle on kovin vaikeata kadota tältä paikkakunnalta?»

Vähän ajan päästä Mikko oikaisi kömpelösti kätensä ja virkkoi:

»No sovitaan pois.»

»Sitähän minäkin! Onko sulla rahoja mukanas, että antaisit minulle kymmenkunta markkaa, olis vähän tarpeita.»

»Lainaksiko?»

»Kuinka itseäsi paraiten huvittaa ... sopiihan panna Jumalan maksun päälle.»

Mikko empi.

»Anna pois vaan! Sulla oli lurjun keinot mielessä, kun tänne tulit, eikä satakaan markkaa olisi sinulle liian paljon siitä, etten laita sinulle raippavitsoja.»

Ennenkuin Mikko lähti antoi hän kymmenen markkaa. Ovessa mennessään hän vielä, ainakin jo kymmenennen kerran nöyrällä, sovittavalla tavalla muistutti Kaleniukselle:

»No ollaan nyt sitten taas niinkuin ennenkin.»

Kalenius katsoi ikkunasta hänen jälkeensä, hykerteli käsiään ja nauroi mielihyvissään.

\*\*\*\*\*

Päivällä haetti Kalenius eräällä ämmällä viinaa jostain salakapakasta ja saatuaan pullon poveensa lähti nimismiehelle.

Stenfors siellä oli pahalla tuulella. Hän oli päivän kuluessa joutunut tarkastelemaan papereitansa ja löytänyt sieltä useita laiminlyötyjä, unhotettuja asiapapereita. Niiden lisäksi muistui mieleen yhtä ja toista, joka kiireellisten huvittelemisten vuoksi oli lykkäytynyt päivästä toiseen. Sinä päivänä ei kukaan päässyt hänen puheillensa.

Mutta kun Kalenius tuli jälkeen puolisen, otti Stenfors hänet vastaan kuin enkelin. Kaleniushan oli

asianymmärtäjä, jolle saattoi purkaa virkatehtäväinsä ylikuonnollisen paljouden ja raskaat vaivat. Ystävä tiesi hyvän, helpottavan keinon:

»Pannaan plöröksi — ja huolet hevosille.»

Stenfors ensin vastusteli ja nauroi, kun toinen pullonkin povestaani pisti jonnekin nurkkaan. Mutta miten siinä vaikeroitiin virkamiehen tuskia ja Kalenius laski yhä hullunkurisempaa ilvettä, niin jo höyräisivät plörökupit ja elämä alkoi Stenforsistakin tuntua »vähän ihmistenmoiselta.»

Kun pullo oli juotuna, sai kylän ämmä noutaa uutta. Niin sitä ryypättiin ja juotiin, kunnes Kalenius nukkui Grönbergin hienonpuoleiselle salonkisovalle, Stenforsin vielä jaksassa istua ja rallattaa pöydän päällä kuojullaan.

Silloin koputettiin ovelle.

Stenfors ähkyi ja karjui jotain siihen tapaan, ettei saa tulla sisään.

Sieltä tuli suuri mies paksussa turkissa.

Stenfors ei hyvin kyennyt enää tuoiltaan nousemaan. Mutta kun vastatullut heitti pois turkin päältänsä, lakkasi Stenfors mörisemästä ja karjumasta. Juopumuksesta veltostuneille kasvoille nousi pelon ja hämmingin tapainen ilme ja suu sopersi hyväksi-tekevän näköisenä:

»Anteeksi.»

Tulija oli Grönberg. Lävistäen tulisin katsein virkaveljeänsä, joka pöydästä pidellen pysytteli seisomassa, otti hän kynttilän ja kävi katsomassa, kuka se siellä sohvalla makaa. Kalenius rötkötti siinä, luultavasti autuaallisissa unelmissa. Sanaakaan sanomatta herroille kävi Grönberg kutsumassa rengit. Näiden tultua sanoi hän:

»Viekää nuo sinne renkituvan oviloukkoon makaamaan ja pankaa hevosloimi alle, etteivät lattiata tahri.»

Esa tarttui Kaleniuksen kaulukseen kuin jyväsäkin suuhun. Ja kun ei poika jaksanut oikein hyvästi kantaa sääristä, veti Esa herra Kaleniusta nahkanaan yli pihan, ylös renkituvan rappusia ja laski koreasti makaamaan oviloukkoon, mihin Kalenius jäi möristen kuorsaamaan. Sitten palasivat he sisään, ottivat kainaloista Stenforsia, joka potki, raivosi ja vastusteli, mutta seurasi kuitenkin renkien vetäessä ja kantaessa, kaupungin mestarin tekemillä, siihen aikaan muodissa olevilla lihavilla saappaan kärjillään kyntäen lumiseen pihaan syviä, mutkaisia vakoja. »Siat!» äänsi Grönberg, kun oli saanut herrat pois huoneestaan, ja silmäili nenä kurtussa ympärilleen. Kutsui piian sisään, pani siivoamaan huonetta ja meni itse siksi aikaa keittiöön.

## **XXI.**

Oli päästy huhtikuuhun. Aurinko valoi ihanaa lämpöä tuiman talven jäykkään selkään, joka alkoi nöyrästi notkistua ja sulaa. Kinokset ohenivat ja rappeutuivat päivä päivältä. Ilma huokui keväistä suloutta ihmisten mielestä auliimmin kuin koskaan ennen. Uusi elämäntoivo heräsi. Kuolemaa ei enää pilkattu. Luonnon hymy oli kuin leipää.

Kotiin tultuansa oli Grönberg kyllä kuullut, että Hautalan Janne sairasti, mutta monet virkavelvollisuudet ja puuhut olivat häntä estäneet käymästä tervehtimässä ystävänsä. Eräänä päivänä hän sen kuitenkin otti vasiten tehdäkseen. Nähtyään, kuinka laiha ja kuihtunut tuo äsken vielä voimakas mies nyt oli, hämmästytti hän. Oikeinhan Jannen kasvoilla olikin jo kalman väri, ja nimismies tuli sanoneeksi sen huomionsa.

»Ette ole itsekään vahvistunut tänä vuonna», hymyili Janne. Ja tosiaankin oli myöskin Grönberg heikko entiseen verraten.

Janne jaksosi tänään tavallista paremmin. Hänestä oli iloista, että Grönberg \*alentui\* tullakseen häntä katsomaan. Juteltiin yhtä ja toista. Grönberg kertoi, miten kelvottomasti Stenfors oli hoitanut hänen virkaansa; paperit olivat epäjärjestyksessä, useita pieniä varkauksia oli viime aikoina tehty eikä Stenfors ollut pannut niiden vuoksi kortta ristiin. Mutta sitä hän ihmetteli, ettei kassassa ollut vaillinkia ainakaan muuta, kuin ehkä joku kymmenmarkkanen. Janne puolestaan kertoi, miten ne Kaleniuksen

kanssa olivat juopotelleet, niin että ei suinkaan siitä aikaa muuhun riittänytkään.

»Se on sillä tavalla, herra nimismies», jatkoi Janne, »että se, joka aikoo kansan saada tottelemaan lakia ja noudattamaan järjestystä, sen pitää olla siivo mies. Kun nimismiehet juovat ja repalehtavat ja tekevät itse lainrikkoksia, niin miten ne sitten uskaltaisivat muita sellaisista syyttää?»

Täällä on ollut oikein miespolvien ajat kelvottomia nimismiehiä, jotka ovat näyttäneet huonoa esimerkkiä kansalle. Mikä kumma sitten on, jos tavat ovat niin rappiolle menneet. Te olette minun aikani ensimmäinen nimismies, joka käsitätte asianne oikein. Enkä minä sano sitä kehuakseni, vaan siksi, että se on totta.»

Grönberg kyllä oli mies, joka ei kehumisista välittänyt. Mutta kun hän sai ne juuri \*tuolta\* mieheltä, jonka herrainviha oli koko läänissä tunnettu, hiveli sentään hyväilevä tunne hänen sydäntänsä.

»Minulle taitaa tässä tulla kuolemakin», jatkoi Janne ääni vapisten, »ja olen ajatellut, että pitäisi järjestää asiansa ennen lähtöä ... ne ovat vähän sekaisin joutuneet näinä vuosina.» Sairas pyyhki paidanhihalla hikeä otsastansa. »Minulla on ollut aikomus antaa tämä talo pojalleni Matille... Ajattelin kyllä pitää sitä itse vielä jonkun vuoden, kun olen näinä viime aikoina velkaantunutkin, että olisin saanut niitä vähän lyhenemään, mutta kaikkivaltiaan neuvoissa näyttää olevan toisin päätetty... Ei tässä paljon perittävää ole, ne ovat nämä vuodet olleet sellaisia, että...»

Tässä ääni sortui ja kätensä takapuolella poisti vanhus nopeasti kyynel silmistänsä. Grönberg oli kunnioittavasti vaiti.

»Toissapäivänä kuoli täällä meidän kopukassa Rantaniemen Juho», jatkoi sairastunut vähän ajan kuluttua.

»Rantaniemen Juho?» ihmetteli Grönberg.

»Niin. Kolme, neljä vuotta takaperin oli sekin velaton mies. Takausten tähden on nyt mennyt kaikki, samoin kuin monen muunkin. Me olimme yhdenikäiset hänen kanssansa. Kun Juho tuli tänne ruokaa pyytämään, niin ... me itkimme molemmat... Enkä minä ole nähnyt kenenkään haukkaavan pettua sellaisella halulla kuin Juhon. Miesparka oli varmaankin ollut ilman ruokaa monta päivää ja taistellut kunniantuntonsa kanssa...»

Grönbergin silmään sattui musta pettuleivän kappale, joka oli pöydällä. Ihmetellen kysyi hän:

»Tätäkö tekin syötte?»

»Sitä. Siihen asti kun se Juho tänne tuli, syötiin meillä vähän parempaa leipää, mutta sitten ruvettiin itsellekin leipomaan samanlaista kuin vaivaisillekin. Mun omatuntoni ei enää antanut myöten syödä parempaa, ja totta puhuen ei olisi varojakaan. Ei sitä haluta syömisen päälle juuri tehdä velkaa kovin paljoa, kun ei tiedä, kuka ne lopultakin saa maksaa.»

Liikutettuna oli Grönberg vähällä kysyä, eikö hän saisi toimittaa tulemaan yhtä mattoa jauhoja, mutta hillitsi innostustaan, koska pelkäsi tarjouksella loukkaavansa Jannea. Viimeksimainittu jatkoi kertomustaan:

»Minä elän nyt aivan armopalasta, sillä velkojani ovat minua hätyyttämättä osaksi ystävyydestä, osaksi taas sen vuoksi kun tietävät, että poikani Matti ottaa talon ja kykenee maksamaan velat, kun saa rikkaan vaimon.» Hän hymähti katkerasti. »Ja nyt minä pyytäisin, että nimismies tekisi niin hyvin ja tulisi tänne jonakuna päivänä kirjoittamaan meidän välille kauppakirjat.»

Sen Grönberg lupasi. Kun tämä vihdoin lähti pois, tuntui Jannesta olonsa ihmeellisen keveältä, sillä nyt hän oli saanut päätetyksi talonsa jättämisen pojalle. Luopuminen isännyydestä oli hänen luontoiselleen miehelle uhri.

Porstuassa tapasi emäntä vielä nimismiehen ja sanoi itkien, ettei isäntä suostu sairaanakaan syömään puhdasta leipää. Hän toissapäivänä leipoi aivan sitä varten viisi rukiista kyrsää, mutta ukko ei niihin käsin koske. Nyt hän pyytäisi, että nimismies puhuisi isännälle, kun ei se muiden puheesta mitään huoli.

Grönberg palasi selittämään, että Hautalaisen puolelta on liian yksipuolista kovapäisyyttä kieltäytyä sairaanakin syömästä puhdasta leipää yksistään sen vuoksi, ettei kopukoissakaan muuta ole. Mutta Janne oli jyrkkä. Puolileikissä hän sen lisäksi selitti, että Siikalahden Mikko on jo kauan pitänyt tulessa sitä huhua, että heillä syödään pitäjän jauhoista leivottua leipää ... »vaikka tuskin se meidän muori sentään varkaisiin menisi, vaikka nälkäkin olis.» Nyt kun syödään samanlaista leipää kuin kopukassakin, ei sillä Mikollakaan liene aivan paljoa muistuttamisen syytä.

Nimismies lähti talosta sydän ja pää raskaita tunteita täynnä. Hän näki pihassa muutamia vaivaisia varjon tapaisina horjuvan ja kotimatalla tienvarsilla tapasi puutteen ja kärsimysten leiman jos jossain muodossa painuneena jokaiseen, kenen vaan kohtasi.

Kun hän tuli kotiin ja istui tavallisen hyvin valmistettuun päivällispöytään, ei ruoka ensinkään maittanut; jokainen maukas pala tuntui olevan aivan kuin varastettu taikka saatu jollain epälaillisella tavalla.

Hän alkoi ymmärtää Hautalan Jannea. Mutta tuo ymmärtäminen tuotti kipeää tuskaa. Ainakin vielä tunsu Grönberg itsensä kykenemättömäksi Jannen tavalla hankkimaan itsellensä tunnonrauhaa, sillä pettuleipä tuottaisi hänelle varmaan kuoleman eikä hän tahtoisi kuolla vielä...

Melkein koskemattomina sai piika korjata ruoat, kun hän sairaan näköisenä ja sortuneena siirtyi huoneeseensa.

»Tuskin se meidän muori sentään varkaksiin menisi, vaikka nälkäkin olis», se pani Hautalan emännän sydämen rajusti sykkimään. Hän pakeni tuvan yliselle, missä suuren tuskan vallassa vaipui polvilleen. Rukous alkoi hänen suustaan vuotaa katkonaisin sanoin. Särkyneestä sydäimestä purkausi Jumalan eteen äänekäs tunnustus, että noihin viiteen kyrsään hän oli ottanut jauhot pitäjän jauhotynnyristä, kun itsellä oli niin vähän... Hän oli aikonut maksaa heti kun saadaan jauhoja... Mutta nyt hän pelkäsi, ettei niitä enää koskaan saadakaan hänen eläessään, sillä hän tunsu itsensä niin kummallisesti väsyneeksi, sydänalaa ja päät viilteli ikään kuin kuoleman kuristava koura. Pitäisikö hänen vielä varkaana astua kaikkivaltiaan Jumalan kasvojen eteen... Ei hän ollut koskaan ennen tullut asiaa siltä kannalta ajatelleeksi, sillä takaisinmaksamisen mahdollisuus näytti aina niin varmalta. Miksi se nyt niin mahdottomalta näytti, hän ei käsittänyt itsekään, eikä sitä edes ajatella voinut, sillä tuska vyöryi ylitse kuin aalto ja peitti näkymättömiin.

»Varas», äänsi hän, kun katkonainen rukous oli loppunut, tuijotellen elottomilla, tylsistyneillä silmillään pimeään nurkkaan. Silloin tällöin paineli hän sydänalaansa käsillään ikään kuin poistaakseen sieltä jotain tuskaa tuottavaa kipua. Mutta sekin tapahtui ikäänkuin vaistomaisesti, ohimennen; \*sielussaan\* ei hän näyttänyt enää näitä kärsimyksiä tuntevan.

Moneen päivään ei hän ollut enää hetkeksikään saanut käännettyksi pois ajatuksiaan jauhotynnyristä, jonka niukat varat hupenivat ja tekivät loppua, vaikka hän joka päivä niitä yhä säästäväisemmin käytti. Hän arvasi, ettei hänen miehensä tiedä niiden olevan niin lopussa, eikä hän tahtonut voida mitenkään mennä kuolevaa vaivaamaan sellaisilla maallisilla asioilla, se kun tuottaisi sille tuskaa ja ajattelemisen vaivaa. Poikain ja piian huomasi hän päivä päivältä käyvän synkkämielisemmiksi ja hän ymmärsi, että ne äänettöminä valittamatta kärsivät nälkää...

Uuteen suuruuteen oli vielä monta kuukautta.

Hän ei enää rukoillut, huulet olivat lakanneet liikkumasta. Ristitetyt kädet helmassa istui hän vaatekasassa, ajatukset nähtävästi pysähtyneinä tuijotellen yhä tuonne pimeään nurkkaan. Miten syvillä kuopilla posket olivat ja miten keltainen niiden väri!

Joku kuului tulevan rappusissa. Kuulihan emäntä sen, mutta tajuntaan ei se pystynyt. Ja vaikka silmät olivat auki, ei hän näyttänyt ensinkään huomaavan sitä, kun Matti tuli, seisautti hänen eteensä ja alkoi puistella olkapäistä...

Aurinko pilkisteli sisään pienistä räystääsikkunoista sen verran, että vintissä oli valoisa. Katsellessaan hetkisen äitinsä tuijottaviin silmiin, joista älyn ilmeet näyttivät hetkiseksi poistuneen, rupesi poika vapisemaan. Vapisevin käsin nosti hän äidin kainaloista ylös, sulki syliinsä ja kamalan tuskan värittämillä äänellä kuiskasi:

»Äiti ... mikä äidin on? Onko äidillä nälkä?» — —

Äiti toipui vihdoon ja alkoi selittää pojalle, joka yhä piteli häntä sylissään, ettei hänellä ole enää jauhoja, mistä keittää huomenna, kun tänään panee viimeiset velliin ... eikä hän tiedä ollenkaan, mistä hänelle uskottaisiin velaksi, kun on ennestään niin paljon velkoja...

»Isälle leivottuihin kyrsiin minä varastin jauhot... Minua nyt Jumala rankaisee, etten saa enää mistään jauhoja.»

Matti ymmärsi, että äidin hermot pitkällisen raskuuden ja jännityksen tähden olivat siksi riutuneet, että hän ensisijassa tarvitsi lepoa. Mutta että myöskin äidin olisi \*nälkä\*, se hänelle nyt vasta ensikerran oli juolahtanut mieleen ja samalla uneksivasta tilastaan herättänyt eloon lämpimän rakkauden henkäyksen tuota kalpeata, kärsivää hyvääheneä kohtaan. Hän suuteli äidin ohuita huulia ja kalvenneita poskia — mitä hän ei ollut tehnyt sen jälkeen kun äidin sylissä paitaressuna uinaili.

Matti vei äidin alas ja pakotti hänet puoliväkisin sänkyyn lepäämään. Itse lähti hän oitis kirkonkylän kauppiaseen ja toi sieltä kotiin jauhomaton. Sillä aikaa oli äiti jo noussut ylös. Kun Matti meni häneltä kysymään jauhopuodin avainta, säpsähti hän, kuka tietää miksi. Mutta kun Matti selitti, että hän on tuonut jauhomaton, pääsi äidiltä huudahdus:

»Jauhomon!»

Nopeasti etsi hän avaimen ja riensi avaamaan ovea. Kun Matti selästään laski maton lattialle, kiersi äiti kätensä hänen kaulansa ympäri, mutta ei saanut mitään sanotuksi.

Matin poistuttua puodista maksoi emäntä ensimmäisenä pitäjän jauhotynnyriin sieltä ottamansa lainan. Otti sitten isää varten leivotut leivät, vei ne tupaan, paloitteli, jakeli omalle vällelleen ja kaikille vaivaisille palan kullekin. Itse meni hän viemään palaset pihatupaan.

Se oli iloinen ilta Hautalan kopukassa. Mutta hetken kuluttua joutui emäntä uudestaan äkillisen kuumeuskan käsiin. Koko talo näytti kohta olevan mullin mallin.

Vanha isäntä, jota nyt ei ehditty käydä monestikaan illan kuluessa katsomassa, ei siitä kuitenkaan nurkunut. Tuontuostakin pyyhki hän kyyneleen silmästään, koputti tuvasta jonkun luoksensa ja kyseli:

»Kuinka äiti voi?»

Äiti alkoi heti odottaa kuolemaa. Hänestä oli nyt niin hyvä olla, kun tunsu olevansa kaikesta sovinnossa Jumalan kanssa. Pari viikkoa kesti riutunut ruumis, sitten jäi Janne leskeksi.

## XXII.

Tällä kertaa putosi kevät kuin suoraan taivaasta. Kaksivuotisen talven hyinen selkä köyristyi, pehmisi, sulii ja hävisi. Kevätär avasi ihanat silmänsä ja niiden ihmeteltävä loiste sai toivottomuuteen vaipuneet sydämet uudelleen sykkimään rakkaudesta elämään. Se henki hurmaavaa tuoksuansa ja täytti sillä ilman. Suomen \*maankin\* sydän alkoi sykkiä. Aivan kuin kevätär olisikin odottanut tuota elonmerkkiä se heti avasi hempeän ruusuilla täytetyn sylinsä ja pehmeillä, näkymättömillä kätösillään kylveli jokaiseen maamme kolkkaan väririkkauden, joka näytti meistä verrattomalta. Hengellensä hehkutti se suloisien hien pelloillansa hyöriäin miesten ja naisten lahtuneille, kalpeille poskille ja vetäisi samalla niihin elontoivosta hehkuvan, rusottavan värin.

Vedet aukenivat. Merien helmasta sukeutuivat liputetut laivat jauho- ja siemenlastineen rannoillemme ja etelätuuli kantoi pehmoisessa selässään viestit niistä syvälle sydänmaihin. Siellä kyllä ei osattu käsiä taputtaa eikä ilolippuja vetää tankoihin, mutta kyllä ilosta itkeä osattiin. Kuormastoina siirtyivät jauhoja siemensäkit rannikolta sydänmaille kulki monipoimuisilla maanteilla vakavina, monimutkaisina jonoina kuin onnesta taistelevan miehen varma tulevaisuus. Sydänmailla jauhokulit samaapäätä muutettiin leiviksi. Kiusatut ihmiset saivat syödä ja kehuivat kasvot ilosta loistaen, etteivät olleet koskaan ennen elämässään saaneet niin hyvää leipää. Uudelleen alkoi kuulua kateissa ollut lasten iloinen remakka; paimentorven salojen kaikuja muistuttava sävel rupesi saamaan tavallisen, oikean luonteensa. Silloin hento kevätär äkkinäisestä paljosta puuhasta uupuneena vetäisi lepoon ja jätti sijansa kesälle, joka kevättären puuhatussa oli itsensä monipuolisesti valmistanut suureen kutsumukseensa ja astui nyt esiin hyvin valmistuneena iloisin kasvoin.

Kohta keväimen tultua nälkä ja taudit hellittivät ja ihmiset valtasi kuumeentapainen toimeliaisuus. Jos olivatkin voimat työntekoon heikot, niin sitä suurempi oli into. Ikäänkuin kestetyitä kärsimyksiä korvatakseen ja koettelemusten kiirastulessa karaistua, yhä uudelleen heräävää luottamusta, tuota Saarijärven Paavon horjumaton isänmaanrakkautta palkitakseen työnsi isänmaa povestaan sellaisen kasvullisuuden, jota ei ollut nähty miesmuistiin.

Siikalahden Mikolle oli säästynyt viljaa. Mutta kaikista merkeistä hän nyt ymmärsi ja päätti, että hinta tulisi ensi syksynä halpenemaan. Harvat omapitäjäläiset hänen puoleensa edes siementen tarpeessa kääntyivät.

Mutta eräänä päivänä sai hän mieluisat kaupat. Viisi vierasta miestä, varustettuina takausvelkakirjoilla, joiden kelvollisuuden nimismies oli todistanut, lainasi häneltä 20 tynnyriä rukiita eikä tinkinyt hintaa. Ne olivat niin siivoja miehiä, että Mikko vielä kahden viikon kuluttua otti erikoisesti puheeksi, kuinka ne olivat tarkkoja, etteivät edes viimeistä mittaa tahtoneet kukkurassa, —



»vaikka kyllä minä sen kukkurassa mittasin», selitti hän. Mutta sitten joku alkoi peloitella Mikkoa, että häntä oli petkutettu. Mikko tuli epäluuloiseksi siihen määrään, että lähti kuulustelemaan miesten kotipaikoille. Siellä ei ollut ikänä kuultukaan sennimisistä miehistä.

Kun hän viikon päivät kuulusteli, saamatta vähintäkään vihiä jyvän lainaajain kotiperästä, ymmärsi hän, että kauppa oli ollutkin epäedullinen, eikä sen erän perästä siitä mieluisasti puhunut.

Sitä innokkaammin hän nyt oluttehdasta rakensi jokirannalle, omalle sarallensa, oli umpimielinen, mutta ei murheellinen. Ihmiset ymmärsivät, että hän toivoi uudesta puuhastaan paljon.

Hautalan Jannen haudan päällä alkoi jo ruoho viheriöidä tuon halavan alla, josta viimekeväinen myrsky repäisi toisen haaran. Siellä lepäsi Janne, siellä myöskin hänen lempeä, kärsivällinen »hyvähenkensä». Kun viimeksimainitun kirstun kansi laskettiin kiinni ja sinne kätettiin kuolleen hymyilevä suu, tuntui monesta kuin muutamia herttaisia auringonsäteitä olisi samalla kertaa kätketty haudan synkkään pimeyteen.

Halavan lehdet kuiskailivat hiljaa ja tuuliviiri multaushuoneen katolla oli vaiti. Päivän toisensa jälkeen sai luonto rauhassa uinaila hautuumaan hiljaisella kentällä ja pehmoisella varmuudella syliinsä kätkeä viime kuukausien aikana avatut lukemattomat haudat. Se oli melutonta, kunnioittavaa surujuhlaa. Ohikulkijan sielun valtasi syvä, surumielinen tunnelma, jonka vaikutuksesta moni pää paljastui ja rinnasta nousi kumiseva huokaus, mikä sanoja selvemmin ilmaisi, että kärsimyksen koulussa oli opittu jotakin. Jällelle jääneet, ne jotka huokailivat, vaistomaisesti tunsivat ihmeen kautta pelastuneensa taistelutantereelta, missä Suomen kansa lapsesta vanhukseen asti oli taistellut \*kansan olemassaolon puolesta\* ankaran taistelun.

Kuka tuttava seisahtuikin Hautalan Jannen haudalle, kyllä hän siinä rintaansa sai selittämättömän, vakavan tunteen. Tuossa miehessä oli ollut jotain erikoista. Hänen luonteensa ja käytöksensä ei suinkaan liene monelle ollut rakastettu. Mutta sittenkin häntä kaivattiin, rakastavalla kunnioituksella muistettiin. »*Jos te peritte tämän toverinne ominaisuuksia ja jätätte ne taas perintönä lapsillenne, niin Suomen kansa ei sorru koskaan, vaikka sillä olisikin nälkä.*» Tuon kuvernöörin lähettämän tervehdyksen oli Varpulan Valee uskollisesti saattanut kuntalaistensa tietoon. Viimeiseksi kertoi hän sen Jannen hautajaisissa. Siihen nuoret ja vanhat yhteen suuhun hymisivät, että se oli ihan niinkuin maaherra oli sanonut. Sellaisia lauseita usein pannaan suurten miesten hautapatsaisiin. Jannen haudalla seisoi valkoinen puuristi, mihin mustilla, kömpelöillä kirjaimilla oli maalattu hänen ja hänen vaimonsa nimet, syntymä- ja kuolinpäiväin määrät sekä yksi pitkä virrenvärssy. Silloin kyllä haudallakävijät muistivat ja kertasivat noita kuvernöörin sanoja. Nyt ne ovat jo unohtuneet. Puuristi Jannen haudalta on hävinnyt, muisto hänestä on hälvennyt, sekaantunut katovuoden uhrien lukemattomaan epämääräiseen joukkoon.

Kesä hallitsi voimallisesti aikansa. Ja kun sen tuli jättää sijansa syksylle, notkuivat tähkäpääät raskaan viljan painamina maahan asti.

Silloin laskettiin sirpit. Riemuitsevin sydämin ja iloisin katsein riensi ken kynnelle kykeni leikkaamaan lyhteisiin luonnon runsaita antimia. Kateissa ollut hymyily palasi takaisin leikkimään harmaapäivänhuksen samoin kuin nuoruutensa keväimessä elelevän nuorukaisenkin huulille. Suloisen syysillan ihanassa hämärässä kajahteli taasen nuorison raikas laulu. Mutta se oli entisestään hiukan muuttunut. Siitä oli poissa tuo puukon ja malmarin herättämän innostuksen uhma. Neitonen liverteli ilmoille kaihon rakkaudenkaipuunsa ja nuorukainen vastasi siihen joskus vakavin, joskus leikillisin sanoin, mutta aina kiertelemättä tunnustaen tahtovansa rakastaa. Kolkko kärsimyksen aika oli hetkiseksi kuolettanut inhimilliset tunteet; ne heräsivät taas eloon kyntämään vanhoja ja kuitenkin aina yhä uudistuvia uriaan.

Eräänä paahteisena elokuun päivänä astelivat Varpulan Valee ja Hautalan Matti — joka jo oli tuonut emännäksi taloonsa Märkäsen Annikan — rinnakkain, sirpit olalla vainiolle päin. Iloinen oli miesten katse ja keskustellessa helähtelivät äänet niinkuin helähtelee eheän, varman talonpojan ääni silloin kun hän tuntee ettei tarvitse kumartaa muita kuin Jumalaa.

»Katsos», huomautti Valee, »Siikalahden Mikko se häirii nytkin tuolla oluttehtaan kentällä.»

»Usein näkyy kapteenikin siellä käyvän. Minä vaan ihmettelen sitä, ettei niille jo ole tullut suurempaa riitaa.»

»Miksi niin?» nauroi Valee.

»Noo ... kumpikin haluaa, mikäli mahdollista, toistansa petkuttaa.»

»Hm. Minä pahoin pelkään, että siitä Stoltista tehdään kunnan esimies.»

»Stoltistako?»

»Niin, ne ovat niin kummallisia ja monihyväisiä ne pitäjän miehet.»

»Jos isä eläis, niin kyllä se varmaankin jyryn nostaisi siitä puuhasta. Mutta eiväthän ne nyt niin hulluja ole pitäjäläiset; eihän tuo osaa edes kunnolla suomea puhua.»

»Niitä on paljon, jotka häntä siihen pitävät ainoana kykenevänä, kun ei kirkkoherra suostu rupeamaan.»

»Eikös siinä pidä olla kirjurikin?» muisteli Matti, joka ainoastaan hämäästi tunsu uuden kunnallisetuksen pääpiirteitä. Valee selitti, että kyllä kirjurikin tarvitaan ja että tämä samalla tulisi olemaan n. s. kunnallislautakunnan esimies. Valee kuului komiteaan, joka oli asetettu tekemään ehdotusta uuden kunnallishallinnon järjestämiseksi. Kuultuaan, mitä kaikkea kunnallislautakunnan esimieheltä vaaditaan, sanoi Matti tavallisella avomielisyydellään:

»Mutta tähän siihen virkaan olisitte kaikista sopivin.»

Valee selitti, ettei hän luule siihen kykenevänsä, vaikka olivathan ne siellä komiteassakin jo muutamat sitä hänelle suottailleet.

Jatkaen innokkaasti keskustelua saapuivat miehet sarkojensa kohdalle ja hyppäsivät juuri pellolle, kun ohitse ajoi Grönberg. Hän pidätti hevostaan ja tervehti. Miehet astuivat takaisin maantielle, ja Valee alkoi kysellä, mitä käräjiltä kuuluu. Grönberg alkoi selittää. Tuo muutamia vuosia sitten tehty murha alkoi tulla Vennun syyksi varmasti, mutta hänen osallisuuttaan jyvän varkauteen näytti olevan hyvin vaikea todistaa. Ella sitä vastoin ja ne toiset olivat jo selvästi syyllisiksi todistetut; tuomiota ei ollut heillekään vielä annettu ennenkuin Vennunkin suhteen päästään johonkin varmuuteen. Muita juttuja oli ollut: muutamia salapoltto-, tappelu- ja varkaus-juttuja.

Grönberg näytti iloiselta. Ja kun hän sitten loi huomionsa vainiolle, mistä leikkuuväen iloinen hälinä kuului, herätti hänessä erityistä huomiota muuan Varpulan saralla oleva mies, joka oli paidankin päältään heittänyt kuhilaalle ja verhona vain housut jaloissa leikkasi hurjalla kiireellä pitäen äänekästä suukopua.

»Kuka se on?» kysyi hän.

»Kastori. Sen teki niin mieli leikkaamaan, sanoi tulevansa puodissa aivan kipeäksi, jollei pääse mukaan. Siellä on Klitsi itsekin.»

»Vai niin. Mikäpä ihme se onkaan, että ruisvainio nyt ihmisiä puoleensa vetää. Mutta tuosta »laitoksesta», sanoi Grönberg viitaten oluttehtaalle, »me saamme vielä monta harmia.»

»Onkohan niin?»

»Varmasti. Mutta jos eletään, niin koetetaan mitä voidaan panna sen vaikutuksia vastaan.»

Grönberg antoi hevosen jo lähteä.

Hän kääntyi taaksepäin ja huudahti viitaten Esaan, joka istui takaistuimella:

»No vielä yksi uutinen! Tästä Esasta tulee uusi jahtivouti.» Esa naurahti, ja miehet molemmin vakuuttivat, ettei siihen virkaan sen sopivampaa miestä olisikaan..

»Katsokaas, — mitä se Siikalahden Mikko siellä huutaa?» huomautti Matti. Havaittiin, että Mikko karkoitti kiljuen ja kivillä heitellen muutamia kerjäläislapsia, joita oli hänen peltonsa pientareelle istahtanut ja jotka siinä perkasivat tähkäpäistä jyviä suuhunsa ja riipivät kuminoita.

»Mikolla on omat murheensa», naurahdettiin.

»Mutta onko se Kalenius todellakin kadonnut paikkakunnalta», kysyi Valee vielä.

Oli. Nimismies kertoi lyhyesti, että hän oli saanut pyynnön maalaisten paloapuyhtiöltä ottaa hiukan selvää Kaleniuksen asiameistimestä. Eikä se turhaa ollutkaan. Mies oli nostanut kahden eri kartanon palorahat, jotka eivät olleet palaneet. Mistä lie vihiä saanut siitä, että perillä ollaan, kun osasi niin paraiksi karata. »Mutta on siinä asiassa sekaantuneina hiukan muitakin, vaan — suu poikki miehet! Hyvästi.» Hän loi kieron silmäyksen Siikalahden Mikkoon, joka kappaleen matkan päässä juuri nousi maantielle.

Vilkkaasti juoksi Grönbergin hepo pitkin pölyävää, tasaista tietä. Pelloillaan töissä olevat ihmiset tervehtelivät, miehet järjestään nostelivat lakkia. Esallekin päitä nyökytettiin ja »päivää» huudettiin. Grönbergin mieli oli raikas. Hän näki, tunsu noissa tervehdyksissä piiriläistensä ystävällisen, rehellisen tunnustuksen, tiesi, että nuo miehet eivät nöyryyden ja imartelun halusta lakittele häntä, vaan siksi,

että ne pitävät hänestä. Tuo tunnustus oli täällä vaikea saavuttaa, siksi oli se myöskin kallisarvoinen. Sitäpaitsi oli hänen mielensä iloinen käräjätapahtumista. Vennulla on ainakin kaksitoistavuotinen vankeus edessä. Käräjäjutun kestäessä oli hän vasta oikein tullut tuntemaan, mikä vaikutus sillä miehellä oli ympäristöönsä. Se vaikutus oli nyt lakkautettu. Katovuoden kärsimykset olivat kansaa nöyryyttäneet muuten, kuumeentapainen tuska oli ikäänkuin sen verta puhdistanut. Sen uusia, hyviä aikomuksia, näki joka askeleella...

Hän piti onnenansa saada olla juuri täällä, näiden ihmisten seurassa, sillä tulevaisuus näytti nyt niin valoisalta: pelto antoi runsaasti ruokaa kansalle, hän tunsu ymmärtävänsä kansaa ja kansa häntä.

He haastelivat vilkkaasti Esan kanssa. Esastakin oli kadonnut entinen omituinen ärtyisyys ja umpimielisyys, hän saattoi jo nauraa, jopa leikkiäkin laskea. Mies luultavasti katseli tulevaisuuteen hänkin.

Kotia lähetessä jäi Esa vainiolle ja poikkesi nimismiehen leikkuuväen luokse. Pientarettä pitkin astuessaan näki hän jo etäältä, että hänen vaimonsakin siellä oli leikkuuväen joukossa. Tuolla, vähän erillään muista, olivat hänen lapsensa, seitsenvuotias tyttö ja kolmivuotias poika. Ne tietysti peräilivät isän tuloa, koska sen huomasiivat ja vastaan juoksivat. Esa istui pellon pientareelle, otti pienen pojan syliinsä. Sillä oli isän terävät silmät ja nerokas suu. Tytöllä taas oli äidin hiukan hoilaavat silmät.

Esa ei puhunut mitään. Lapset kumpikin vuorostaan isälle kertoivat ja tarinoivat lapsellisia juttujaan. Aivan kuin salaa pisti hän pojalle suukosen. Tuuli huojutti hiukan tähkäpäitä, jotka hiljaista, kuiskaavaa ääntä pitäen koskettelivat ja tapailivat isän selkää ja käsivarsia, samalla kuin tämä, nähtävästi kaunisten mielikuvien vallassa, rauhallisen tyynenä katseli lapsiansa ja kuiskaili heille tuontuostakin hellän, hyväilevän sanan.

\*\*\* END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MURTAVIA VOIMIA \*\*\*

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE  
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE  
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at [www.gutenberg.org/license](http://www.gutenberg.org/license).

**Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works**

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at [www.gutenberg.org](http://www.gutenberg.org). If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website ([www.gutenberg.org](http://www.gutenberg.org)), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”

- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

#### 1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

## **Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™**

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at [www.gutenberg.org](http://www.gutenberg.org).

### **Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation**

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at [www.gutenberg.org/contact](http://www.gutenberg.org/contact)

### **Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation**

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit [www.gutenberg.org/donate](http://www.gutenberg.org/donate).

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: [www.gutenberg.org/donate](http://www.gutenberg.org/donate)

### **Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works**

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: [www.gutenberg.org](http://www.gutenberg.org).

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.